

A KORMÁNYZÓ.

ROPPANT síkságokból emelkedett ki az alakja. Onnan indult, ahol küzdeni kell a mozdulatlan, változatlan szíkes örök röggel és ment oda, ahol küzdeni kell a változó örök vizekkel.

Aztán ragyogón, fiatalon, a fejedelmi aggastyán hajlott árnyékában halad egy darabnyi úton. És a nagy, világosz öreg hatalom, nem sejtve milyen rendelésből, önkéntelen átadja neki sok titkát az uralkodásnak s ő átveszi, elfátyolozott sorsára öntudatlanul készülön.

Már dübörög a népek világcsatája, vérzik a föld, ég a levegő s odalenn délen, egy titoktartó néma éjtszakán, rejtélyes hajó fut ki a vizekre és végigkorbácsolja az ellenséges partokat... Mire megvirrad, a hajó eltűnik, de csodás vágatása már beleírta magát a tengerbe.

Novara...

A nagy róna feltekint :

Az én fiam hajója!... Gyerekkorában délibábommal én tanítottam néki a tengert... Sa rónák népének ezeréves élettörténetében, győztes hajó felett, először, legelőször magyar arcél kezd vésődni a tenger hátterébe.

Ellenséges portyázók keresik, bűvárok, rombolók úzik, cirkálók hajszolják, záróövek kapkodnak utána, aknasorok halálfészkei lesnek reá... Elérhetetlenül síklik a tüneményes hajó. Egyszerre ott van San Giovanni di Medua kikötőjének kellő közepén. Mint tengerészmesék babonás látomása megjelenik a szerb-montenegrói haderők égis robbantott löszerszállítmányainak vad tűzfényénél s felgyújtott partok és égő hajók lobogó világa mellett félelmesen újra felírja a vizekre győzelmes nevét.

Fenn a parancsnoki hídon tovább vésődik a kép...

Derengeni kezd a májusi virradat s az ottrantói vizeken lángoló füstben, lecsapódó gránátok omló folyékony tüzeiben, mérges gázok halálfelhőiben, sülyedő és robbanó hajók tajtékos örvényei felett már belemélyülnek a szép merész magyar arc vonásai az örök elnemmulásba.

A cattarói öbölben vörös lobogók lopakodnak az árbocokra. A forradalmak gyújtogatói sanda reménységgel lesnek be a fekete hegyek kikötőjébe. De az öböl felé már közeledik felvont hadilobogók alatt egy hűséges hajó. Befut a hűtlen hajók közé és leveri a nyílt lázadást... A tenger hadrakelt ellenséges erői után győzelmet arat a legfenyegetőbb ellenségen : a lázadás szellemén ; megmenti tengeri erőnket és véle menti a szárazföld ellenállását.

Titánivá lesz a háttér s rajta már olyan erősen vésett a magyar arc, hogy kivüle a vívódó monarchiából ott kinn a tengeren, többé egyetlen arc sem látszik.

Nyíltság, erő és elszánt akarat, bátorság, hűség és büszke becsület, siker és diadal az arcnak már megvont vonásai. És benne az idegen

vezényletek alá gyömöszölt magyar hősiesség, sok emberöltő után, megint hadak élére emelkedetten látja meg régi önmagát.

De elsötétül a nap a polai promontorium felett és zúgják a hullámok a sziklás partfalán : circumdederunt me . . .

A hadikikötőben a vezér-ellentengernagy a király parancsára átadni kényszerül a délszlávok nemzeti tanácsának az osztrák-magyar flotta soha le nem győzött tengeri erőit. S miközben a monarchia hajóin szárnyaszegetten leereszkednek a nagymultú hadilobogók s a hajókon egymásután lassan kialusznak a fények, az elsötétülő tengeren, az elsötétülő ég alatt a történelem vésője belevájja a vezéri archa a tragikum nagy jelét.

Csend lesz a hadikikötőben, csak a tengerek hősenek távolodó lépése hangzik az elveszett partokon. S nesztelenül, láthatatlanul vele megy a tengerhódító régi magyar királyok szelleme, mely kilencszáz esztendőn át markolta az Árpádok kékvízű déli örökét.

Elhangzik a lépés . . . A forradalom őszi ködében már eltűnt Szent László tengervédő kései vitéze. És a zord idegen sötétben csakis a leszakadó ezeréves országrészek robaja hallatszik egy elárult nemzet haláltusája felett.

Mire a köd szakadni kezd, alatta már minden vörös. És a rikácsoló aljas zűrzavarban a vezértelen nemzet vezérét hiába várja.

Még nem jött el az idő.

Mikor pedig sok megaláztatás, szenvedés és pusztulás után eljött az óra, fogvacogó gúnyjal adják hírül a kommunista diktátorok : «Az aradi ellenkormány megalakult . . .» Sivalkodó, becsmérő hangon dobálja szét a budapesti szovjet az ellenforradalmi kormány névsorát. Ebből a névsorból kimaradt egy név. A kettőspont után üres az újságpapíros. Az új hadügyminiszternek nincsen neve . . . Eltitkolják, elhallgatják. Vajjon kit rejtegetnek? Ki lehet? . . .

A vörös nyár viharos hátterén a roppant síkból kiemelkedőn, rejtélyesen körvonalozódni kezd annak az alakja, akinek a lábnyomát népe számára befedte az őszi köd a polai éjtszakán. És a vérbe, könnybe és tébolyba borult magyar szemek előtt egyszerre megjelenik a végzetvéste arc a sülyedő hajó felett.

A nemzet halálraírt zászlója kibomlik Szegeden. A lélekjelenlét hőse összefogja a szétzilált energiákat. A fővezér fanatizáló erejéből már kél a hadinép s mire elindul, nyomában jár a Nemzeti Hadsereg. És ő feltűzi bizodalját és saját hadiszerecséjének jó csillagát haldokló népe elborult égére.

Visszafoglalja az idegen fajok forradalmától és rabló megszállásától a megmaradt országot és lealázott fővárosát.

A vezért kereső róna előtt, mint mikor a háborús tenger vezért keresett, már csak az az egyetlen arc látszik, amelyet nagy végzete, hogy szabadon tartsa minden nyűgöző köteléktől, elvitt pártoktól, emberektől, távol tartsa beláthatatlan vizekre ; hogy küldetésére felruházza, titokzatosan oda vezényelte az alkotmánytisztelő bölcs világósz hatalom oldalára s hogy népének megmutassa, magasan a többiek feje felett kivéste a győzelemben.

És ekkor a nemzet megkérdezett akarata sok száz év után megint saját nemes vérét emeli önmaga fölé. Azt, akinek halvézete nemzeté-

nek is balvégzet, akinek szerencséje a nemzetnek is szerencse. Mert egy vér a kettő, egyetlen cserfa lombjai és addig élnek, amíg az ősi cserfát éltetik.

Ennek az iratlan törvénynek a jegyében lép a fővezér Hunyadi János örökébe és megmenti a süllyedő hajót.

Visszaállítja a keresztény hit és a nemzeti érzés szabadságát, népe megtépett tekintélyét, a felrobbantott rendet, a munka lehetőségét, a megtiprott faji kultúrát és a nemzeti lét alapját: a kifosztott, megcsúfolt nagy magyar mult önérzetét és a jövőbe vetett mindenható reménység erejét.

És amit megkezdett, azt tíz éven át lehorgonyozza azzal a hatalmas kötelékkel, amely őt magát minden áldozatra kész szeretettel hazájához és népéhez köti.

Ez a szeretet adott neki erőt, hogy országlása idején, igazságosztó hatalmában még ellenségeivel szemben is nagylelkű és mindig újra megbocsátó legyen. Ez a szeretet adott neki erőt, hogy legyőzze magában legendás hadiszerencséjének csábító hívását és nemzete veszélyére ne kockáztasson soha semmit, s ez adta neki a virrasztó erőt, amely mert várni tud, várni tanít...

Mintha összefont karokkal olykor még ma is a Novara parancsnoki hídján állna... A láthatárt kémleli, de a kezét nem nyújtja ki keringő, fénylő, csalóka viharsirályok felé. Amit csillogtatva a pillanat neki nem egyszer felkinált, soha sem nyult utána, mert ő nem a magyar pillanatok hőse, de valóban a magyar idők kormányosa, aki mindig védi a hajóját és önmagát mindig védtelenül hagyja, vállalva és viselve előkelő, férfias hallgatásban a felelősségek súlyát.

Perbe nem szállt soha magáért, de igazát már írja a história.

* * *

... És a história ez írásához írt ő maga is egy sort most, a tíz év végén, mikor megtiltotta, hogy elszegényedett népe szeretete áldozatát neki felajánlja.

Kívánsága előtt meghajlik a nemzet, de meghajlása közben arra gondol, amit nem tilthat el, hogy — mint egykor, egy méltó nagy fiát a «degnagyobbnak» nevezte, — szívében elnevezze őt a legnemesebb magyarnak.

Tormay Cécile.

MÉCS LÁSZLÓ: A GYERMEK JÁTSZANI AKART.

A vonat futott. A kupé-dobozok
szűkek voltak. A gyermek unatkozott.
Tavaszi csermely-életnek szűk volt a part.
A csermely áradt. A gyermek játszani akart.

A gyermek szeme tükröt keresett :
anyjára mosolygott s várt egy keveset,
— az anyja arca nem tükrözte vissza,
szomorú volt. A tükör nem volt tiszta.

A gyermek szeme tükröt keresett :
a bankárra mosolygott s várt egy keveset,
— a bankár arca nem tükrözte vissza,
börzét böngészett. A tükör nem volt tiszta.

A gyermek szeme tükröt keresett :
egymást tükrözték a szerelmesek,
a gyermek rájuk mosolygott. Nem tükrözték vissza,
Vágy fátyolozta. A tükör nem volt tiszta.

A gyermek szeme tükröt keresett :
a kalauz orcái veresek,
a gyermek rámosolygott, szürke szolga volt,
nem tükrözhetette vissza. Dolga volt.

A gyermek szeme tükröt keresett :
a gyermek rám mosolygott s arcát, a kedveset
tükröztem, mint kék tó a teliholdat
s ringattam. Valahol angyalok daloltak.

Ó, én ráérek. Nincs semmi dolgom itt a Pénzzel,
nincs semmi dolgom a szerelmi mézzel,
sem a kenyérrel. Ha megharcoltam a bűnnel a harcom :
a tükör tiszta, tiszta gyermek-arcom.

Én tükre vagyok minden mosolyoknak,
én azért élek, hogy visszamosolyogjak :
virágra, lepkére, bokorra, rengetegre,
farkasra, bárányra, szívárványra, fergetegre,

fényre, holdra, csillagokra, szegényekre, gazdagokra,
szenvedésre, vidámságra, jó napokra, rossz napokra,
rózsafára, keresztfára, visszamosolyogjak mindenre,
visszamosolyogjak az Istenre.

GULYÁS PÁL: VERSEK.

ESTI VILÁG.

Fent az ákác
hajladozik,
az esti világ
álmodozik.
Vágtat a fény,
elmenekült
s fű, fa, bokor
eljekerült.
Szél keze ránt
fellegeket,
udvaromon
lépegelek.
Hűvös a szél,
ég a fejem:
álmaimat
méregetem.

Marcona tömb,
hallgat a ház:
benne az éj
búja tanyáz.
S mint a madár
az ereszen,
benne pihen
kisgyeregem.
Nem veti most
tágra személ,
nem keveri
porba kezét:
mint hegedű
a tok alatt,
fekszik a tág
plafon alatt!
Néha csak az
ajka remeg,
mint odakint
a levelek . . .
Fekszik a kis
test tömören:

ő a Napom
és örömem!
Fent kiderült
az örök est,
görgeti a
nagy Köröket:
bámulom és
eljeledem,
lángviharát
ellemetem!
Lelkem alél!
Jó nekem itt:
egy pici kör
itt bekerít!
Gyermeki szem
kis körein
nyugszanak az
örömeim, —
nézve miként
fut s tapogat,
futva a szép
évszakokat.
Szép, ha szelíd
hópihe hull,
szép, ha a holt
gally kivirul!
Óh szép a lomb,
ha ég a nyár,
s szép mint elomló
kártyavár!

Fent az akác
hajladozik,
az esti világ
álmodozik.
Hűvös a szél,
ég a fejem:
álmaimat
méregetem.

A NAP T A L A N H Á Z .

1.

Gulyás Imre dolgozott,
eggyé tett éjet-napot
s a hajnala is nap volt:
Gulyás Imre paraszt volt.

Vénülő testét ágyra
vetette házasságra
s mint permet után permet,
hullt gyermek után gyermek.

Első élete füst lett,
a haja is ezüst lett
s most akart élni szegény,
őszi fénnel a fején.

Honnan jöttek, mi végből?
A pokolból, az égből?
Ahogy a legény kurjant
s egy-egy cigány besurran:

úgy lépdettek ők lopva
a szűk tanyai lakba,
mindegyik egy csöpp primás,
hónuk alatt a — sírás.

2.

S Gulyás Imre dolgozott,
eggyé tett éjet-napot:
reggel, hajnalban, este
ügyelt a béresekre.

Egyszer, hogy a Nap lángolt,
a pusztában megállott,
megállott egymagába
s nézett a délibádba.

Dolga elbirható volt:
a gazdája zsidó volt,
zsidó volt és engedte,
hogy életét tengesse.

Nézett belé titokban
s a délibáb kilobbant
és üres lett a pusztla . . .
Homlokát összehúzta.

3.

Gulyás Imre ballagott,
eggyé tett éjet-napot,
téglát téglára számlált:
építgette a házat.

Érezte, hogy egy kéz itt
benne más házat épít,
mely közömbösen hátat
fordít a napsugárnak.

Tégláit napról-napra,
amint csöndesen rakta,
egyszer csak veszi észre:
fogytán élete mécese.

Arca a halvány Holdnak
ezüstködébe olvadt
s ahogy a téгла feljebb,
úgy szállt élete lejjebb.

Már fent a gerendákat
kopácsolták az ácsok:
«Mi szükség erre mindre?
Menj haza, Gulyás Imre!»

4.

S Gulyás Imre ballagott,
nézte a bukó Napot,
vitte csüggeleg testét,
szélhulló épületjét.

Gulyás Imre elébe
fulhat már háza népe:
mindegy neki föld és ég,
árnyékolja sötétség.

Hiába hívta gyermek,
többé ő nem engedett,
lehányt mindent magáról:
az ébredő halál volt.

Állát térdére nyomva
bámult a bús sarokba.
Kint tavasz volt, vig, dalló,
s röpködött a pillangó.

Hiába sírt az asszony
szíveket megszakasztón,
térdre hiába görnyedt:
«Ó, Istenem, ne öld meg!»

Hiába kért a gyermek
tiszta szája kegyelmet,
hiába küldte hangját,
lelke csengő harangját!

Hiába kaptak kába
hittel litániába:
a földnek volt szüksége
Gulyás Imre testére.

5.

Már Gulyás Imre felett
zizegnek a levelek
s velük együtt rakásra
vár a feltámadásra.

ÖT LOMHA ÁRNY.

A diófa tetején
ritkán lengett a levél,
varjú ült a jegenyén,
sűrűn hulldosott a dér.
Már hideg volt mindenütt,
tudtuk, a tél gongja üt!
A nyár messze költözött,
a táj gyászba öltözött
s lent a dombok hajlatán
kútat ásott öt cigány.

Mélyen ásott a cigány
s jött a víz ebéd után,
a föld gyomra jól fizet
s húzták a kövér vizet.
Meghajlott az öt fiú,
barna képük mélabú,
sóhajtott az öt betyár,
hogy elköltözött a nyár!
Fűtt a szél s öt lomha árny
reszketett a kút taván.

(Debrecen.)

A MAGYAR IRODALMI MŰVELTSÉG KEZDETEI.

(Egy hasonló című nagyobb tanulmány eleje.)

I.

IRODALOM nincs írott szövegek nélkül; története a legrégebbiről fennmaradt írott szövegek vallomásával kezdődik. Pogánykori magyar szövegekről semmi nyom, semmi emlékezet: «pogánykori magyar irodalomról» ennél fogva nem beszélhetünk. Irodalmunk története csak a keresztyénség felvételével, a XI. században kezdődik; azért *már* ott, mert hiszen a latin nyelvű emlékek is a mieink.

Az irodalom a műveltségnek magasabbrendű, írásbelileg közvetítő formái közé tartozik. A műveltség-, sőt szövegközvetítésben primitívebb elődje a szóbeli hagyományozás s előzményei is, amennyiben lehetnek ilyenek, abban keresendők. Az irodalom-előtti műveltség tényei és formái azonban nehezen deríthetők fel s épen azon elemei veszttek el, úgy lehet: örökre, melyek az irodalmi műveltség legrokonabb előkészítői voltak: a nemzedékeken át csak emlékezetben őrzött, szóban vagy énekekben állandósult s továbbhagyományozott szövegek. Nemhogy egy mondai szerkesztmény, pogány szertartási formula, vagy énekszöveg, de még csak egy mondat sem maradt reánk e homályos időkben.

Maga a nyelv azonban, mindezek egykori anyaga s eszköze, változva bár, folytonosan él, és emlékezik az elenyészett multra. Él a nyelv, e csudálatos hangjelenség, e röpke tünemény, mit múltó légrezdület zendít, némit ezrek ajkán s fülében untalan. Por és hamu mind, kik egykoron beszélték: ő él s tud a halottakról; időben, térben millióknak volt alkalmi, rész-tulajdona: s időben-térben, változva, osztva, egy és ugyanaz maradt; kiszolgált minden egyéni gondolatot, érzést és szándékot, de a maga rejtett törvényeivel folyvást lelki közösség megteremtésén munkált s jelképe lett annak. Eszköze volt a primitív, a szóbelileg közvetítő műveltségi kornak s eszköze máig az írásbelileg közvetítő fejlettebbnek, az irodalomnak.

A nyelv valóban hiteles tanuja történetelőtti időknek is, de csak kollektív műveltségi tényekről képes vallani: nyelvrokonaival közös szókészlete az ősi egység primitív műveltségi állapotáról tanuskodik, jövevény-szókészlete pedig idegen műveltségekkel való érintkezésekről s köztük a legnagyobb arányúró, a bolgártörökség műveltségi hatásáról. Ez alapvető tényekből kiindulva lehet ugyan kísérletet tenni (s tettek is) oly részletek kiderítésére, melyek már az irodalmi műveltség formaelőzményei voltak, de ily kísérletek többnyire csak feltevésekig jutnak el.

Kísérlet tétetett egyebek közt a nemzeti versalak előzményeinek megvilágítására, egyrészt a rokonnépekével, másrészt a törökségével való egybevetés alapján; eredmény: a paralellizmus és alliteráció valószínű finn-ugor ősisége, a strófás dalszerkezetnek valószínű török származása. A bolgártörökséggel való

huzamos együttélés, sőt összeolvadás tényéből kiindulva a magyar mondai köztudat némely ősi tartalmának kihámozására tétetett kísérlet; eredmény: feltehető, hogy a beolvadt bolgártörökség oltotta be a magyarságba a magyarhún azonosság hitét, mely hagyományyá öröködvén, alkalmas lett arra, hogy idővel nem-magyar húnmondai elemeket is magához tapasszon. Igazoltabbnak látszik némely népmesei motívumok és stereotip fordulatok («hol volt, hol nem volt», «jól jártál, hogy öreganyádnak szólítottál», «hol jársz itt, ahol a madár sem jár?») ősi, még kaukázusvidéki hozomány-volta azon az alapon, hogy ezek kizárólag a mai magyar, meg a Kaukázus és Ural-közötti mesefolklore-terület tulajdonai.

Ezek s más, hasonló kísérletek mind az elveszett szövegek hiányát igyekeznek pótolni s oly műveltségi elemeket kipuhatolni, melyek csak szöveghez kötötten létezhettek s hagyományozódtak tovább az élő szó közvetítésével: kipuhatolni a már elhangzott, meg nem fogható szöveg helyett legalább alakját vagy közleménye magvát.

Természetes, hogy e bűvár-törekvés, mely a szóbeli hagyományozás őskorából legalább némi gyöngy-törmelékét szeretne felhozni a már jól látható felszínre, hol az irodalmiság kezdődik: mohón ragad meg minden, bármily fogyatékos értesítést, mit egykorú kútfőkben az irodalmilag még néma magyarság nyelvi műveltségi formáiról feljegyezve talál. Sajnos, ezek az értesítések sem gazdagítják kielégítőleg ismereteinket, holott aránylag már közel korokra vonatkoznak. Előkerül néhány szó-émlék, köztük legelsőül (IX. századi arab kútfőkből) népnevünk: a *magyar*; előkerül egy «együgyü fráter» közlésén alapuló értesítés a híres sanktgallen-i esetről (926), a bortól felhevült magyarok «kiáltozásairól» isteneikhez: de ezt *énekre* magyarázni, mint felületesen szokták, merő önkény volna; végül már hazai krónikák szólnak a honfoglaló magyarok énekeseiről s arról, hogy a hét kapitány énekeket szerzett önmagáról, meg hogy az augsburgi hét elítélt utódai házról-házra jártak énekelni, de mindez csak visszavetített adat a (már kereszténykori) krónikás saját korából s részben félreértett hagyományok összezavarása.

A Szent István előtti századokból nincs tehát hiteles adatunk, mely a magyarság irodalom-előtti és irodalmat előkészítő nyelvbéli műveltségének akár tartalmi, akár formai elemeiről sejtelemnél többet közölhetne.

Pedig a nyelv nem egyszerre emelkedik irodalmivá. Gyakorlati és irodalmi használata között van egy fokozat, mely irodalmivá emelkedését még az ősi szóbeliség korában előkészíti. Mindaz, ami kisebb-nagyobb közösség számára, vagy részvételével megszerkesztett, emlékezetben és hagyományban megrögzített szöveg, ha egyébbel nem, formai megkötöttségével már felülemelkedik a hétköznapi gyakorlati nyelven s ha szertartások függvénye, a profánon is. Újonnan megismert, magasabbrendű műveltség pedig az élet nyelvében is kitermeli, kidolgozza a maga szókincsét s új vonatkozásokkal gazdagítja, nemesíti a kifejezés addigi készletét.

A mi nyelvünknek is megvolt kétségkívül még a pogány korban ily felülemelkedése, voltak rendeltetésüknél, szerkezetüknél, alakjuknál, sőt szókincsüknél fogva magasabbrendű szöveghagyományai, mintegy közösségi szellemi kincsei. Semmi nyoma azonban annak, hogy megtette volna a következő lépést, ily szövegek írásbeli megrögzítését. Újabb vizsgálatok után alig tagadható ugyan, hogy a pogány magyarság (vagy legalább valamely törzse) ismert betűt, írást, de nem tehetni fel, hogy *olvasmány-rendeltetésű szövegek* megrögzítésére s közlésére is felhasználta volna.

Nem az ősi pogány, hanem az idegen, új, keresztyén műveltség hozta létre a magyar irodalmat, helyesebben mondva : származtatta át a keresztyén latin irodalmat a magyarság tulajdonába is. A magyar irodalom létesülése Szent István nagy művének, népe megtérítésének közvetlen folyamánya volt.

A magyar nyelvnek imént említett önerejű emelkedése az irodalmiság felé : nem teljesezhetett ki a pogány korban. Mielőtt az bekövetkezhetett volna, idegen, már kész irodalmi nyelv, a latin foglalta el a kínálkozó magasabb polcot s valamint az új szellem tabula rasát akart csinálni a pogány műveltség helyén, úgy képviselője —, a betelepíteni kezdő latin nyelvű litteratura mellett, legott műveletlenségnek minősült a régi pogány műveltségnek minden, még legemelkedettebb szóbeli hagyomány-kincse is ; magának a magyar nyelvnek irodalmivá emelkedése pedig immár csak az új műveltséggel való eltelítődése után volt várható. A válság elmúltáig «népi» alsórendűségben lappangva, irodalom-alatti megvetettségbe alászorulva tengődött s pusztult az ősi hagyomány, míg végre öröklött formáinak legalább egy részét, a legszívósabbakat, nem sikerült átmentenie az ősi nyelvvel együtt a jövevény litteraturába. Akkorára az új műveltség leszivároghatott a magyar nép lelkébe s újnemű erkölcsi egységbe foglalta össze az immár műveltségileg is végképen helyhez kötött népfajt.

Ez lett a magyar műveltség történetében az első irodalmi szempontú rétegeződés : egy irodalmi, meg egy irodalom-alatti rétegre hasadás, mely annál teljesebb, mert nemcsak az írni-olvasni tudás tekintetében, hanem nyelvileg is elkülönülést jelent. A közműveltség írásbeli és szóbeli területei azonban soha sincsenek teljesen elszigetelve egymástól. Az írásbeliség terjedésével több-több személy vonatik be a felső rétegbe, másrészt pedig az irodalom termékei különféle közvetítéssel (szószék, tanítás, énekmondás útján) leszivároghatnak a szóbeliségre utaltak körébe is.

Latin nyelvű magyar litteratura megindulása ; irodalmi szempontú műveltségi rétegeződés ; majd lassú kiegyenlítődés ; a latin nyelvű mellett apránként egy magyar nyelvű litteratura kezdetei : a kéziratos irodalom korának, a magyar középkornak legfontosabb irodalomtörténeti tényei.

II.

Az írni-olvasni tudás volt a kulcs, mellyel Szent István századának «európai» tanultságú élite-je rálépett a Litteratura Hungarica küszöbére s feltárta az ajtót egy beláthatatlan fejlődés számára.

Az írásműveltség ekkori európai színvonala ily kezdeményre alig csábított. A két első század, melyet új hazájában élt át a magyarság : az írásbeliség elhanyaglásának, az úgynevezett írásreakciónak volt a korszaka Európaszerte s a keresztyén világba csak belépni készülő, jövevény magyar vajmi kevés tapasztalatot szerezhetett valamelyes írásgyakorlatnak még csak létezéséről is. A napi használatú folyóírásnak még Rómától örökölt gyakorlata ekkorára, Olaszország kivételével, jobbára kiveszett, a magánélet már mit sem tudott róla. Az írás ismerete tudományszámba ment s a papság körére szorítkozott, mint könyv- és oklevél-írás, bár ez utóbbi az írásreakció századaiban szintén erősen visszaszorult.

A könyvirás az egész középkorban a papság kezén maradt ; mondhatni : rendi tulajdon volt s pusztán elsajátítása papi (clericusi) tanultságot tett fel. De a papságnak is csak magasabb műveltségű része értett a könyviráshoz, állította elő, másolta az istentisztelethez szükséges vagy tudományos könyveket.

A nagy többségnek elég volt, ha el tudta olvasni amazok irományait. A zsinati rendelkezések nem is igen emlegetik az írni tudást az egyházi tisztségre pályázás feltételei közt. Az 1382-iki, sőt még a XV. század folyamán tartott több esztergomi s az 1515-iki veszprémi zsinat határozatai szerint a felszentelendő pap főképp arra nézve vizsgálandó meg, vajjon tud-e jól *olvasni és énekelni*. Az iskolázás, kolostori és káptalani oktatás ehhez képest nem is mai értelemben vett tanítás volt, inkább gyakorlati példával s gyakoroltatással való gondoskodás a papi és szerzetesi succrescentiáról. S a zsinati rendelkezések az olvasás-éneklésen kívül valóban csupa gyakorlati, cerimoniális jártasságot kívánnak meg a paptól.

Nem is a könyvirás anélkül is kevesektől művelt területéről, hanem az oklevélíráseről indult ki egy újabb folyóírás kiképzése s átterjedése a laikus világhoz. Az írásreakció kritikus két százada után a XII. és XIII-ban nagy lendületet tüntet fel az oklevélírás technikája Európaszerte. Az oklevelezés a jogi tanultság része volt s azt az egyetemeken, különösen a párizsin, szerezték meg az eredetileg papi pályára készülő ifjak (clericusok), a retorikai tanulmányok kapcsán. Az írás mesteribb ismeretét onnan vitték szét hazájukba a mindenfelől odagyült tanítványok. Mig felsőbb theologiai tanulmányokból a magyar papság kevésbé vette ki részét (1345-ben pl. egyetlen hittudományi magister sem volt közte), jogi tanulmányokat már a XIII. században is szívesen folytatott; s a veszprémi káptalani iskolát is mint a jogtudomány tanításában nagy hírű magasztalja Kun László 1276-iki oklevele. Az egyetemokről (főleg a párizsiról) kikerült magisterek, mint képzett oklevélírók, itthon előkelő állásokba jutottak, idővel azonban, számuk szaporodásával, szerényebb hivatásra is vállalkoztak: egy-egy városban a polgárság fiainak tanítására, terjesztvén ekkép a gyakorlati élet egyre tágabb köreiben is a jó folyóírás ismeretét.¹

E folyamat nemcsak terjedését, hanem laicizálását, világi körökbe is áthatolását eredményezte az írás-műveltségnek, mely eladdig kizárólag egyházi rendi tulajdon volt. Középkorunk második felében, az Anjouk korától fogva, az íródeákok kasztja már hovatovább világi ember. A városok fejlődésével világiak is mind többen keresik fel az iskolát s az írástudó (litteratus) már nem mindig egyértelmű a pappal (clericussal). «Az Anjou-kortól kezdve gyakran előforduló *litteratus*-ok (diákok) javarésze már világi ember, akikkel a királyi kancelláriában, a főpapok és világi urak udvarában és váraiban, a hiteleshelyi káptalanok és konventek, vármegyék és városok, egyesek és testületek szolgálatában mint íródeákokkal, jegyzőkkel, gazdatisztekkel és más efféle minőségben találkozunk».² Az írástudás e fokozatos elvilágiasodása készíti elő az irodalomét s nevel számára apránként egyre több írórt s olvasót.

Az írásbeliség válfajai közül eszerint az oklevélírás volt az, mely a papi rendiség korlátain áttörve, a világiak körében is hódító útra kelt s idővel mint napi használatú folyóírás vált közkeletűvé. A könyvirás azonban, tehát az írásbeliségnek tulajdonképeni «irodalmi» területe, az egész középkoron át szinte kizárólag papi (szerzetesi) kezekben maradt.

Az «írás» azonban nemcsak papi, egyházi jelleget, hanem latin nyelvűséget is jelentett egyszersmind. Még a középkor végéről való Kazinczy-

¹ Hajnal István: Írástörténet az írásbeliség felújulása korából, Bp. 1921. — A magyarországi viszonyokra nézve I. Békefi Remig, A káptalani iskolák története Magyarországon 1546-ig, Bp., Akadémia, 1910.

² Békefi, id. m. 297. l.

kódex magyar szövegezője is ellentétben állónak tartja az írás bármily csekély mérvű megtanulását a deákl nem tudással ; egy ifjúról, Szent Anna áhitatosáról, ezt írja : «Megtanulá, jóllehel ne tudna diáklul, imez három neveket megírnia : Jézus, Mária, Anna.» Latin eredetijénél — «dicet omnino illiteratus esset» — határozottabban emeli ki, hogy az írásnak még csak ily csekély mérvű megtanulása is a deák nyelv nem ismerése miatt meglepő.

Kolostori és káptalani iskolákban nem is tanították elemi tudnivalóként a betűvetést, hanem csak mint latinul írást. Az írás tehát nem mint ma, betűvetést, hanem latinul írni tudást jelentett s *deák* volt nemcsak az, aki írni tudott, hanem a nyelv is, amelyen írni szokott. Egyszerű formális eszköznél sokkal többet jelentett az «írás»; mintegy hozzá van még tapadva a maga speciális tartalmához s csak hosszas fejlődés lazítja meg azzal való összefüggését annyira, hogy másnemű, profán vagy épen nemzeti nyelvű szövegek megrögzítésére is felhasználják. Ily komplex osztatlanságban van együtt az irodalom primitív korában mindennemű formaiság, nem csupán az írás, a tartalommal ; s az irodalmi fejlődés menete olybá tűnik fel, mintha csak fokról-fokra tovább haladó feloldása lenne e kezdetbeli komplexségnek s formai értékek kiválasztása, tudatosítása és kiképzése volna lényege. Írás a megírt tartalomtól, irodalmi nyelv az alkalmi szövegektől, versalak az énektől, stíl-, izlés-, sőt lelki formák az összes irodalmi gyakorlattól : formális, de ép *azért* nagy értékű, közösséget képző műveltségi szerzeményként válnak ki és tudatosodnak a fejlődés folyamán. Az írás kezdi a sort s egyszerű technikai készségként kiválván, lehetővé teszi magyar nyelvű irodalom megindulását is a századokon át kizárólagos latin nyelvű után.

Most még azonban kielemezetlen egységben van nyelvi és tartalmi velejáróival : valóságos szimbolum, melynek pusztá látása is egyházi jelleg, tudóság és latin nyelvűség összeszövődő misztikumát, a «deákság» misztikumát idézi fel az egykorú, írástudatlan ember tudatában. A keresztyénség felvételével az írás bármely kis mérvű meghonosodása magával hozta egész szimbolikus értékét s egyértelmű volt egy egyházi tanultságon alapuló, latin nyelven menő, tehát nemzetek fölötti, nyugateurópai katolikus irodalomnak Magyarországra átplántálásával. A *Litteratura Hungarica*, Révai szerencsés szavával : a *Magyar deákság*, mikor a XI. században szerényen megindul, nem is egyéb, mint egy magyarországi különítménye a középkori Európa egyetemes irodalmának, a latin nyelven folyó s írásbelileg közvetített keresztyén műveltségnek.

* * *

Egy magyarországi litteratura létesülése számára Szent István teremtette meg a feltételeket, mikor az új hit rég megindult s atyjától, Géza fejedelemtől már támogatott terjedezését hatalmas akarattal meggyorsítva, egy emberöltő alatt egész népét belekényszerítette annak, ha nem is mindjárt szellemébe, de legalább formái közé. A szervezet, mellyel nagy művét megkötötte, megtette a többi ; a fel-felfakadó ellenkezések elültek s az évszázad végén, melynek hajnala a magyar népfaj eddig legnagyobb lelki krízisét láthatta, a «kegyes király», Szent László, már egy újjá született, európai magyarságnak lehetett vezére.

A ténítés és szervezés munkájában elsősorban idegen papok és szerzetesek (bencések) segédkeztek Koppány leverőjének ; azok magukkal hozták könyveiket s közülök került ki Szent Gellért, ki e földön, mióta magyarság lakja, a magyarság lelki kötelékében tudtukra először írt «deáki» művet. Sokan szeret-

nek magában Szent Istvánban tisztelni az első magyar író, de az «Intelmek» szerzősége, melyet neki tulajdonítanak, teljességgel bizonytalan.

Nem könyvszerzésben és deákul írásban volt ő az első európai magyar, hanem keresztyén szellemű neveltetésben s azzal együtt bizonyos fokig a keresztyén «litteratura» ismeretében, ha jobbadán csak szóbeli közvetítéssel is. S mindenesetre az első, ki magyar fiak ily szellemű neveléséről (elsősorban saját fiáéról), magyar papság s azzal írástudó osztály képzéséről bőkezűleg gondoskodott. Pannonhalma, a Szent Benedek-rendnek 1001 októberében felszentelt ősi monostora látta és nevelte falai közt Szent Mórt, a későbbi pécsi püspököt, ki az 1060-as években megírta a zaborhegyi két lengyel remete, Zoerard és Benedek életét, — természetesen deákul. E Szent Mór tudunkra az első író, ki — bár származásáról semmit sem tudunk —, annyiban kétségkívül magyar, hogy deákságát immár itthon, az új műveltség hazai tűzhelyénél szerezte meg. Még pannonhalmi szerzetessége idején történt a legenda szerint, hogy a király és fia a monostort meglátogatván, ez utóbbi, Imre herceg, isteni kegyelem sugallatából megismerte Maurus érdemét s hét csókkal üdvözölve tüntette ki őt a többiek felett. Maga a király próbatétellel is meggyőződve erényeiről, püspökségre emelé őt nagy dícséretesen.

Ha kell szimbolum, ha kell kegyeletes emlék, mely ünnepélyes színbe öltözteti irodalmunk útnak indulását, akkor ott az ősi monostor képe; ott az első magyar király, ki a legyőzött pogány Koppány somogyi birtokait a monostor eltartására rendeli; ott a királyfi, az új hit és tudomány első magyar idealistája, ki az írástudás kiválasztottját, az alázatos barátot, e monostor neveltjét, csókkal üdvözöli.

Mór püspök (méltó, hogy minden mást megelőzőleg szóljunk művéről) röviden, egyszerű, tömör előadásban ismerteti a két remete szent életmódját, aszkéta buzgalmát; szép renddel, különösebb szerkesztő mesterkedés nélkül, nyugodt, tárgyilagos hangon. Megírására alighanem I. Géza király, László bátyja ösztönözte, még herceg korában, mikor egyszer a püspöknél meglátta azt a rézláncot, mellyel Benedek sanyargatta volt testét s oly esengve kérte azt a püspöktől, hogy nem tagadhatta meg tőle.

A legenda írója magától az egyik remetétől kapta adatait, részben pedig Fülöp zaborhegyi apáttól. Zoerard ugyanis, meg Benedek többször megfordultak Pannonhalmán még Mór tanuló korában, Fülöp pedig később, mikor Mór maga is már apátja volt Pannonhalmának. Korántsem kell tehát a kolostorokat, a keresztyénség ez első gócpontjait egymástól elszigeteltnek gondolnunk, sőt igen élénk érintkezést kell feltennünk közöttük. Ez érintkezések nem csupán a legendás anyag szóbeli terjesztését s formálódását szolgálták (mint ebben az esetben), hanem általuk bonyolódott le az az egész primitív «irodalmi forgalom», melyről a kezdet kezdetén szó lehet.

* * *

Írásbeliség, latinság a szó egész anyagi értelmében «behozatal» volt eleinte. Könyveket külföldről kellett hozni, venni; azon könyveket, melyeket Szent István egy-egy általa alapított apátságnak ajándékozott, csak külföldön vásároltathatta. Maguk a külföldről jövő szerzetesek is hoztak magukkal mise- és általában szertartási könyveket s hoztak másolni tudó rendtársakat. Ha volt köztük kiválóbb tudós férfiú, azzal külföldi társai fenntartották a tudós érintkezést. Így 1004-ben Radlát, Szent Adalbert iskolatársát látogatta meg a szent életírója, Querfurti Brunó, hogy művét az ő segítségével javítsa és kiegészítse;

az 1020-as években Arnold regensburgi bencés, Szent Emmerám életrajzírója hat hetet töltött Anastasius kalocsai érseknél; tudós munkájában támogatást keresett nála s bemutatta neki a szent tiszteletére szerzett énekeit; az érsek meg is tanultatta azokat papjaival és szerzeteseivel. Annál inkább keresték egymással az érintkezést a már idejöttek. Gellért valami Isingrimus nevű barátja kérelmére írta Deliberatióit s részletenként megküldötte neki; ugyanő valamely Andreas testvérnek ajánlta egy művét, aki azidőszerint máshol tartózkodott.

Idő kellett hozzá, míg a betelepülő tudósok magukhoz való társakat s még előbb másolni tudó barátokat nevelhettek az itthoniak közül. Lassan az is megindult, hiszen e földön s kivált Dunántúl, a keresztyénség nem volt előzménytelen s Szent István idegen munkatársai találtak itt már magyarul tudó papokat, kik képesek voltak prédikációk tolmácsolására. A pannonhalmi apátságban Szent László korában már 80 könyve volt. Kálmán korában már kisebb templomokban, sőt falusi papoknál is meg kellett lennie a misekönyvnek s néhány legszükségesebb szertartási könyvnek, kerületi esperesek pedig kötelezve voltak megszerezni az egyházi törvények kivonatait.

Irni azonban aránylag kevesen tudtak, kivált az alsóbb papság körében; sőt volt prépost, kanonok még a XIV. században is, aki nem tudta aláírni nevét. Anyakönyv rendszeres vezetését csak az 1515-iki veszprémi zsinat rendelte el minden plébános számára. Ehhez képest kell értékelnünk a nagy átlag latin nyelvtudását is, mely valószínűleg alig terjedt túl a szertartási szövegek megértésén s önálló nyelvtudásnak nem is nevezhető.

Nem az egész papság tehát, hanem csak kivételes képzettségű élite-je az, mely írja és másolással terjeszti a litteraturát, vagyis amely az egyetemes európai deákság meghonosítását átveszi első, még idegen betelepítői kezéből. Ez a litteratura pedig természetesen elsősorban az egyház s a papi hivatás gyakorlati szükségleteit kívánja kielégíteni s csak ritka esetben alkot eredetit. A plébániai, káptalani, rendi, kolostori könyvtáraknak reánk maradt jegyzékei szerint missalék, breviáriumok, psalteriumok, antiphonálék, hymnariumok, passionálék, evangéliumok; szerzetesi regulák, káptalani statutumok, formulárok; vallásos elmélkedések, szent beszédek és legendák; kánonjogi és orvosi könyvek; törvényszövegek, oklevelek és krónikák teszik foglalatát. Látnivaló már e műfaji felsorolásból is, hogy középkori latin litteraturánk nagy része nem egyéb, mint egyszerű forgalomba hozatala az egyház hivatalos szövegeinek, a keresztyén vallás és műveltség ez alapokmányainak; van azonban egy bár csekélyebb része, mely már amazok talajában gyökerezve a műveltségében megújult és megerősödött magyar szellem saját ajándéka. S a mi szempontunkból immár ez a fontosabbik.

Horváth János.

EGY PERC ALATT.

*Egy perc alatt megéreztem,
Te léssz üdvöm vagy a vesztem!
Szememből az egész lelkem
Lépesmézként rád pergettem.
Benn volt abban minden illat,
Amit virág kelyhe adhat.*

*Elfordultál büszke leány!
Úgy volt, mintha nagy ocean
Zúdult volna miközibétek
S itt se lettél vón az imént.
— És e percben mégis tudtam:
Felém van már sorsod úlban.*

Réz Gyula.

A MENYASSZONYI RUHA.

PETRYNÉ megemelte a kezében tartott fehéreneműköteget. Halk sóhajással tette a bőröndbe, a többi mellé. Bizony, nem az ő kelengyéjének súlyos lenvászon darabjait rakosgatta most... Igaz, hogy leánya sem gazdag földbirtokos leánya már... Bertus már csak az ő gyermeke. Az elszegényedett özvegyasszony hivatalnok-leánya. De mégis...

A leány is érezte anyjának ezt a szomorúságát. Annál kevésbbé más idők, jobb idők menyasszonyainak boldogságát. Az élet mai formáját ismerte csak. Évek óta keményen harcolt a mindennapi kenyérért. Nem ünnepelt öröm a szívében, ha vőlegényére nézett. Nem ismerte eléggé ahhoz, hogy igazi mély szeretet gyökerezhetett volna be elfáradt szívébe.

Inkább az otthon utáni vágy vitte bele ebbe a házasságba. A folytonos leépítések izgalmában került útjába a férfi. Anyja betegsége ismertette meg a negyven év körüli orvossal. Gyermeki ragaszkodásból fakadt hálája lett az alapja annak az érzésnek, amely elfogadtatta vele a férfi váratlan házassági ajánlatát.

Nem volt számítás ebben a lépésben. De egészen benne volt a viharvert madárka megbújása egy oltalmat kínáló fészek ölében.

Nagyon sok rossz házasságot látott maga körül. Mindennapos civakodások verték fel körülötte az életet. Nemcsak rokonai között, hanem igazán úton-útfélen türelmetlenül patvarkodó párokat látott, akik elrettentő például szolgáltak a környezetüknek. És Bertus nem önfeledt boldogságról álmódzott. Nem érzett ájulásos mámort, ha vőlegénye becsengetett. De a nyugalom és kölcsönös megbecsülés utáni határtalan vágy állandóan a férfi karakterének elfogult, szótlan tanulmányozására készítette.

Sajnos, olyan ritkán lehettek együtt, hogy teljes kiismerésről szó sem lehetett. Így menyasszonyságának egyik furcsa alkatrészévé vált a szívet megfájtó szorongás is. Nem tudta megítélni: az élet különböző válságaiban mennyire lesz majd megértő társa a férfi. Boldog ábrándozás helyett az élet ezerféle komor lehetőségében képzelte el kettőjüket. De soha nem tudta eldönteni: mit csinálna az, akihez holnap az életét hozzáköfi.

A berendezkedés sem szolgálhatott alapul. Bodnár Eleknek háromszobás lakása volt már. Ebbe ugyan átvitettek néhány kedves bútort a maguk lakásáról is. De itt sem döntött Elek, mert nem is tudta, hogy milyen viták előzték meg ezt az áthurcolkodást.

Bertusnak fájt, hogy megfossa anyja otthonát a hazulról megmentett kedves lakótársaktól. De Petryné erősködött:

— Úgyis kiadom a szobádat, lelkem... Miért használja idegen ezeket a régi holmikát?

Engedett kellett. Anyja így is eleget sopánkodott. Folyton a szerény kelengye miatt búsult. Különösen eleinte emlegette gyakran:

— Csak legalább ezt vehettem volna kedvem szerint... Ha nem ragaszkodnál annyira a menyasszonyi ruhához...

De Bertus ragaszkodott hozzá. Maga sem tudta miért, hiszen nem volt külsőséges és ez a vágy sehogysem illett az illuziókat nélkülöző érzéseihez. De talán épen anyjának sokszor elmesélt, boldogan várakozó menyasszonysága keltette fel benne a sóvárgást a habfehér, uszályos és csipkefelhős dísz után. Az is lehet, hogy a benne élő örök nő kívánta megkülönböztetetté tenni ezt a napot. Anyja nagyon is megértette, de a leány félrerakogatott pénzéből annyi mindenre kellett volna...

Vőlegénye erről a gondról sem tudott, járvány vette igénybe akkoriban úgy, hogy az esküvőt megelőző napokban igazán csak perceket tölthettek együtt. Bertus annál jobban vágyott ünnepélyessé tenni az együttélésük megkezdését.

Orgonalila szalagokkal kötözgették át az asztalneműt. Új sóhajtásokkal dugta kezét egy asztalkendő monogramma alá Petryné.

— Mennyi gyönyörű damaszt maradt ott Jánosfalván... Ha az most itt lenne...

Mindig visszatérő motívum volt ez a beszélgetésükben. Ha mindaz itt lehetne, amit egy falu prédára éhes lakossága széthordott, most nem úgy engedné el leányát, mint a többi szegény anya. Most meglenne Bertusnak is rendes kelengyéje, remek ágyneműje, nehéz emelintetű damaszt asztalneműje, gyönyörű antik butorzata.

— Menyasszonyi ruhát is a magaméból csináltathatnék neked!

Mosolygás futott át a leány arcán. Nem valószínű, hogy a nehéz, kicsit megsárgult brokátból megfelelő ruhát lehetne csináltatni. Könnyű bánattal csak a régi csipkefátyolra gondolt, mely generációkon át díszítette ősanyáit. Vigasztalni akarta az anyját:

— Hiszen azt mondd, drágám, hogy nagyon szép lesz a ruhám.

— Szép lesz...

Petryné félrenézett. Nyakán és arcán halvány foltokat színezett valami ismeretlen izgalom.

Bertus az ablakhoz lépett. Lent a főváros fergetege zúgott. Tülkölő autók, motorbiciklik kínzó üvöltése között rohant az egyre szegényedő élet. De Bertus most csak a ruhájára gondolt, amelyben új élete felé indul holnap.

— Mégis csak szerettem volna látni...

Ijedten vonaglott meg anyja finom válla. Tiltakozás volt egész szomorú valója.

— Világért sem, kisleányom! Tudod, hogy nem jó előre felpróbálni!

Bertus az utóbbi napokban újra, meg újra hallhatta ezt az érvet. Babonás nem volt. Ezelőtt soha nem is törődött ezzel a rossz előjellel. De most maga is kezdett emlékezni egy angol regényre, amelyben csakugyan mindenféle bonyodalmat idézett fel a figyelmeztetések dacára előre felpróbált menyasszonyi ruha. A babona csak azért is kigúnyolása előre megborzonegatta az olvasókat, nem is maradt el a sors könnyelmű kihívásának büntetése. Csak bágyadtan ellenkezett már:

— Nem akarnám én felpróbálni...

— Mindenki ezt mondja... Málka sem akarta... Mikor ott volt előtte, még sem bírta megállni... Egy év alatt el is váltak.

Gondolatban rettenve kapott a vőlegénye keze után. Ha csak ezredrészét adná ez a kéz annak a gondoskodó szeretetnek, amit anyja kapott az apjától, iszonyodnék az elválástól. De hátha nem kap semmit? Hátha ez a férfi megértés nélkül rója majd mellette a napokat és nem törődik azzal a sok válsággal, mely között ide-oda tántorog az asszonyi lélek?

Most megint érezte, hogy voltaképen könnyelműség volt ez a lépése. Túl hamar határozott. Talán meg is érdemli majd a bűnhődést, mert félt a küzdelmektől, melyek esetleg a hivatala elvesztése után várnának reá.

— Nem magam miatt! Az anyám miatt — sikoltott benne az iszonyat, mert hirtelen végiggondolta, hogy neki is a kenyérre is alig elég főszolgabírói nyugdíjra kellene támaszkodnia, amit olyan nehezen kaptak meg. Álláskeresése borzalmas megpróbáltatásai között ezt is elraktározhatta. Még most is hideg verejték lepte el, ha a szomorú kálváriát felidézte. Hányszor feküdtek le mindketten éhesen, azt hazudva, hogy a viláért sem bírnának enni... Igy néha megmaradt a kettőjüknek nem elég ételmaradék, míg egészséges, fiatal gyomra táplálék után vágyott.

Annyira belesüppedt a sötét emlékekbe, hogy alig hallotta anyja megnyugtató szavait:

— A mértékedet tudja Riza... A cipőd harminchatos... A választást úgy is reánk bíztad. Meglátod, milyen gyönyörű a köpeny!

Ez az utolsó szó felrázta. Erre nem is gondolt... Igaz, hogy március végén még nem ülhet kabát nélkül autóra, de ez valahogyan kiesett a gondjai közül. Utólag ijedt meg tőle.

— Köpenyt én nem is akartam...

— Pedig az is kell... S azzal igazán alig kerül többbe...

A leány agyában táncot jártak a számok. Eddig mindennél az volt a baj, hogy nagyon is sokba került. El sem tudta képzelni, hogyan állítja ki anyja a megmaradt kétszáz pengőből a menyasszonyi öltözetet... Hát még így köpennyel...

Könnyű csókot érzett a homlokán. Áldó simítás futott végig a haján. Petryné indult a varrónőhöz.

A leány szívét újra összeszorította a szomorúság. Ezután ez a

csók is elmarad... Sok minden elmarad... És vajjon mi jön helyette?

Az alkonyat már megérkezett a nagy város felé. De elébe rohantak a fényreklámok. Hirtelen kigyultak az izzó fémszálacsók minden lámpában, hogy elpihenjen kissé a szem. Bertus nem gyújtott villanyt. Még így is túlságosan sok fény ömlött be az ablakon. Kezét szemére szorítva ült az ablak előtti emelvény szélén.

Elhatározta, hogy ma este beszél Elekkel. Megvallja neki a szorongásait. Megkéri, hogy vizsgálják meg együtt az érzéseiket, míg nem késő.

De Elek nem jött. Anyja már régen itt tett-vett újra a szobában. Bertus nagyon érezte a jelenlevését, de nem akarta belemeríteni lelkét az elválás fájalmába. Tudta, hogy anyja nehéz szívére rakna ezzel is újabb terheket. Különben is most nem akart hátrafordulni. Minden idegében érezte a várakozást.

Végre csengetés verte fel a hallgatást. Bertus nem mozdult. Mintha megbénult volna a döntés előtt. Anyja ment ki az előszobába.

Lehorgasztott fejjel ült, de így is látta, hogy anyja egyedül tér vissza. Levelet hozott magával. Bertus a lemondás gesztusával toltta el magától:

— Olvasd el, kisanyám.

Az anya csalódottsága hamarosan azzá a rajongássá változott, amit leendő veje iránt betegsége óta mindig is érzett:

— Nagyszerű ember! Egyik betege élet és halál küszöbén vívódik. Persze, hogy nem hagyhatja ott...

— Persze, hogy nem hagyhatja ott —

nem zendült visszhangja a szónak. Visszafojtotta ugyan a sok ellenérzést, de elmúlt az a kis megnyugvás is, amit alkonyatkor a kimagyarázkodás lehetősége ébresztett benne.

Bár erősen küzdött minden szentimentális ellágyulás ellen, éjjelre mégis áthurcolkodott az anyja szobájába. Ott kuporgott a kényelmetlen kis Récamier-szófán és mozdulatlan gyötrődéssel nézte a redőny között átvilágító fénycsíkokat. Most már nem volt ura az idegeinek. Vértelenül kínozhatták a balsejtelmek: Hátha csak ürügy ez a beteg? Hátha Elek megbánta elhamarkodott lépését? Hátha holnap sem jön el érte és hiába készült ezer nehézség között az esküvőjére? Vagy talán illemből végigcsinálja még ezt a komédiát, de előre érezteti, hogy nem sokat törődik vele...

Kétségbeesett lassúsággal cammogtak az órák. S a hosszú órák minden nehezen érkező perce elhozta a maga gyötrelmes nászajándékát. Töprengésből kétségbeesésbe hajoltak már a leány gondolatai. Elvesztette az önuralmát. Belesírt az éjtszakába...

Ágyában azonnal megmozdult az anyja. Puha lépések halk nesze közeledett felé. Remegő kéz simogatta ki szívéből a fájalmat. Homlokán becéző csókok futottak végig, mintha lázra gyanakodnának.

— Bertuskám, nem szabad... Nem szabad...

— Kisanyám!

Belevetette magát az ölelő karokba. Hozzásimult a dobogó anyaszívhez, mint kicsi korában, ha rémképek kínozták:

— Miért engedted?!... Miért engedsz el magadtól?!

— Kicsi leányom, mi történt veled?!

Kidőlt anyja elébe minden szorongása. Petryné megdöbbsent. Ő maga annyira érezte az orvos gondoskodó jóságát a betegsége alatt, hogy pillanatnyilag sem kételkedett az érzéseiben. Nehéz napjai voltak most neki is, de az elváláson kívül csak a szűkös kelengye gondjai bántották, amúgy nyugodtan adta át leányát a derék embernek. Most tudta meg, milyen vívódásokkal járta leánya a mátkaság napjait.

Vigasztaló szavára még mélyebbről szakadt a zokogás.

— Nem ismerem... Nem ismerhettem meg... Hogy töltsen vele a napokat, a hónapokat, az éveket?! Soha nem igyekezett megtudni: mit gondolok és mit érzek... Ő sem ismerhet engem...

Petryné téhetetlenné vált. Legszívesebben azt mondta volna, hogy így nem engedi el. A régi életében bizonyosan ezt is mondta volna. De az új idők elhallgatásra is megtanították már. Bertus az állását ott hagyta, oda már nem kerülhet vissza. Máshová még kevésbé... Itt már nem lehet mást tenni, mint belefeküdni az Isten karjába, aki rendelte a dolgokat.

Átvitte leányát a maga ágyába. Reggelig simogatta fájós agyát. Halk szavakkal cáfolgatta, megértő jósággal csitítgatta kizúduló töprengéseit. De lassanként átragadt reá is valami furcsa bizalmatlanság.

Reggel a menyasszonyi ruha várása vezette le kissé az izgalmakat. Jött Riza, a kis varrólány. Autón érkezett és két nagy dobozt hozott magával. Ha Bertus nem lett volna annyira elkínzott, megbámulhatta volna édesanyja és a kis Riza művészetét, akik kétszáz pengőből ilyen csodaszép dolgokat varázsoltak elő.

A varrólány ügyes kezekkel rakosgatta szét a habfehér kombinét, nehéz harisnyát és kecses cipőket. Azután áhítatosan nyúlt a másik dobozba. Álomszerűen szép menyasszonyi ruhát helyezett egy akasztóra s úgy a szekrény szélére. Uszálya hosszan húzódott végig a kopott szőnyegen. A fátyol is szép volt, bár nem valódi csipke. S a koszorú olyan jó formájú, amilyent igazán csak a gondoskodó szeretet választhattott ki. Aztán a doboz aljáról kivette a köpenyt is.

Ez a darab még az elfásult Bertust is meglepte. Nehéz selymért izlésesen díszítette a fehér hermelin. Olyan volt, mint egy fejedelmi palást.

— Anyám, hiszen ez...

Megint kiült a furcsa zavar az anya arcára. Sietős pillantása találkozott a Rizáéval s a lány is elfordult. Fürgén rendezkedett tovább.

— Öltözzön hát fel, drága Bertuska kisasszony... Most már szabad!

Keserű mosolygásra torzult a leány szája. Most már szabad...

Ha a vőlegénye megérkezik, indulhatnak egyenesen az esküvőre... Indulhatnak... Ha megérkezik...

Leült, felállt, mint egy bábú. Szédülő fejjel hagyta, hogy öltöztessék. Anyja húzta fel a harisnyáját is, mint kicsi korában. Túlzott óvatossággal visszagyúrta egészen a fejéig és beledugta a leánya jéghideg kis lábát. Erre a régen nem érzett, de örökre emlékezetes érintésre könny szökött a leány szemébe. Hangos zokogással borult előtte térdelő anyja hófehér fejére.

Riza is sírni kezdett, mint minden lágyszívű nő, ha másokat sírni lát. De még így is a menyasszony szépségére gondolt. Pergő könnyekkel futott poudert, hogy eltüntesse a sírás nyomait.

— Nem is értem, miért sír, drága Bertuska kisasszony... Hiszen mindennap átszaladhat a nagyságos asszonyhoz...

Anyja is ezt ismételte az éjjel. Akkor sem sokat segített ez a vigasztalás.

— Aztán meg mit szól hozzá a vőlegény?

Ruzsos száját duzzogóra csucsorította, mint Greta Garbó szokta. Hamiskásan nézett a menyasszonyra.

— Észre sem veszi...

Önkénytelenül szaladt ki ez a nem akart mondat a Bertus szívéből. Felsodorta a túlradó keserűség. Szerencsére Riza nem figyelt oda. Tovább csacsogott és magasra tartotta a ruhát.

— Nem szabad sírni. Kisüt a nap is. Ilyen lesz a Bertuska kisasszony élete, mint a mai nap. Borongósan kezdődik és ilyen ragyogóvá válik, ni!

Napsugarak özönlöttek a szobába, mintha igazolni akarnák a Riza szavait. Ragyogó tűzvirágok tévedtek a menyasszony díszében álló leány szomorú fejére. Egyre hullottak a csodavirágok és lassanként telehímezték a hófehér alakot. Jutott belőlük a ruhára, a palástszerű uszály nehezebb selymére és az omló csipkefátyolra is.

Elragadtatva nézte az anya és meggyötört szívéből elszállt a fájdalom. Csak a válás enyhe bánata maradt meg benne.

— Tessék leülni.

Gondoskodva tolt közelebb egy széket Riza. Elegyengette a Bertus fátjolát.

— Jaj, tessék vigyázni, meg ne törjön valahogy... Rá ne tessék ülni az autóban!

Fáradtan ült le a leány.

— Úgy sem kell ez többet...

— Dehogyn...

Rémült pillantás szállt a Bertus feje felett. Riza szája elé kapta a kezét. Összetalálkozó nézésük két, majdnem rajtakapott cinkos nézése volt. És Petryné nyugalmát újra elűzte a napok óta hordozott bűntudatosság.

Csengetés hozott felszabadulást. Egy boy virágot hozott. Meglepett kiáltással bontogatta Riza:

— Hát ilyen az igazi narancsvirág?!

Az édes illat szétterült a szobában. A fiatalok nem is ismerték, csak Petryné érzett közülük narancsvirágillatot. Érthetetlenül erős sóvárgást váltott ki belőle a maga fiatalsága után. A kis varrólány csodálkozással vegyes irigységgel nézegette.

Bertus érzéketlenül tölta el a ragyogó szirmokat. Tíz perc múlva indulniuk kell. És Elek még nincs itt.

— Ha meggondolom, hogy Bertuska kisasszony holnapután tövérről tépheti a narancsvirágot!

Csak most jutott közel hozzá az elutazás gondolata. Egész éjjel nem jutott eszébe, pedig eleinte az utazás utáni vágy mindig elűzte a töprengést. Az első nagy utazás!... Ezzel bizonyosan örömet akart szerezni a vőlegénye!... Vagy...

Erővel kergette volna a feltörő fanyar mellékgondolatokat. Mert újra vádak jelentkeztek: Olaszországi út... Hátha ezt is csak szokásból tervezte így?

Az éjszaka mintha megálltak volna a percek, most valósággal hajszolták egymást. Ahogy a tizenegyig érő mutatóra nézett, nem bírta elzavarni a legkésőbb gondolatot:

— Úgy látszik, elkésik az esküvőről...

Ebben a percben érkezett Elek. Átvirrasztott arccal, fáradtan lépett be. Felengedő izgalommal sietett feléje Petryné.

— Hogy van a betege?

Bodnár menyasszonya lehajtott fejére tapadó nézéssel állt. De most felragyogott a szeme.

— Él... És ha Isten akarja, száz évig is élélhet.

Megtompult hangjában ott vibrált a nagy, emberi öröm, de ez csak az anyát nyugtatta meg. Bertus úgy ment eléje, mint egy feláldozásra kisorsolt fogoly. Nem vette észre a férfi csodálkozó nézését. Lankadtan engedte csókolni a kezét s ezzel elvette a férfi kedvét attól az áhítatos csóktól, amelytől különben is visszatartotta a kis varróleány.

— Indulhatunk? Lent vár két barátom.

Felelet nélkül ment anyjához a leány. Gépiesen lehajolt és megcsókolta a remegő kezét. Aztán szenvedélyesen borult a nyakába. Csókokkal árasztotta el a hősieen mosolygó arcot.

Riza közelebb lépett:

— Tessék indulni, Bertuska kisasszony. Tőlem ne is tessék búcsúzni. Én úgysis itt maradok.

— Legalább addig nem marad egyedül kisanyám.

Bodnár meglepetve nézett fel. Mintha szemrehányás lappangott volna a szavak alatt. De Bertus már megindult. Gyorsan utána ment és óvatosan vezette le a lépcsőn. Szeretett volna pár szót mondani, de olyan idegen, olyan megközelíthetetlen volt ebben a fejedelmi díszben.

Az első autóból derűsen integetett ifjú tanártársa. Megkönnyebbülve ültette be Bertust a vidám fiú mellé. Maga atyai barátja mellé telepedett.

— Szép a menyasszonyod Leksikém.

Mosolygás ragyogott az arcán, mint az előbb menyasszonya alakján a napvirág.

— Bizonyosan jó is. Te nem vehetnél el szívtelen nőt.

Nem felelt, de befelé néző szeme Bertusban gyönyörködött úgy, ahogy hónapok óta szokta. Egyszerűnek, kedvesnek, gyöngédnek és jónak látta. Most már kinevette magát, hogy megzavarta ez az idegen merevség... A díszes ruha volt az oka... Meg a válás... Mikor anyjától búcsúzott, olyan volt, mint egy kicsi gyermek...

Ezt a gyermeket vezette az anyakönyvvezető rideg aktusa elé, ezt kézentartva hallgatta a pap meleg szavait. Határtalan gyöngédséggel fogadkozott a szertartás formáján túl is. Istenen kívül magának is újra, meg újra megfogadta, hogy hűséges gondviselője lesz. Nem vette észre, hogy milyen lélektelenül kongott a leány hangja:

— Hűséges segítőtársam leszek.

Visszafelé már együtt jöttek. Szorosan fogta a kis hideg kezét. Szavakat keresett, egyetlen meleg mondást, amellyel megnyithatná az életük kapuját. De minden más gondolatot eltölt az útból az eskü: Hűséges gondviselője leszek... Ezt pedig hangosan is elmondta már egyszer.

Hallgatva érték fel a lakásba. Az anya csókjában aggódás bújkált. De Bodnár olyan áhítatosan csókolta meg a kezét, hogy ezzel tőle meg is kapta a feleletet. Könnyű szemrehányás jelentkezett benne a leány iránt, de ezt azonnal elnyomta az anyai megértés.

A fiatal tanár humora megmentette az ebédet az egyhangúságtól. Sietniük is kellett. Elfoglalt emberek voltak mindnyájan s a fiatal pár ötkor úgy is elutazik.

Riza elvállalta a felszolgálat. Különös izgalommal tette ezt. Kétszer is odasúgott Petrynének:

— Ha félnégyre vissza nem viszem, dupláját fizetjük...

Bodnár is észrevette az idő haladását. Szeretettel simogatta meg a Bertus kezét:

— Jó lenne lefeküdni kicsit, kedves... Fél ötkor indulunk.

A leány felállt. Bólintott a vendégeknek. De úgy ment át a másik szobába, hogy nem nézett anyjára, akit nemsokára itt hagy és nem vette észre férje nézését, akivel nemsokára elindul.

A Riza viselkedését sem vette észre azonnal. Pedig a leány sürgetése feltűnővé vált. Gyorsan szedte le Bertusról a koszorút és fátyolt, de annál kínosabb gonddal rendezte el a dobozban. A menyasszonyi ruhát valósággal lehúzta róla, de a bekapcsolt villanyvasalóval óvatosan átvasalta. A cipőket azonnal sámfára húzta, a harisnyát kisimogatta. Végül a köpeny prémjét kezdte elegyengetni.

Bertus ott állt, levetkezve. Nem készített elő magának ruhát, ma igazán nem gondolt semmire. A szoba hűvös volt, karját kezdte dörzsölni, mert megborzongott. Az elkényeztetett gyermek türelmetlenségével nyafogott:

— Vajjon hol van a pongyolám? . . . Fázom.

Riza fel sem nézett. A doboz aljára csomagolta a köpenyt.

Most már indulatosan szólt Bertus :

— Riza, kedves, szóljon hát kisanyámnak . . .

— Azonnal.

Csomagolt tovább. Gondosan, mintha most vinné menyasszonyhoz a ruhát.

— Riza, ez igazán ráér . . . Hiszen itt marad.

Csengetés után türelmetlen hangok zürzavara zendült az előszobában. Zavartan nézett be az ajtón Petryné :

— Készen van, Rizácska?

Segített elegyengetni a dobozban az uszályt.

Bertus még most is ott állt. Senki sem törődött vele. Hirtelen megfordult. Letérdelt a becsukott bőrönd mellé, hogy onnan vegyen ki valamit. S ahogy ott térdelt és a zárat nyitogatta, nézése egy sárga borítékra tévedt. Most hullott ki a papirok közül a nagy dobozból. Leszállt melléje, mint egy őszi platánlevél.

Míg a zárral babrált, gépiesen elolvasta a cégfeliratot :

«Kurz és Fekete jelmezkölcsönző intézete.»

Idegen mélységekből felülkerekedő humor kacagásra készítette. Most mérhetetlenül komikusnak érezte a helyzetet. Első asszonyi érzése ime az elhagyatottság és didergés, még anyjának is fontosabb a levetett menyasszonyi ruha, mint a gyermeke . . . S mellette ez a furcsa levél, ni . . .

Utána nyult és felbontotta.

Szabályosan kiállított számla volt venne, özvegy Petry Dénesné számára. Egy menyasszonyi ruha, koszorú, fátyol, cipő, harisnya és köpeny kölcsöndíja 40 pengő. Kölcsönzés tartama d. e. 10-től d. u. 4 óráig. Visszaadáskor a 40 pengő kölcsöndíj levonása után a biztosítékul befizetett 500 pengő visszatérítetik . . .

A dobozokat Riza régen kivitte a fürdőszobán át. Petryné aggódó arccal terített egy nagy kendőt Bertusra. De leánya nem látott, nem hallott semmit. Egyre a számlára meredt és lelkében hahotázva gúnyolódott egy pokoli hang :

— Szép kis menyasszonya vagy ennek az elesett, beteg kornak ! . . .

Jelmezkölcsönzőtől kibérelt menyasszonyi ruhában esküdtél ! . . . Kölcsönzés tartama d. e. 10-től d. u. 4-ig . . . Hahaha ! Azóta talán mást öltöztetnek bele és más indul benne örök hűséget esküdni, ugyanolyan bizonytalan érzésekké, ugyanolyan ismeretlen sors elébe, mint te !

Agyához kapott. Szédülést bevezető tarka karikák táncoltak a szeme előtt. Összeroskadt volna, ha anyja hirtelen melléje nem térdel. Gyenge karjában váratlan erő nőtt. Szavával is támogatni igyekezett gyermekét :

— Látom, hogy elolvastad . . . Borzasztó ez . . . Én nem is akartam . . . Riza beszélt rá, hogy ma már mindenki így csinálja . . . Ez a

ruha most készült el, még nem volt más... S a pénz annyi mindenre kellett... Nem volt utazóruhád sem... Cipőt is vettem még egy párat... Mindent megtalálsz útközben... Most visszakapom a kauciót, abból mindent kifizetek... Még az útra is marad egy kis zsebpénzed... Ne haragudj reám, édes kicsi lányom...

Nem tudott felelni. Még most is úgy érezte, hogy szégyenletes hazugság örvényébe tévedt. Szimboluma ez a kölcsönkapott ruha... Ez a jelmez!

Végigsimogatta anyja sápadt arcát. Vigasztalni szerette volna. De csak a könnyei peregték szakadatlanul.

Anyja most úrra öltöztetni kezdte. Ott, a szőnyegen húzott lábára harisnyát. Cipőt is hozott. Kegyetlen érzései aktivitásban kerestek enyhülést. És Bertus hagyta, hogy babusgassa az anyja.

Halkan kopogott valaki. Nem hallották. Az ajtó megnyílt egy kicsit. Azonnal be is csukódott megint, mintha valaki visszamenekült volna a nem neki szánt látványtól. Azután mégis szélesre tárult. Bodnár lépett be.

Hogy a Bertus zokogását meghallotta, elfelejtette a helyzet furcsaságát. A megrettent gyermek gyorsaságával térdelt a felesége mögé. Gyöngéden végigsimított a haján.

Bertus azt hitte, hogy az anyja simogatja. Feloldódott keserősége szavakba formálódott!

— Én nem is tudom, miért vágytam úgy utána... Hiszen ez csak nekem volt fontos... De nekem nagyon kellett...

A férfi értelmetlenül nézett Petrynére. Az tétován intett, mintha hallgatásra kérné. Hát hallgatott tovább.

— Semmi nem úgy volt, mint másoknál... Semmi... Az én menyasszonyságom nem összeismerkedés volt, hanem csak folytonos várakozás és töprengés... Mennyit szégyenkeztem a koldusságom miatt is... De aztán azzal vigasztaltam magam, hogy más is így megy most férjhez... Hanem, hogy még a menyasszonyi ruhám sem volt az enyém... Hogy jelmezkölcsönzőtől béreltél... Hogy azóta már más öltözik bele... Ez... Ez...

Fuldokló zokogását az anya kétségbeesett feljajdulása követte. Bodnár ijedten fogta meg az öregasszony kezét. De az könnyörögve mutatott az ajtó felé. Magyarázkodás helyett kezébe nyomta az áruló számlát.

Gátatszakitott a lány fájdalma. A hetek óta hordozott szorongás ebben az egyetlen pozitív okban élte ki magát. Vigasztalhatatlanul sirt.

Anyja tehetetlenül ült mellette a kis Recamier-pamlagon, hová nagy nehezen áttámogatta. Közben vejét kísérte gondolatban. Kimentette őket a vendégeknél... Talán le is kísérte őket, mert nagy csend van a másik szobában... De már bejöhettek volna... Egy óra múlva indulniuk kell.

Hogy csak nem jött, magyarázni próbálta: Bizonyosan elfutott,

még egyszer megnézni a betegét... Hiszen annyit aggódott érte... Igen, bizonyosan a kórházba ment.

Kiszámította, mennyi idő alatt jut el, meg vissza. Eltelt a kitűzött félóra, ráadott még tíz percet. Hátha gyors segílyre volt szükség valahol?

De a tíz perc is lepergett a többi után.

Simogató keze alatt elcsitult a Bertus szepegése. Halk és egyenletes lélekzés árulta el, hogy álomba sírta magát, mint egy kis gyermek. Az óra mutatója gyorsan haladt az öt felé.

Alvó leánya mellett mozdulatlanul ült az öregasszony. De annál éberebb volt benne a sokszor elhallgattatott önvád. Miért is adta oda vejének azt a levelet? Nem bizonyos, hogy megértette anyai szívének jó szándékát! Hátha ő is visszaborzadt a kölcsönként menyasszonyi ruhától s mindattól, amit ez jelentett. Hogy is bízhatott meg ennyire benne, miért szolgáltatva ki magát ennyire az előtt, aki most már nem az orvosa, hanem családjának tagja s így bizonyos mértékig tetteinek bírója is...

Ötre ért a mutató, mikor csengetés riasztotta fel a kettőjük köré fonódott csendet. Petryné nem bírta megmozdulni. Ezer lehetőség cikkázott át az agyán. Felkészült a legborzasztóbbra. Maga sem tudta, mit várt, de úgy érezte, hogy összerombolta a leánya életét és mindaz, ami most jön, egyedül az ő műve.

A csengetés felébresztette Bertust is. Tágranyitott szemmel nézett az órára. De nem juthatott el az elszaladt idő felett érzett megdöbbenésig, mert az egészen kitáruló ajtó keretében megjelent Elek. Megelégedetten ragyogott szeme két hatalmas doboz felett.

— Hála Istennek, visszaszereztem!... Már épen fel akarta venni az az idegen leány... De nem engedtem! Vittem neki másikat... Ezt ugyan nem veszi fel más!

Az anya keze imára kulcsolódott. Bertus fásultsága hitetlenkedéssé, hitetlenkedése édes bizonyossággá változott. Úgy tárta karját a férfi felé, mint aki a nem remélt boldogság után nyúl.

Elek félreértette ezt a mozdulatot. Elébe tette a dobozokat. De Bertus rájuk sem nézett. Karja még mindig kitérve vágott és sürgetett.

Végre megértette a férfi. Közelebb lépett. Zavartan hebegett:

— Izé... lekéstünk... De talán szebb is lesz, ha... ha anyákkal töltjük az estét.

Felesége ajka a kezére tapadt. Felszabadult szívéből kiröppent a szorongás. Magához ölelte a férje fejét és ráhullatta a boldogság könnyeit.

Szabó Mária.

KÖNNYEK.

I.

TERZINÁK AZ ÖRÖK KÖNNYRŐL.

*Kőkönnyet láttam, kőszobor szemében.
Izzott a napban. Ám kirótt helyén
kődaccal őrködött azért keményen*

*s le nem szaladt, hogy a száj peremén
kitérve várja útja játszi társát, —
a köleány e gy könnyel sirt, szegény.*

*E könnyel sírta végtelen sirását.
S késő korok majd e konok, komor
kőkönnyel őt még egyre sírni látják ...*

Egy sírnak ormán sirt a kőszobor.

II.

SZICILIÁN A MÚLÓ KÖNNYRŐL.

*Más könnyet áldok én: az életét,
mely tiszta két szem rebbent ernyejére
szökik ki s ott a sűrű és selét
pillák sövényén reszket gyenge fénye,
mint kerti éjben macskák szeme ég
vagy Szent Jánosnak lámpás kis cselédje, —
e mécsfényt áldom: múltó éjekét,
mely hajnaloknak világít elébe.*

III.

HEXAMETEREK A KÖNNYTELEN ASSZONYRŐL.

*Könnytelen asszony volt, ki után ifjú szerelemmel
jártam, övén a csatot szüzi csókkal lepve. Chimérám
lett a vörös ködök évadján ez a Könnytelen Asszony.
S hűs szeme bár feledé vagy tán sose tudta a könnyet:
sírnom a férjü első könnyét — ő tanított meg.*

IV.

ROMÁNC AZ ANYAI KÖNNYRŐL.

Volt, ki akkor is csak értem
s nem magáért könnyezett, hogy
dús kilenc szent hónapoknak
lassu tűntén óvta sorsom
hajnalát. Ő megmaradt

mindmaiglan vélem-egynek,
tőle el csak én szakadtam
s most e verssel úgy kesergem,
mint a messzi, léha csermely
kútfejéhez visszasír.

V.

A TE KÖNNYED SZONETTJE.

Ott forrant forrón a kék ottománon
és végiggördült a kezemfejen.
S mert harmat virraszt a tűnt könny helyén,
pilládról — ezt a percet holtig áldom —

mint gyenge gyepről nap melegje nyáron:
friss harmatát úgy csókoltam le én.
E könnyet nekem sírtad. Most enyém,
mint semmi más e társtalan világon.

És balzsamom már mind a földi bajra
e minden-könnyek cseppbe szűrt olajja
és kőbe vágott könnynél örökebb, —

a lelkemből e drága, tiszta sósság
égette ki a könnytelen nő csókját
s édestestvére anyám könnyinek.

Rédey Tivadar.

TÖRTÉNELMI ÁTÉRTÉKELÉS.¹

CÉLOM a történelmi átértékelés fogalmának és jelentőségének magyarázata. Korántsem akarok azonban mélyebb tudományos fejtegetésekbe bocsátkozni. Csupán a közérdeklődés körébe került probléma rövid megvilágítására s a körültre támadt félreértések eloszlatására törekszem.

Az átértékelés fogalma s maga a szó is régi. Tudományos műnyelvünk régóta nem tudja nélkülözni, de a köznyelvben alig néhány éve nyert polgárjogot. A köznyelv szempontjából egyike a hirlapirodalom révén ép a legutóbbi években nagy tömegben használatbavett új szavaknak, édes testvére a mentalitásnak, orientációnak, meglátásnak, tudománypolitikának, társadalombiztosításnak, szellemi munkásnak, leépítésnek, leszögezésnek, láncolásnak és többi társaiknak. De míg azok legtöbbször szigorúan körülhatárolt értelmezést nyert a köztudatban, az «átértékelés» fogalmához a valódi értelmet megváltoztató mellékképzetek társultak. A történetíró munkáját elismerő hirlapi bírálatokban, a tudósmunkát méltató cikkekben az átértékelést mint valami egészen újszerű, boszorkányos műveletet emlegetik a kidicsért tudós nagyobb dicsőségére. A gáncsolók ajkán viszont valami gúnyos és becsmérő mellékizt kapott e szó, a célzatosság, sőt tudatos ferdítés körülírásaként tűnik fel. Mindkét értelmezés helytelen s mindkettő a módszertani ismeretek fogyatékoságára, a tudományos munka és tudományos eredmények téves megítélésére vezethető vissza.

A laikus a tudomány eredményeiben rendszerint abszolút és változatlan igazságokat keres, a tudományos megállapításokban állandó érvényű tényeket szeret látni. A köztudatban — iskolai tanulmányok és közkeletű olvasmányok útján — meggyökeresedett tudományos igazságokkal és elméletekkel szembe-helyezkedő tudósban ezért a kellő műveltséggel nem rendelkező olvasó vagy világdöntő szellemóriást, vagy a nyilvánvaló igazságot megtagadó gonosztevőt lát. A maga ismereteinek szűk körében elzárkózva, saját megdönthetetlennek vélt «igazságai» szempontjából s ezekre felépített a priori ítéletekből kiindulva bírálja a tudósok munkáját és eredményeit. Innét van az, hogy éppen a tudományt legnagyobb léptekkel előrevivő tudósok tudják legnehezebben megszerezni kortársaik elismerését s ha valamennyien nem is részesülnek Galileiként üldözésben, a becsmérő kritika, ócsárló kézlegyintés és lenéző mosoly mind-egyiküknek kijár. Gondoljunk csak vissza a Magyar Tudományos Akadémia első szabályzatára, mely a perpetuum mobile-vel és a kör négyszögesítésével együtt a repülés problémájának fejtegetését is eltiltotta az akadémiai asztaltól s gondoljunk vissza gyermekkorunkra, mily lenéző szánakozással beszéltek még akkor is a repülés titkának megoldásán dolgozó tudósokról.

A természettudományok és technika terén észlelhető nagy haladás a régi elméleteket és felfogásokat rombadöntő felfedezések és találmányok hosszú

¹ Előadás az Országos Kaszinó 1930 február 11-iki felolvasó estélyén.

sora a természettudósok munkájának bírálatairól, új eredményeikben való makacs kételkedésről meglehetősen leszoktatta a laikus közönséget. Ha a természettudós új megvilágításban, új összefüggésekben mutatja be, szóval átértékeli a vizsgálata körébe tartozó jelenségeket, szükségszerűen kihívja a régi felfogás és régi elméletek híveinek ellentmondását. De ezek a viták — a filozófusok, geográfusok, filológusok, jogtudósok és matematikusok hasonló vitáival együtt — a tudóstársadalomban zajlanak le. A nagyközönség legfeljebb egyegy «korszakos felfedezést», «világátalakító új elméletet», «csodálatos új lángelmét» kiabáló hirlapi cikkből értesül az új eredményekről és korábbi ismereteivel ellentétes megállapításokkal kerülve szembe, szent áhitattal hajlik meg az új tant hirdető nagy tudós alkotó zsenije előtt.

A történelemmel másképpen van. Itt a nagyközönség is beleszól a vitába. A történettudós új megállapításait, átértékeléseit maga bírálja, kritizálja és korábbi történeti ismereteinek, belegyökeresedett történeteszemléletének, politikai álláspontjának bázisáról osztja a babért, dobja a követ. A történelem terén ugyanis — több-kevesebb ismerete és olvasmányai alapján — mindenki szakértőnek, bírálatra jogosultnak érzi magát. A történeti műveltség terjedése szempontjából ez a jelenség mindenesetre örvendetes, mert a nagyközönség széles rétegeinek történeti érdeklődését bizonyítja. A történetírók munkájának megítélése és értékelése tekintetében azonban súlyos eltérésekre vezet.

A szaktudós új elméletek és új eredmények elbírálásánál a tudomány színvonalának megfelelő objektív módszertani eszközökkel él. Felülbírálja, megkritizálja az alapjukul szolgáló új adatok hitelességét, az új szempontok, új beállítások és új értékelések indokolt vagy indokolatlan voltát. Szakszerű kritika eredményeként szűri le elismerő vagy elítélő véleményét. A laikus ezzel szemben nem a tudományos módszer eszközeit használja és nem a tudományos igazságkeresés szempontjait tartja szembe előtt. Ítéletében a tudománytól távol álló szempontok, politikai pártállás, felekezetiesség, kozmopolitizmus, internacionalizmus, rosszul értelmezett hazafiasság, hirlapi olvasmányok és más egyéb tényezők befolyásolják s mindezekon felül a már említett *a priori* ítéletek, amelyek szükségszerűen következnek a tudomány igazságainak állandó érvényéről alkotott véleményéből. A laikus olvasó hozsannával üdvözli a történetírót, aki felfogásában, meggyőződésében megerősíti, aki az ő «igazságait» új adatokkal támasztja alá. Tendenciózus ferdítőnek, nemzeti irányban elfogult vagy hazafiatlan történethamisítőnek, felekezeti vagy osztályérdekből célzatosan dolgozó írónak bélyegzi azt, aki az ő felfogásával, meggyökeresedett nézeteivel ellentétes dolgokat hirdet.

A tudományos igazságok változatlanságába vetett hitnek köszönhető az is, hogy a laikus közönség körében még ma is vannak hívei annak a XIX. századi elméletnek, mely a történelmet nem sorozta a tudományok, hanem a művészetek közé. Még ma is vannak olyanok, akik a tudományok sorában magasabb piedesztálra helyezik a természettudományt a történelemnél, mert a történetírókról a legkevésbé szakértő olvasó is meg tudja állapítani, hogy a régi felfogástól és régi megállapításoktól eltérő új igazságokat hirdetnek, viszont a természettudósok — látszat szerint — sokkal biztosabb alapra építenek, pozitívebb, exaktabb ténymegállapításokra képesek és anyaguk természeténél fogva igazságukat könnyebben tudják ad oculos demonstrálni. Pedig a tudományoknak ez a rangsorolása és megkülönböztetése merőben téves. Az igazság megközelíthetősége, a tények és jelenségek megismerése és magyarázata tekintetében a tudományok közt legfeljebb mennyiségbeli, fokozati

különbségek lehetnek, de minőségbeliek nincsenek. Bármily exaktnak lássék is a természettudomány módszere s bármily kézzelfoghatóak is ténybeli megállapításai, a feltevéseket, hipotéziseket, szubjektív tudós következtetéseket éppoly kevéssé nélkülözheti, mint a történettudomány.

Az elvi végcél minden tudományban az abszolút igazság teljes megismerése, minden tudós — aki jogot tarthat erre a címre — erre törekszik, de teljes elérésére az emberi elme véges ereje és az eszközök fogyatékosága miatt mindannyi képtelen. Minél speciálisabb körben mozog a tudós, annál inkább megközelítheti az igazságot. Részletkérdésekben mind a természet-, mind a történettudomány terén a tények hosszú sorozata nyert máris és fog még nyerni végleges megállapítást. E részletigazságokon túl azonban az általánosabb elvi szempontú vizsgálatoknál mindig beleütközünk az emberi tudásnak megközelíthetetlen igazságok, a megismerhetetlen tények kínai falába. A természeti és lelki világ igazi mozgató erői ma is csak hittal érthetők meg, a tudomány eszközeivel meg nem ismerhetők. Működésük eredményeit ismerjük és magyarázhatjuk, de maguk az erők rejtve vannak előttünk, legfeljebb feltevéseink lehetnek róluk. Ily feltevések például a természettudományban a rezgési elmélet és az atóm-elmélet, melyekre egész tudományrendszerek s a mi generációnk összes természettudományi ismeretei épültek. Ez épületek ma is állanak, de alapjuk már megrendült. A radiológiai kutatások újra felszínre hozták az anyagkisugárzás elméletét s a modern kémia régen apró alkatrészekre bontotta a mindenség alapjának tartott egy és oszthatatlan atómokat. A tudomány — jobb hipotézisre találva — egykor talán végleg sutba dobja a mi ismereteinknek bázisát alkotó feltevéseket, melyeknek értéke amúgysem abszolút igazságukban és változatlanóságukban volt és van, hanem abban, hogy tudásunk jelenlegi mértéke szerint legalkalmasabbak az érdekelt tudomány körébe vágó összes jelenségek megmagyarázására. Ugyanilyen hipotézisekkel dolgozik a történettudomány is, midőn koronként más és más történetalkotó és fejlődésirányító tényezők munkájának eredményét látja a történésekben. Volt idő, mikor a történet egyedüli irányító tényezőjének a hősöket, uralkodókat, hadvezéreket, államférfiakat, illetőleg ezeknek a fejlődést irányító akaratát tekintették. A XIX. században kialakult a tömegek irányító szerepét és a forradalmak történetalkotó erejét vitató felfogás. A marxizmus felvetette a gazdasági tényezők kizárólagos irányító szerepének tetszetős elméletét. A tudományban ma uralkodó genetikus történeti felfogás szakított a történeti jelenségeknek minden ily egyoldalú magyarázatával s a történeti fejlődésben a legkülönbözőbb fizikai és lelki, gazdasági és kulturális, egyéni és kollektív tényezők bonyolult irányító működésének eredményét látja, mely tényezők közül a ma uralkodó felfogás a lelki tényezőket, az összes gazdasági, társadalmi és politikai mozgalmakat szükségszerűen megelőző szellemi áramlatokat tartja primár történetalkotó és fejlődésirányító erőknek.

A felfogását és munkáját determináló, művének egyéni színezetét megadó alapvető hipotéziseken kívül a történetíró — más tudományok művelőihez hasonlóan — az egyes tények, megállapított részletigazságok összefüggésében mutatkozó hézagok betöltése végett is gyakran feltevésekhez, következtetésekhez kénytelen folyamodni s munkájának értékmerőjét éppen ebben a következtető, kombináló és rekonstruáló műveletben, illetőleg annak minőségében kell látnunk. A természettudós ugyanis közvetlen szemlélettel vizsgálhatja a tárgyául választott objektumokat és jelenségeket. Látja, hallja, vagy másképpen érzékelheti azokat s ha, ritkább esetben, érzékeinek hozzáférhetetlen tárggyal —

pl. távoli égitestekkel, a villamossághoz hasonlóan mindeddig teljesen megmagyarázatlan jelenséggel, a biológiai fejlődés rejtett jelenségeivel — foglalozik is, azok működését eredményeikben közvetlenül szemlélheti. A történetíró viszont esetlegesen korunkra jutott maradványokból és az eseményeket leíró egyéni művekből következtet a vizsgálat tárgyául szolgáló jelenségekre és folyamatokra; a mult történések, rég lezajlott emberi tevékenységek eredeti összefüggésükből kiszakított maradványaiból és emlékeiből rekonstruálja a vizsgált fejlődési folyamatot. Ez a rekonstrukciós művelet kétségtelenül szubjektivebbé teszi a történetíró munkáját a természettudósénál, de ezt a fogyatékosságot ellensúlyozza az a körülmény, hogy míg a természettudós rajtakívül álló tárgyakat és jelenségeket vizsgál, a történész az emberi lélek megnyilvánulásait vizsgálva, mintegy újraéli az elmúlt jelenségeket. A régi történéseknek ez az átélése teszi lehetővé a történetíró számára a vizsgált korszak szellemébe való tárgyilagos beilleszkedést s ezáltal oly ténymegállapításokat, melyek bármely más tudomány ténymegállapításaival vetekedhetnek exaktság tekintetében. Mindazonáltal el kell ismernünk, hogy a legnagyobb tárgyilagosságra törekvő tudós sem képes magát saját egyéni és kortadatától teljesen elszakítani s ezért — öntudatlanul bár — a történész is bizonyos szubjektivitással végzi vizsgálatait. Bármennyire igyekezzünk is magunkat korbéli, nemzeti, felekezeti, társadalmi elhelyezkedésünk béklyóitól, a felfogásunkban sokszor csak tudat alatt működő atavisztikus előítéletektől és világfelfogásunk részét tevő modern elméletektől szabadulni, e momentumok hatását teljesen kiküszöbölni — emberek lévén — nem tudjuk, azok befolyása a történeti jelenségek értékelésében arakatunk ellenére is érvényre fog jutni. Bármennyire törekedjünk is empirikusan dolgozni s eredményeinket kizárólag a ténybeli adatokra felépíteni, bizonyos a priori ítéletektől és feltevésektől teljesen szabadulni nem lehet. A reformáció és katolikus restauráció megítélésében például a hívő protestáns és hívő katolikus felfogása közt a legnagyobb objektivitás mellett is megmarad bizonyos nuance-különbség s ugyanez a különbség lesz felismerhető a X. századi kalandozások vagy a Magyarország meghódítására irányuló császári akciók megítélésében a magyar és német történetírók között. Egy más példával élve, a magyar történet kutatója szükségképpen hatása alatt áll a X. század végén bekövetkezett nyugati orientáció helyességéről, vagy helytelenségéről alkotott, szinte az anyatejjel magába szívott a priori ítéletének. Ez a magasabb értelmű, minden célzatosságtól és tudatos elfogultságtól ment szubjektivitás azonban korántsem jelenti a történeti objektivitás csődjét. Sőt, reményt nyújt arra, hogy a tények és jelenségek többoldalú és több szempontú megvilágítása s a különböző felfogások együttes vizsgálata egykor ezeknek a szubjektív színezetű eltéréseknek teljes kiküszöbölésére fog vezetni.

A történeti igazságok egyrésznének hipotétikus értéke, másrésznől a történetírásban érvényesülő szubjektív elemek időnként szükségszerűen vezetnek a jelenségek ártértelezésére, ami azonos az alkotó történettudományi munkával. A tudományos munka ugyanis nem egyéb a vizsgált objektumok, jelenségek, események és funkciók s az ezek megismeréséhez vezető tudományos anyag folytonos értékelésénél. A tudományos munka eredményeként megállapított tények és igazságok ennek az értékelőműveletnek eredményei. Az adatok és jelenségek értékelésével megállapított részletigazságok hosszú sorozata végérvényesen megállapított igazságnak tekinthető s ennél fogva újraértékelésüknek szüksége nem merülhet fel. Egy példával élve: azon a tényen, hogy mohácsi csata volt, hogy 1526 augusztusában zajlott le, hogy benne a magyar sereg

megsemmisült és Lajos király halálosan megsebesült, semmiféle átértékelés nem változtathat. A részletigazságok összefüggését megvilágító történeti tények tekintetében azonban az anyag bővülésével, a kutatási módszerek és szempontok változásával és a világszemlélet módosulásával szükségképpen előáll az újabb és újabb átértékelés szüksége. A mohácsi vereség okát új adatokon s korábban figyelembe nem vett körülményeken és szempontokon alapuló átértékelés egészen új megvilágításba helyezheti. Más szóval, a történelmi átértékelés nem annyira a történet ismert tényeinek, a részletjelenségeknek újszerű megítélését, mint inkább a tények közt fennálló összefüggésnek és az egyetemes fejlődésbe való beilleszkedésüknek új megvilágítását jelenti.

Történeti jelenségek átértékelésére kétféle okból lehet szükség: a történeti forrásanyag bővülése, új adatok felmerülése, régieknek új értelmezése miatt, továbbá új vizsgálati módszer alkalmazása s ennek következtében a korábbi történetírástól nem ismert vagy figyelembe nem vett szempontoknak felmerülése miatt.

Azt hiszem felesleges volna bővebben magyaráznom, hogy egy-egy új forrásadat felbukkanása mily jelentőséggel bír a történeti események alaposabb megismerése és az összefüggések helyesebb értékelése szempontjából. Csupán példaképpen hivatkozom Biborbanszületett Konstantinosz császárnak a pogány magyarok állami és társadalmi berendezkedéséről adott leírására, mely a XVIII. század derekán teljesen átalakította történetírásunknak az ősi alkotmányról hiányos hazai források alapján megalkotott felfogását és hivatkozom Széchenyi István ímént kiadott döblingi írásaira, melyek teljesen új világításban mutatják be a Legnagyobb Magyar életének utolsó szomorú szakaszát.

Kevésbé ismeretes a nagyközönség előtt a régen ismert történeti források újraértékelése következtében épp a legutóbbi évtizedben bekövetkezett ismeretgyarapodásunk hatalmas terjedelme. A különböző segédtudományok — diplomatika, heraldika, numizmatika, archaeologia — s a történeti vizsgálatokhoz segítségül hívott idegen tudományok — a nyelvtudomány, nemzetgazdaságtan, geográfia, művészettörténet, pszichológia és a többiek — rohamos fejlődése és új eredményei exaktságban a természettudomány eszközeivel vetező kritikai eszközöket adtak a történettudósok kezébe, melyek a régismert források megbízhatóságára, adataiknak értelmére és jelentőségére egészen új fényt derítenek és számos oly forrást tettek felhasználhatóvá, melyeket korábban a történeti rekonstrukcióhoz felhasználni — jelentőségük félreismerése miatt — nem tudtunk. Példaképpen elég lesz az ú. n. Szilveszter bullára, az 1222. évi Aranybullára és a magyar őstörténet nyelvi forrásaira hivatkoznom. A Szilveszter-bulla hamis voltának és hamisítása korának kiderítésével egészen új útra tért a magyar királyi főkegyúri jog oly sokat vitatott problémájának vizsgálata. Az Aranybulla szövegének más forrásadatok egész sorával támogatott új értelmezése az eddigőtől merőben eltérő világításba helyezte a nemesi jogok alapokmányának keletkezési körülményeit, eredeti jelentőségét s velük a XIII. század társadalmának képét és a kebelében dúló nagy mozgalmakat is. A magyar nyelv honfoglalás előtti finn-ugor és török szórtegeinek s a nyelvbe került későbbi kölcsönszavaknak eredményes vizsgálata alapján őstörténetünk homályos korszakát még egy-két évtized előtt is alig remélt mértékben sikerült megismernünk.

A történeti rekonstrukcióhoz felhasználható adatok számát igen nagy mértékben növelte meg a legújabb korban uralkodóvá lett genetikus történetvizsgáló módszer s a belőle következő új szempontok érvényesülése. A középkor

történetírása pusztán elbeszélő jellegű volt, célját valóban ismert vagy tartott események leírásában látta. Érdeklődése a hősök, az uralkodók és dinasztiaiak életére s ennek keretében is leginkább csak katonai tevékenységükre szorítkozott. Ehhez képest forrásanyaga is szűkkörű volt. A humanizmus, reformáció és katolikus restauráció történetírásával kezdődő pragmatikus, vagyis oknyomozó történetírás érdeklődése már sokkal szélesebb körű. A dinasztikus hőstörténeten kívül az állami élet jelenségei és eseményei, valamint az egyházi, vallási, sőt tudománytörténeti kérdések is történeti vizsgálat tárgyává lettek. Ehhez képest a forrásanyag is lényegesen kibővült. A régi történetíróknak korábban kizárólagos forrásul szolgáló művei mellett ezidőben kezdtek a mindennapi élet esetlegesen fennmaradt emlékeit, elsősorban a törvényeket, jogszabályokat, okleveleket, egyéb írásos feljegyzéseket s az archaeologiai emlékek egy csoportját is forrásul használni. A XIX. században kialakult genetikus történeti felfogással az államélet jelenségein kívül a szociális, gazdasági és szellemi élet mindenirányú jelenségei is a történeti vizsgálódás körébe kerültek s ezzel a történeti forrásanyag körébe vonattak a multból fennmaradt összes emlékek és maradványok, a művészi és költői alkotásoktól kezdve a hétköznapi élet emlékein keresztül az emberi csontmaradványokig. A történeti forrásanyagnak ez a hatalmas kibővülése szelekcióra kényszerítette a történettudósokat, ami egyébként a genetikus történeti felfogásból is szükségszerűen következett. A történeti események leírására, majd az okozati összefüggések tisztázására is törekvő régi történetírás nem válogatott az aránylag csekély terjedelmű anyagban, valamennyi rendelkezésre álló adat felhasználásával igyekezett feladatát megoldani. Az emberiség illetőleg egyes embercsoportok tevékenységében és életnyilvánulásaiban tapasztalható fejlődés megismerésére, fejlődési folyamatok rekonstruálására törekvő genetikus történetírás csak a vizsgált fejlődési folyamat szempontjából fontos jelenségekkel foglalkozik s ehhez képest forrásanyagából alapos értékeléssel csak a fejlődés szempontjából fontos értesítést tartalmazó adatokat választja ki és használja fel. A többit egyszerűen mellőzi. Az értékelés mértéke persze a téma természeté szerint változik. A nemzeti történet szempontjából fontos lehet az egyetemes fejlődésben jelentéktelen epizódnak tetsző esemény vagy jelenség. A gazdaság-, társadalom-, egyház-, hadtörténet, vagy más részletfolyamat megvilágításához a nemzeti történet szempontjából jelentéktelen adatokra is szükségünk lehet.

A genetikus történeti módszer azonban nem annyira a forrásanyag e nagymérvű meggyarapodása miatt, hanem inkább a korábbi vizsgálatokból kirekesztett fejlődési jelenségek és fejlődésirányító tényezők vizsgálata, az ezzel kapcsolatban jelentkező új értékelési szempontok alkalmazása és a rekonstrukciós tevékenység nagy arányú kiszélesedése miatt vezetett az ismeretek módosulására, a történeti jelenségek és összefüggések teljes átértékelésére. Bár az újabb részletkutatások igen sok és fontos történeti részletkérdést tisztáztak, ez az átértékelés ma is folyik s a történetírók előtt az újraértékelendő jelenségeknek még mindig igen hosszú sorozata áll. Történetírói munkánk ma a genetikus módszer alkalmazásából következő értékeléseknek — az események és jelenségek, intézmények és alakulatok, elvek és eszmeáramlatok, egész korszakok és egyes történeti személyek fejlődésbeli szerepét tisztázó, történeti jelentőségüket megállapító átértékeléseknek — láncolata. A történetírónak ez átértékelések során természetesen tartózkodnia kell minden céltalosságtól és legjobb tudása szerint igyekeznie kell az előbb ismertetett szubjektív mozzanatok kiküszöbölésére. A genetikus gondolat értelmében minden történeti személyt,

eseményt és jelenséget saját kormilieujében vizsgálunk és értékelünk, mellőzve a későbbi korszakok világnézetéből, elméleteiből és történet szemléletéből következő anakronisztikus momentumokat.

Miben áll ez a tárgyilagos történelmi átértékelés, néhány példával fogom megvilágítani.

Pauler Gyula negyven év előtt írt árpádkori történetében az egykorú orosz krónikák bőszerű leírása alapján tizenkettőfél lapot szentelt II. Géza orosz hadjáratainak. Jómagam az Árpádok történetét hasonló terjedelemben tárgyaló művemben háromnegyed lapon végeztem velük. A kritikai vizsgálat során ugyanis ezek reálpolitikai szempontból elhibázott, pusztán dinasztikus érdekű vállalkozásoknak, a magyar fejlődés szempontjából egészen jelentéktelen epizódoknak bizonyultak.

Hasonlóképpen kellett elbírálnom, átértékelnem a régebbi irodalomban részletesen tárgyalt harcok és hadivállalkozások — jórészen egyszerű határ-villongások — többségét is, melyek korábbi predomináns szerepüket kizárólag a középkori történetírás egyoldalúan hadtörténeti érdeklődésének, a bőséges forrásanyag fennmaradásának köszönhetnék. Más esetekben viszont többre kellett értékelnem az eddigi felfogásban jelentéktelennek látszó hadjáratokat. II. Endre sokat ócsárolt, céltalan vállalkozásnak minősített kereszties hadjáratának háttérében például a források és események újraértékelése alapján nagyvonalú külpolitikai koncepció körvonalai, az Árpád házi királyok keletrómai császárságának s a görög-magyar perszonális úniónak nagyszabású tervei bontakoztak ki.

III. Béla bizánci neveléséből és Mánuel udvarában betöltött vezető pozíciójából történetíróink az ő trónralépte után erős görög kultúrhatásokra következtettek, noha ennek tárgyi bizonyítékai hazai forrásainkban egyáltalában nem találhatóak. Az idevonatkozó forrásadatok és a Mánuel-kori bizánci történet jelenségei ellenkezőleg azt bizonyítják, hogy az orthodox görög felfogás e korban még a bizánci udvarban is teljesen háttérbe szorult s mind Mánuel, mind Béla udvarában a szentföldi francia fejedelemségek felől beáramló francia kultúrhatások érvényesültek; görög hatások feltevéseire legfeljebb az udvar ceremonális külsőségei tekintetében van jogunk.

Politikai életünkön félszázadon át a 48 és 67 ellentéte uralkodott s ehhez képest a kortörténetírás is epochális korhatárként fogta fel 1848-at és 1867-et. A Habsburg-monarchia szétesése óta az események jelentősége önmagától átértékelődött. 1848, illetőleg a reformkorszak a magyar történeti fejlődésnek mindig epochális korhatára marad, a 48-as vívmányokat realizáló 67-es kiegyezés azonban az egész fejlődési folyamat szemponjából epizódyszerű eseménnyé devalválódik.

Régebbi jogtörténetírásunknak egyik legfontosabb tétele a magyar alkotmány ezer éven át szinte változatlanul való fennállása volt. Ezt a rendi Magyarország közfelfogásában gyökerező elméletet az eredeti források vizsgálata és adataik értékelése alapján a történetírás régen megcáfolta. Tudjuk, hogy a királyi hatalom a XI—XIII. században korlátlan volt, hogy az első országgyűlést a közhatalomnak IV. László kiskorúsága miatt bekövetkezett elgyengülése következtében 1277-ben tartották s bár az ezt követő negyedszázadban elég sűrűn tartottak országgyűléseket, azoknak s általában a rendi alkotmánynak folytonossága csak a XIV. század végétől mutatható ki. Viszont azonban az is megállapítható, hogy a rendeknek, illetőleg a birtokos nemességnek alkotmányos törekvése a XIII. század eleje óta állandó és tudatos és hogy az ország-

gyűlésnek is megvannak a történeti előzményei a XII—XIII. századi Fehérváron tartott törvénylátó napok fegyveres gyülekezeteiben s a XI. század végén tartott ú. n. vegyes zsinatokban. Alkotmányunkról tehát ez átértékelés után is bátran vallhatjuk, hogy a XI. században megkezdődött fokozatos fejlődés eredményeként jött létre, lényegében tehát közel ezer esztendő, a változatlanság vonását azonban le kell törölnünk arculatáról, ami különben természetes is, mert történetileg kialakult intézmény ennyi időn át a fejlődés törvényei értelmében változatlanul nem maradhat fenn.

Az alkotmánnyal kapcsolatban sok szó esett jogtörténeti irodalmunkban a szentkorona-elméletéről, melynek értelmében a szentkorona titokzatos jogi személyisége az egész nemzettest — király és nemzet — megszemélyesítője és közjogi hatalmának szimbóluma. A közkeletű felfogás szerint ez az elmélet az Anjou-korban alakult volna ki. A források értesítéseinek helyes értelmezéséből azonban kiderül, hogy a szentkorona IV. László korától kezdve egészen a XV. század derekáig csak a királyi hatalom szimbóluma volt s nem bírt a későbbi közjogi jelentőséggel. A szentkorona elmélet a XV. század derekán — minden valószínűség szerint V. László kiskorúsága és Hunyady János kormányzósága idején — jutott teljes kifejléshez és Verböczy művében jogi formulázáshoz.

Történetünk egy hosszú szakaszának, másfélszázados korszak eseményeinek és jelenségeinek újraértékelésére kényszeríti korunk történetíróját a XIX. század politikai hangulatainak — a török-magyar barátságának és Habsburg gyűlöletnek — jegyében kialakult elmélet, mely szerint a törökség a múltban is a magyarok barátja, vagy legfeljebb jóindulatú vitéz ellenfele lett volna. A történeti források, a belőlük megismert jelenségek, a megszálló törökség nyomában járó borzalmas pusztulás és romlás egészen másra tanítanak. Értékelésük alapján a törököt a magyarság legveszedelmesebb ellenségének, történeti életünk legvégzetesebb tényezőjének, a magyar egység és Nagymagyarország teljes kiépítésére irányuló törekvéseink végzetes akadályának kell tekintenünk.

Nehéz átértékelési feladatot rónak a történetíróra a XIX. század forradalmi és liberális történetiszemléletének a középkorról alkotott merőben téves ítéletei, a francia forradalom előtti kor minden bűnét, baját, hibáját és tévedését «a sötét középkor» számlájára író értékelései. Hogy a sok közül csak egy példára hivatkozzam: a XVIII. századi jobbágyság sanyarú helyzetének okát, gyökerét ez a történetírás a középkor «embertelen, rabszolgatartó» szellemére vezeti vissza, holott a történelem forrásai arra tanítanak, hogy a középkorban szolgának — *servus* — nevezett legalsóbb népréteg életviszonyai és gazdasági helyzete sokkal kedvezőbbek, terhei sokkal enyhébbek voltak a későbbi jobbágyokénál, sőt a mai falusi nincstelenekénél is. A jobbágysors rosszrafordultának első nyomaival az újkorba átvezető kései középkorban, a középkori intézmények hanyatlásának és bomlásának idejében találkozunk; ugyanekkor törték ki az első parasztlázadások is. Hasonló tévedés a középkort tenni felelőssé az újkorban elfajult feudális intézmények hanyatlásával járó szociális és gazdasági bajokért.

Még nehezebb helyzetbe kerül a történettudós, mikor a köztudatban valamely történeti jelenség, esemény, mozgalom vagy irányzat más jelenségekkel, eseményekkel, mozgalmakkal, vagy irányzatokkal egyidejűleg, sőt velük bizonyos kapcsolatban jelentkezik s az egykorúak gondolatvilágában, vagy későbbi kor történetiszemléletében ezekkel szinte elválaszthatatlanul egyesül. Magun-

kon és kortársainkon tapasztalhatjuk, mily könnyen vagyunk hajlandók a közelmúlt politikai eseményeinek hatása alatt a radikális és bolsevik politikai törekvésekkel egyidőben, velük párhuzamosan vagy valaminő látszólagos összefüggésben jelentkező irodalmi, művészeti, társadalmi, gazdasági, sőt a régítől bármiként eltérő politikai törekvéseket is radikálisnak, bolsevikinek, nemzetietlennek, sőt nemzetellenesnek bélyegezni, nem egyszer minden alap nélkül. Hasonló optikai csalódása volt a szabadságharc-kultuszon felépült XIX. századi történetiszemléletnek, mikor a katolikus restauráció — közkeletű kifejezéssel: ellenreformáció — Európaszerte nagy hullámokat felverő mozgalmát a hazánkban vele egyidejűleg és — a bécsi udvar katolikus iránya következtében — vele bizonyos összefüggésben jelentkező szabadságellenes, abszolutisztikus és magyarellenes udvari törekvések egyik eszközeként, európai összefüggéséből kiszakítva bírálta és értékelte s a keresztény egység helyreállításának gondolatán nyugvó hatalmas eszmei hátterét, a restaurációért lelkesedő nagy magyarok — Oláh Miklós, Pázmány Péter, Esterházy nádor, a Nádasdyak, Zrínyiek és társaik — lelkének a magyar egységért hevülő gondolatait e mozgalom értékelésénél teljesen figyelmen kívül hagyta. A magyar ügyet más eszközökkel, más elhelyezkedésben becsületesen szolgáló katolikus magyarokról ellenséges érzéssel ítélkező laikus történetiszemlélet megállapításai a történeti adatok világánál — protestáns nagyjaink történeti érdemeinek teljes méltánylása mellett is — önmaguktól omlanak össze és éppúgy átértékelendők, amint hogy a legújabbban feltárt bécsi levéltári adatok alapján a XIX. század aulikus és konzervatív magyar főurainak szerepét is át kellett értékelnünk.

A magyar történetírás és vele nemzeti hagyományunk csak egy királyunkat tisztelte meg a «Nagy» jelzővel. Kiváló katonai és diplomáciai sikerei, országának virágzó állapota, hatalmának bölcs és céltudatos gyakorlása, szép emberi vonásai és nemes jelleme Nagy Lajost valóban legnagyobb uralkodóink egyikévé avatják. Az objektív történelmi értékelés mérlegén apjával, Károly Róberttel szemben mégis könnyebbnek találhatik. Lajosnak ölébe hullott a szerencse. Katonai és gazdasági hatalmának, tekintélyének, országa jólétének alapját, népe elégedettségének, kormányzata nyugodtságának és sokszor kalandossá fajuló hadivállalkozásainak előfeltételeit apja teremtette meg, ki a legnehezebb időben, a polgárháború fegyvereinek csörgése közben vette át országa egy kis részének kormányzatát s a nagyot akaró és nagyra hivatott uralkodó céltudatosságával lépésről-lépésre haladva, birtokába vette és pacifikálta ezer sebből vérző országát, visszaszerezte az elveszett királyi tekintélyt és újjászervezte a megelőző félszázadban teljesen rombadólt királyi hatalom katonai és gazdasági alapjait. A magyar történeti fejlődés szempontjából Károly Róbertnek csekély erővel és készültséggel kivívott rozgonyi győzelme és az oligarchákon aratott többi diadalai sokkal jelentősebb katonai sikerek Nagy Lajos kalandos természetű nápolyi vállalkozásainál, sőt valamennyi más hadisikerénél is. A magyar hadsereg és államháztartás újjászervezése, a királyság új nagyvonalú gazdaságpolitikájának megalapozása, a belső rend és biztonság helyreállítása, az új állami és társadalmi fejlődés követelményeinek felismerése legnagyobb királyaink — Szent István, Kálmán, IV. Béla — sorában biztosít helyet Károly Róbertnek. Egyéniségének és alkotómunkájának átértékelésével személyében a legnagyobb magyar királyok egyikét sikerült felfedeznünk.

Ellenkező irányban Martinovics Ignác egyénisége esett át újabb időben a legteljesebb átértékelésen. A Vérmezőn lefejezett Martinovicsot a XIX. század forradalmi történetiszemlélete szabadsághőssé avatta s mint ilyent tisztelte.

A bécsi levéltárból nemrégén előkerült hiteles okmányok, saját jelentései alapján azonban meg kellett állapítani, hogy a magyarelles és szabadségellenes udvari körök fizetett bérence, a szabadság ügyéért lelkesedő jóhiszemű magyar forradalmárok agent provocateur-je volt, kit a halálos büntetés nyilván csak azért ért el, mert túllépte megbízatása határát s emiatt megbízója sem bízott többé benne, félt esetleges árulása kellemetlen következményeitől.

Azt hiszem e példából eléggé kiderül, hogy a történelmi átértékelés nem valami különleges, boszorkányos művelet s nem valami vétkes manipuláció. Az átértékelés csak egyik eszköze a történelmi igazság megismerésére irányuló komoly és elszánt tudós törekvésnek. S itt elérkeztünk az átértékelés problémájának legkényesebb mozzanatához. A történelmi igazságra való tudatos törekvés kötelességévé teszi a tudósnak oly tények megállapítását és oly átértékelések végrehajtását is, melyek közkeletű történelmi véleményeket s a köztudatban igazolt tényként szereplő jelenségeket cáfolnak. A tudós egyedüli célja az igazságkeresés lévén, néha oly tények és értékelések elvetésére és mással helyettesítésére kényszerül — mint az ezeréves alkotmány, a szentkorona-elmélet Anjou-kori eredete és Nagy Lajos esetében láttuk — melyeket kortársai a régi tanítás alapján az emberiség vagy a nemzet erkölcsi vagyonának integráns és értékes alkotórészéül tekintenek, az iskolában, politikában és köznapi életben az emberi vagy nemzeti nagyság eklatáns bizonyítékaként emlegetnek. Ily esetben a laikus közvélemény, mint azt előljáróban már érintettem, nehezen tud belenyugodni bálványozott nagyjai és intézményei bármily igazságos átértékelésébe s ha akad valaki, aki megpendíti az irányzatosság és tudatos ferdítés tudósra legmeggyalázóbb vádját s ha akad sajtóorganum, mely e vádhoz eszközül adja magát, hamar megindul a hajsza s a gyalázkodások és csúf rágalmak özönétől elárasztott tudós megizlelheti az igazságkeresésért kijáró fejbeverés gyümölcsseit. Csodálatos, de megállapítható, hogy ily váddal a laikus rajongók rendszerint csak igazi, céhbéli tudóst szoktak illetni, kinek módszerét, szempontjait, tudós jóhiszeműségét felértékelni nem tudják. Politikai célzattal írt tendenciózus ferdítésekkel szemben sokkal elnézőbbek. Példa bizonyít. A háború előtt alig egy évvel a Zsidók útja c. művével nagy feltűnést okozó Ágoston Péter jogakadémiai tanár, később a bolsevik kormány külügyi népbiztosa, könyvet írt a magyar nagybirtok történetéről s abban — minden tudományos és módszeres bizonyítást mellőzve — rútvádakkal illette a birtokosoztályokat, rablónak, tolvajnak, fosztogatónak bélyegzett minden nagy magyar embert, az Árpádházi királyoktól és Hunyady Jánostól kezdve a Báthoryakon, Zrinyieken és Rákócziakon keresztül napjainkig. Könyvét a Huszadik Század adta ki, de célzatosságát, módszerét, állításait még e radikális folyóirat bírálója is elítélően kritizálta. A könyv ennek dacára forgalomba került s a magyar munkásság nagy része ebből merítette és meríti ma is gazdaságtörténelmi ismereteit. Ennek a könyvnek megbélyegzésére — néhány eldugott és rövidlélezetű hirlapi és folyóiratcikken kívül — senki sem gondolt, szerzője ellen egyik sajtóorganum sem indított hajszát, az a napilap sem, mely ugyanakkor üldözőhadjáratot kezdett egyik legkiválóbb fiatal tudósunk ellen, műve állításainak célzatos félremagyarázásától, tőle távolálló feltevéseknek neki imputálásától sem riadva vissza. Jellemző, hogy ugyane lap szerkesztője volt annak a népköztársaságnak első közoktatásügyi minisztere, mely Ágoston Pétert a budapesti egyetem katedrájával tartotta jónak jutalmazni.

Ezeket a jelenségeket látva, befejezésül fel kell vetnem a problémát, jogosult-e, helyes-e a tudományos átértékelés eszközeit és az igazságkeresés

szempontjait alkalmaznunk a nemzeti kultusz központjában álló személyekkel és intézményekkel szemben?

Tudós erre a kérdésre csak igenlően felelhet. Bizonyos jelenségek, intézmények vagy személyek tabuvá avatása egyértelmű azoknak a tudományos vizsgálat köréből való kirekesztésével. Ha Szent Istvánról vagy Kossuth Lajosról csak azt mondhatjuk meg, ami teljes összhangban áll a közvéleményben róluk alkotott és meghonosodott, esetleg egészen téves képpel, akkor a tudomány eszközeivel többé nem közelíthetünk az ő történeti alakjukhoz, mert meg vagyunk akadályozva a szabadkutatásban, ami minden tudományos munkának elengedhetetlen előfeltétele. Hihetünk az elénk tett kép hűségében, de mivel annak helyességéről meggyőződünk nem áll módunkban, magára, nevére, valamit is adó tudósunk lehetetlen többé e személyekről írnia. A tudós célja és feladata az igazságkeresés lévén, semminő — ha még oly tiszteletreméltó — mellékleteket sem szabad számba vennie, ha ezek tudományos meggyőződésének szabad kifejtésében akadályozzák. Hogy azután ez a meggyőződése, átértékelési és új eredményei tudományos szempontból helytállóak-e, annak elbírálására kizárólag a szakkritika jogosult, mely nem hangulatkeltő frázisokkal, politikai jelszavakkal és gyanúsításokkal dolgozik, hanem a tudomány színvonalán álló kritikai módszerrel s ennek eszközeivel felfegyverkezve végzi feladatát. A személyeskedő, gyanúsító vádaskodások, a tudományhoz nem illő gorombaságok eleve eldöntik a vitát a megtámadott tudós javára, mert útját vágják a szakszerű bírálatnak. Komoly tudós a hajszát látva, nem állhat többé a méltatlanul vádolt író kritikusaik közé, holott a tudomány érdekei a kérdések alapos megvitatását, az eredmények szakszerű bírálatát, az esetleges tévedések objektív cáfolatát tennék kívánatosná.

De tovább megyek. A tudományos szempontot a magasabb nemzeti érdekek alá rendelve sem támaszthatunk kifogást a nemzeti kultusz tárgyául szolgáló intézmények és személyek történeti jelentőségének módszeres vizsgálata, szakszerű átértékelése ellen. A művelt közönség köréből, igen tekintélyes oldalról is hallottuk azt az óhajt megnyilvánulni, hogy a történetíró lehetőleg óvatosan nyúljon a nemzeti nagyságok történetéhez, mert ezek dicsőségének bárminő kisebbitése a nemzet és a nemzeti gondolat nagy károsodását jelentené. Mint egy kedves öreg barátom mondotta, mikor az új magyar történet előkészületeiről értesült: «azután az a Ti történetetek igazán objektív legyen és ne hogy kikezdzétek a mi Bálványainkat». A történeti tárgyilagosságról alkotott eme tiszteletreméltó, de tudományosnak alig nevezhető felfogással szemben legyen szabad annak az erős meggyőződésemmek kifejezést adni, hogy tabuként tisztelt félistenekre, idegenek, ellenségek által könnyen ledönthető bálványokra csak hanyatló nemzeteknek, haldokló népeknek van szükségük, hogy életük utolsó óráit romantikus ábrándok szövésével és a mult hamis dicsőségén való impotens elmélkedéssel édesítsék meg. Élni akaró és nagyratörő nemzetnek — Széchenyivel mondom — erényei mellett ismernie kell saját hibáit is. Példaképpül sem félistenekre, hanem igaz, nagy emberekre van szüksége, kiknek emberi nagysága nemcsak a magyar közvélemény, hanem az egész világ közvéleménye előtt tudományos eszközökkel bizonyítható. Ha a legnagyobb alkotó magyarnak, Szent Istvánnak személyében nem a középkori krónikás és legendaíró aszkéta szentjét, a rokona megvakításán és felesége gonoszságán siránkozó tehetetlen öregembert tiszteljük, hanem a történet Szent Istvánját, a keresztény Magyarország erőshitű és kegyesszívű, de kíméletlenül szigorú, keménykezű megalapítóját, akkor többi nagyjainkban se a XIX. század roman-

tikus történetszemléletének torztükréből felénk tekintő, saját koruktól elszakadt, vértelen álomképeket, mesébe való ideáialakokat keressük és tiszteljük, hanem koruk légkörében élő, igazi emberi nagysággal megáldott és igazi emberi hibákban leledző, húsból és vérből való hőseinket, a magyar faj és nemzet emberségükben hatalmas képviselőit. Ne féltsük őket a tudományos értékelés embereken átvilágító reflektorától. A mi nagyjaink nem szorultak hibáik leplezésére, nem szorultak hamis dicsfényre, aminthogy a magyar nemzetnek sincs semmi leplezni valója. Történetünk nem romantikus hőstörténet, hanem igazi emberi történet, erényekben és hibákban egyaránt emberi személyeknek és cselekvéseknek dicsőségben és szomorúságban egyaránt gazdag története. Ezt a történetet vizsgálva és megelevenítve, feladatunk csak az igazság keresése lehet. Ha tudós meggyőződéssel keressük a történeti igazságot, ha igazat frunk, nincs mit szégyellenünk, hiszen már Zrínyi Miklós megmondotta: «egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók!»

Hóman Bálint.

VIRRASZTÁS.

*Elkerül a csöndes álom,
Nyugodalmam nem találok.
A virrasztás örök élet!
Csak még egyszer meglelnélek
Édes álom, de óvnlak,
Drágább kincsem nem vón nálad!*

*Csak esengek már utánad,
Rabságba tart erős bánat.
Mint az árnyék éjféltében,
Növekedik rémítően.
Reménységem gyenge mécsét
Rohamozza ezer kétség.*

*Védem, óvom, mindhiába!
Egyre kopik kis világa.
Mi lesz vélem, hogyha mégis
Ellobban e gyenge mécs is?
Tudom, akkor jöhet reggel,
Én már többet nem kelek fel.*

Réz Gyula.

AZ IDEGEN VÁROS.

Regény.

ARON hallgatta... szedte magába... s most, hogy már tele volt ezzel... mindennel, mindennel, odaállt eléje... s azt mondta neki, Bándy Gézának... úgy sűgva... sziszegő sűgással... a nagy csendben...

— Hát aztán... akkor hova megyünk tulajdonképen? Mit csinálunk?

Géza nekifordult.

— Mit? Futunk előre a sötétbe!... Vaktában rohanunk előre!... Meg se állunk, csak úgy futtában nyúlunk le egy-egy karéj kenyérért! Rothadt? Egye fene!... Kenyér! Megrágjuk futtunkban... Egy pohár italt kapunk el. Poshadt?... Aki bánja! Egy-egy fehérnépet!... Hogy micsodás? Hát aztán! Úgy se állunk meg! Csak rohanunk tovább és az út végén semmi sincs, barátom! Semmi!... Zsákutca!... Svindli az egész!... Fejjel nekikoppanunk a falnak!

— Azt kell ledönteni!

Feleki Jóska állott a kályha mellett szikáran, csontosan, szinte kitöltve az egész szobát, úgy állott ott s szembenézett.

— Azt kell ledönteni!

Olyan hirtelen jött a Feleki hangja onnan a sarokból, hogy ráfeküdt az egész szobára s kiáradt a szomorú sárga villanyfényvel az udvar sötétjébe s ki a Tavaszmező-utcán végig... s még túl azon is...

— Mit? — kapta fel a fejét Bándy Géza. — Mit?

— Azt a falat! Mit bámulsz? Te mondtad. Azt a falat, aminek nekimesz a fejjel, azt kell ledönteni! S kész. Van aztán, barátom, étel, ital, tűzhely, válogathatsz. Csak a falat kell ledönteni. A falat! Tudod te, milyen falat, mit magyarazzak, nem vagyok én képviselő-jelölt, se kortesvezér. Ruhatáros vagyok a London-Parkból s amiatt a fal miatt, kolléga úr, amiatt vagyok ruhatáros! Igen!... Mert egyébként idestova harmincesztendős lévén, ma hidat építenék az Olton!... Meg vasutat!... Ragyogó tervem van, gyerekek... tudjátok, a Küüllő mentén végig... Eh, mit beszélek?... a fal közben van, öregem! A fal!... Azontúlra szól ez a tervem, ez a vasútterv... A falon túlra, odaszól minden... Minden! Minden!

Füle Tóni félrészeg örömeben egy lelkes éljent vakkantott közbe, ezen aztán elnevelték magukat s Feleki a pohár után nyult.

Koncz Elek morgott még oda.

— Jó szónok vagy, Jóska. Hallottam már rosszabbakat is. Különb-
ben igazad van: szűk az ország... kicsi a kenyér... aztán sokan két
karéjból falnak egyszerre... meg háromból s négyből...

— De nem hallgattak rá.

Bándy Bandi megint Böhmingernét szedte elő s szakelődást
tartott az al- és főbérleti viszonyról.

Feleki szedelőzködött, hogy mennek. Géza marasztalta, most már
mindegy, egy félliter van még tán, egyszer körülöltének. Sorbatöltött.

— Te hol alszol, Elek? — kérdezte Géza. — Maradj itt. Áron
kifizette a szobát, maradhatsz. Ez a sárkány reggel különben is elmegy
már nyolc órakor s meg sem tudja, hogy itt voltál.

Koncz Elek felemelte a poharát, a villany felé tartotta s úgy
nézegette hunyorogva.

— Maradhatunk, nem bánom. Ámbár unom ezt a polgári jólétet,
ami itt körülfog. Unom. De ha szívességet tehetek vele nektek, hát
parancsoljatok velem. Táplálatlan testén kicsit kifogott az ital és
érezte, hogyha feláll, nem egészen bizonyos a lábában. A keze is
bizsergett s a feje izzadt egy keveset. Beleivott a poharába s tovább
nézegette.

— Szép bor. Szép pesti bor. Hogy mozog! Hogy gyöngyözik! Él az
egész, látod? Van ebben dunavíz a javából, meg egy kis bors, szőlő-
esszencia — vegyi — meg egy kis okker... világos okker hm... erre
a festékre emlékszem, a világos okkerre... meg égetett szíenna... meg
indiai vörös... erre a háromra... Pótlós voltam én, görögpótlós...
Ja, hogy a bor, igen! Szép bor, mondom, finom pesti bor. Van ebben
minden... csak épen egy kis bor kellene bele... egyéb minden van
benne. Olyan, mint a szülőfaluja... Pest! Idd ki, vén csavargó —
magának beszélt — idd ki, szabad farkas, idd ki... Rossz löre...
úri gyomorba temetlek, a mindenségedet!... Uri gyomor!... Divánon
hál a gazdája ma éjjel... az ám!... Koncz Elek ma divánon alszik!...
Joga van neki... mert... mert a nagyságos asszony már reggel nyolc-
kor elmegy... Ez is jogcím a divánhoz... Koncz Eleknek... bitang csa-
vargónak... Koncz Zoltán fiának... nagytiszteletű Koncz Ézsajás uno-
kájának!... Jól megy dolga újabban, mert a nagysága nyolckor megy!...
Távozik, hehehe... Hiába, aki úr, az úr a pokolban is... — felállott,
botorkálva tett pár lépést, elkapta az ágy fejét és derékből meghajolt az
ajtó felé. — Köszönöm, nagyságos asszony, nagyon köszönöm...
— A szívére tette a jobbkezét, a balt felemelte, úgy szavalt tovább
akadozva. — Ha... ha majd e vendégszerető diván megszűnik szá-
momra létezni... ha majd a Gellért-hegy oldaláról nézem a hajnal
hasadását... ha a Ferenc József-hídon vágatok előre a Keleti felé...
a nap elé... — talán gyorsabban jön, ha én is sietek — önre fogok
gondolni, nagyságos asszonyom... Ön talán nem is tudja, milyen
csendesén tud aludni ez a nagy, piszkos város... Én — és finoman
mosolygott — énnekem gyakran van szerencsém ezt megfigyelni és...

amint mondtam, ha majd — szóval egy másik divánig még elcsatangolok, önre fogok gondolni, szép asszony... Amíg nézegetem, hogyan alszik ez a város... — a homlokán kidagadtak az erek — ez az aljas város... ez a protekcióváros... handléváros... ez... ez az idegen város! Mert egyszer odabögök neki, hogy ne aludj — sziszegve ordított, kimeredő szemekkel — ne aludj, hé... te idegen város... mert én ébren vagyok... én nem alszom!... Hé! Hé! Hé! — Az alsó ajka gyűlölködve előrevágódott, csúnya volt irtó utálatában, rettenetesen csúnya volt Koncz Elek, száraz szatirarca, míg a foga közül kiundorodta magából: — Bitang... aljas város... i-i-idegen város... mert én itt i-de-gen va-gyok — tagolta a szókat s összehúzódott, mint akit a görse elfog. Én itt idegen vagyok... én itt rettentő idegenben vagyok!

Bándy Géza nyakonfogta s a fejét megdörzsölte vízzel.

— Eredj innen, Géza — mondta neki — ne bomolj azzal a kancsóval. Nem vagyok én részeg!

Feleki s Füle Tóni elmentek, kiosontak csendben, Bándy Géza ágyazni kezdett, elosztotta a két ágyat négyfelé — az öccse feléledt már egészen — s a maradék csepp bort szopogatta. Áron is topogott az ágy körül, hogy segítsen valamit.

Koncz Elek az asztalnál állott, nézte a sürgölődést s rászólt Áronra.

— Ne segíts. Minek? Bolond, aki valamit valakinek segít! Tiszta bolond. A cinizmusban van az erő, fiam! Abban! Csak lemosolyogni felülről mindent! Érted?

Lefeküdtek. A Bándyak s Áron a két ágyba, Koncz Elek a diványra.

Bándy Bandi aludt el legelsőnek. Szépen, egyenletesen lélegzett mind nagyobb, mind nagyobb, aztán nyögött egyet-kettőt s horkolni kezdett. A bátyja félálomban odaszólt: — Rázd csak meg! — S Áron odabökött a fiúhoz. Az el is hallgatott menten. Így szoktatta Géza. Ha megrázogatták, rögtön elcsendesedett egy félórára. Azalatt meg Géza elaludt. Áron hallgatta őket megint a kietlen sötétben, ahogy fujják. Lehunyta a két szemét erősen, erősen, hogy tüzes karikák táncoltak már előtte kéken, zölden, vörösen... s úgy mondta magának: aludni akarok, aludni akarok. Nem tudott. Számolni próbált, de elunta s érezte, hogy attól úgy sem alszik el. Magában dűnnyögve próbálta altatni magát, mint kölyökkorában, de hiába. Az agya úgy tele volt, de úgy tele volt, úgy cikázott benné a sok minden, hogy nem is tudta, mikor mit gondol. Szédült. Mint a jégpálya, mikor már nagyon fel karcolták, össze-vissza, de keresztül-kasul... el lehet kapni egy-egy vonalat, hogy itt járt egy korcsolya — de követni? Lehetetlen! Merre ment? Nyolcast csinált-e vagy kadettugrást? Polkalépést próbált, vagy csak úgy erre bognizott? Nem lehet eligazodni. Így képzelte az agyát Joó Áron, ahogy ott feküdt a két fiú között középen.

Sokáig feketett így, kint már szürkéskéken derengett az éjtszaka s akkor felneszelt. Mi az?... Felült... Belebámult a sötétbe... S akkor

úgy elszorult a torka, hogy azt hitte, mindjárt megfullad... Igen. Koncz Elek sírt a diványon... A vén csavargó... a szabad farkas... sírt.

VI.

Csütörtökre nem jött haza Domány Géza, péntekre sem. Elment Áron mindennap, úgy ment már a Nádor-utcába az Egyesült Forgalmi Bankhoz pontosan, mintha odajárna hivatalba. Ötödik napon — hogy megállott a piros szőnyeg alján, a portás előtt — az végigkémlelte hirtelen s azt mondta:

— Segélyügyekben egyébként Krausz titkár úr fogad, minden kedden és pénteken délután öt és hat között. Doktor Krausz Jenő, második emelet huszonnégy.

— Nem — s elvörösödött kínlódva — nem... dehogy. Az igazgató úrral kell beszélnem... Erdélyből... fontos ügyben — s mérges lett magára: mit Erdélyből? s fontos ügyben... mi köze ennek a ronda hentesnek azzal a pedrett bajuszával, hogy ő hogy s mint, miért. Semmi köze, dehát miért...? Hát... hát látszana valami?

Amint kifordult a kapun, végigmérte magát az üvegtáblában s nem látszott rajta, hogy... szóval, hogy, hogy áll. Nem. Mi látszana? A rendes, tisztos téglikabátjában volt, kemény kalappal, keztyűvel. Barátja is lehetnék az igazgató úrnak vagy rokona. Ismerőse, akárkije.

Csak a kabátját látta szegény, meg a kemény kalapját. De a kabátjából előszobaszag áradt s a portás megérezte. Finom orruk van ezeknek. Összeesett Joó Áron, valahogy meglappadt. Nem is testileg, hanem valahogy úgy belül. A szemébe már kiült az úri koldusok dühös alázata, sunyi gőgje, gyűlölködő megalkuvása —... ezt kérem tőled, kérlek alázatosan, a betyár mindenit, pedig csak rongy vagy énhozzám...

A maradék krajcárkáit már felette s most egy kosztón élt a Bándyfiúkkal, Feleki Jóskával s a többivel. Hiszen az nem baj, tulajdonképen tartoznak neki. De mégis, nem volt már úr a maga zsebéből. Céltalan és megalázó bolyongásokkal teltek a napok. Ideszaladt, odaszaladt, próbálkozott. Ez ahhoz küldte, az amahhoz —... szólj be, fiam, két nap mulva, meg három nap mulva, meg egy hét mulva, de ne gyere fel, csak úgy telefonon... — s csodálatos, nem jut eszükbe ezeknek az embereknek, hátha nincs kétezer koronája telefonra. Nem, nem jut eszükbe. Szaladgált Joó Áron; neveket, számokat, utcákat, dátumokat jegyzett fel s előszobákban üldögélt félnapokon át.

Nem volt hányaveti fiú Joó Áron, fölös büszkeségek sem feszítették a mellét. Valamelyes rendes, nyugodt öntudatot hordozott magában, hogy hát — becsületes ember vagyok, az apám is az volt — de egyéb semmi. Ha beszélt valakivel, hát annak a szeme közé nézett, nem szemtelenségből, csak hát, úgy illik az.

Egy hét mulva jött meg Domány Géza — keddi napon s szerdán fogadta — addigra Joó Áron megvedlett. Esett ember lett belőle,

szinte olyan, mint a többi. Alázatos s gyűlölködő. Ha valahova elment az ügyében, ügyeskedni próbált a szolgán, titkáron, kisasszonyon keresztül s ha odakerült a párnázott ajtón belül, már olyan kívülről tudta a maga mondókáját, olyan üzletszerűleg, folyékonyan, hogy szemérmes, műzavarokkal akadozott egyet-egyed a nagyobb hatás kedvéért. Ha kérdezték, rögtön kérvényező állásba görbült s mindezt alig vette észre. A nyomorúság elkapta s gyúrte, formálta a maga szerszámaival az előszobák «ma nem fogadok», «tessék holnap jönni», «sajnálom, nem tehetek róla», vállveregetések, gorombaságok s egyéb hengerek között, hadd legyen olyan, mint a többi.

Mégis, mikor a titkár kijött s nevéen szólította, kicsit összekapta magát. Elvégre. Hiszen ez Domány Géza. Maklárty Béni bácsinak a barátja. Pajtása. Szegedi halászcserda meg mi. Béni bácsi meg aranyos, kedves öregúr. Patriárka. Egy Béni bácsi. Nahát akkor! Szépen, egyenesen ment be a bőrös ajtón, meghajtotta magát.

— Jónapot kívánok.

Utóbb már alázatos szolgájázott mindenfelé, pedig — eszébe jutott most — a cigány, az elég alázatos, de az sem mondja alásszolgája, azt mondja, kezit csókolom, de abba legalább humor van.

— Jónapot kívánok — s megállott az ajtótól odébb egy kicsit.

A feketeredőnyös amerikai asztal mögött szikár úr ült, az orrán keretes cvikkerrel s intett rideg barátsággal, de nem válaszolt. A mappájában kotort valamit, aztán egy mozdulattal maga elé ejtette a cvikkert — az fekete zsinóron lógott s a csiptetője piros nyomot hagyott az orrán — az íróasztal rekeszei közt végigszaladt az ujjával — ... á, bé, cé... m... Macsarek... Madrid... Mahunka... Maklárty... — kivette a levelet, azt behozta még tegnap a titkár — felrakta a cvikkert s átfutotta.

— Nos — leejtette a cvikkert s a levéllel a fiú felé intett — hát halljuk, mi kéne?

Joó Áron megdermedt. Hát így... ennyi az egész?... Mit mondjon?... Összeesett egyszerre, meggörnyedt megint.

— Hát... kérem alázattal... — s elmondta a rendes mondandóját, elnyekeregte halkán és meggyőződés nélkül, nem nézett a szemébe Domány Gézának, az orrát nézte, a kis piros cvikkernyomot az orra nyergén s a levelet a kezében...

Domány közben csóvált a fejével egyet-egyed, aztán hogy azt befejezte, apró mozdulatot tett a levéllel, lecsapta, mint aki azt mondja, szép, szép, dehát mi közöm hozzá?

Kicsit szembe néztek.

— Nézze, kedves fiam — azt mondta, magázta s meggyőződés nélkül, hidegen mondta, fiam — nézze, én tisztelem a lokálpatriotikus kapcsolatokat, igen, hogy úgy mondjam, de... végeredményben — s mosolygott — végeredményben ez nem jogcím, úgy-e? Nem jogcím semmihez.

— Hiszen csak azt gondoltam... hogyha a méltóságos uram akarná... ha mellettem volna...

— Na jó, akarnám, azt könnyű mondani, az nem úgy van — kicsit elnézett, felvette a levelet, forgatta — ez, ez a Maklár... Maklár — felcsapta a cvikkert s belekukkantott — Béni, ez melyik Maklárakból való? A csikiak?

— Nem, kérem szépen, az udvarhelyiek.

— Aha. Aztán hogy megy a sorsa?

— Béni bácsinak? Hát, kérem — vörös lett, akkor eszmélt rá, hogy le se ültetik — kérem alásan, tanfelügyelő volt, úgy-e... nyugdíjat nem kap, se innen, se onnan... hát csak úgy édegelnek.

Domány Géza most végérvényesen leejtette a cvikkert.

— Nahát, hogy a tárgyra térjünk, fiam, itt a bankban hely nincsen, ez egyszer biztos. Inkább még leépítünk, nemhogy új embereket vennék fel. Érti?

— Értem, igazgató úr, kérem alásan... de gondolom... hiszen nem bánám... vagyis... mondjuk... méltóságos uram az összeköttetéseinél fogva... ha tanítványokat kaphatnék, gimnazistát... vagy kezdőt zongorára...

— Ja? Hopp! — s az asztalra csapott Domány Géza. Ez már mozgás volt ez az odavágás, élet, de ez is olyan üresen koppant, olyan szárazon — hopp! várjon csak. A feleségem, de üljön le, tessék, tessék, a feleségem most készül valami ilyen egyesületet csinálni. Valami ilyen elhelyezőfelét... Igy szegény úri fiúknak állást meg mi, jobb embereknek, tudja... hát mindenesetre talán ők csinálnak valamit. Magam is gondolkozom még a dolgok felett — s ráncbaszedte a homlokát — esetleg eszembe jut valami. Nézze mindenesetre... lássuk csak, ma szerda... hát péntek... nem, péntek premier... hát szombaton este keressen fel bennünket, nálunk fog vacsorázni. Addig talán már lesz is valami. Na, ne áltassa magát vérmes reményekkel, kedves fiatal barátom. Nem ígérek semmit, semmit. Esetleg mondom, ez a társulat, ez a izé, ez az elhelyezőtársulat... hát Isten áldja meg, fiam, Isten áldja meg.

Joó Áron közelebb lépett, mélyen meghajolt és elkapta Domány Géza balkeze két ujját, melyet úgy nyujtott feléje, mint az iskolás gyerekek, ha jelentkeznek — a jobbával a cvikkerjét csapta föl — s alázatosan köszönve a méltóságos igazgató úr szíves jóakarátát, kihátrált az ajtón.

Lent megállott a sarkon s kicsit végiggondolta a dolgot. Nem, nem volt megnyugodva. Ez nem úgy sült el, ahogy gondolta. De ha ez sem... akkor mi van hátra?

Kicsit leödögött a Duna felé, nézte a vizet, aztán a Zrínyi-utcán jött befelé s szemben megállott a Bazilikával... A sorsjegy! — jutott eszébe a Bazilika-sorsjegy. Azt megkérdi valakitől. Ámbár úgyis biztos, hogy semmit sem ér. De hadd legyen még biztosabb. Állott szemben a Bazilikával s nézte a roppant épületet. Bement az Andrassy-útra

s végigballagott egész az Oktogonig. Közben kirakatokat nézegetett, nők után bámult; megnézte ezt is, amazt is; át-átment valamiért egyik oldalról a másikra. A Teréz-körúton, az Erzsébet-, a József-körúton a Rákóczi-térig jó másfél órát ment, ment s magábakalapálta — a fiúk miatt tudniillik, — hogy az ügy el van intézve. Hiszen tényleg, őt Domány meghívta vacsorára, megígérte, hogy gondolkozni fog a dolgok felett, szól a feleségének, hogy az is gondolkodjék. Ketten majd csak kisütnek valamit. Szóval, az ő sorsa már biztos kezekben van.

Csak Bandit találta otthon meg Koncz Eleket. Malmoztak.

— Na — nézett fel Koncz Elek, amint benyitott Áron — széna vagy szalma? Hogy szólíthatlak? Talán méltóságos vagy már te is? Mert itt, öregem, kétféle ember kezd lenni. Munkánélküli meg méltóságos úr. Aki állásban van, az többnyire méltóságos. Van aztán munkánélküli méltóságos is, az igaz. A régebbi évjáratokból.

Bandi vesztett s felállottak.

— Hát beszélj.

— Rendben van — akarta nagyképpel mondani, de sikerületlenül szaladt ki a száján. — Rendben van.

— Csodálom.

— Vagyis meghívott, kérlek szépen, vacsorára. Igen. Szombaton este náluk vacsorázom és mindent a lehető legmesszebbmenőleg megígért. A felesége épen most alapít valami olyan... olyan... nem értetem tisztán tulajdonképen... valami olyan úri elhelyezőféjét. Egymás közt ezek az előkelő hölgyek... szóval, tudom is én... állást szereznek jobb embereknek, meg mi...

Koncz Elek értelmesen bólintott.

— Szóval, cupringerné lesz. A hazáért! Hogy mire nem képes a honleányi hőszertet! Hát igazán ez megható.

— Ne csinálj már bolondot mindenből — mondta Áron. — Persze, hogy jó dolog! Nagy összeköttetések vannak. Mit gondolsz, hány embert ismer Domány Géza? Azokat mind megmozgatják, hogy segítsenek.

— Na és?

— Mit na és?

— Hát megmozdulnak. Lesz egy egyesület. Abban lehetőleg Dományné lesz az elnöknő. De lesz díszelnök egy darab, két darab alelnök, két fővédnök, négy mellékvédnök, főigazgató, helyettes igazgató, ügyvezetőigazgató, kültag, beltág, levelezőtág; lesz egy leányszakosztály, hogy a Domány-kisasszony is szerephez jusson, Domány Magda... mi? Olyan tizenhat-tizenhétéves... Az majd leányszakosztályi elnöknő lesz. Ötórai teákat fognak adni szendviccsel és anélkül, dzseszbanddel; leadják a fényképüket itt-amott pártával, pruszlikban; időnként nyilatkozni fognak a szervezés munkálatairól, amelyek előkészületben vannak természetesen. Hanem neked azért jó. Neked nagyon jó. Téged irigyellek. — A kalapját kereste s az ajtó felé indult. — Mert naiv vagy, öregem, naiv, mint a hóvirág. Az állítólag nagyon naiv.

És szerény vagy, hogy már szinte ibolyaszagot érzek rajtad! — Felcsapta a kalapját. — Tartson meg az a magasságos jó Isten ebben a szent együgyűségemben, akkor eléred azt, hogy egy úgynevezett szép napon felfordulsz az utcán és el vagy intézve. Szervusztok!

Még megállott egy pillanatra a nyitott ajtóban s öregesen bölintott maga elé.

— Dományné öméltósága együletet alapít... erre építed a jövődet... Kitünő!... Kitünő!

S elment.

Áron dühös lett hirtelen. Hát most már minden tervezgetésébe belebotlik ez a fiú? Már minden apró, máról-holnapra való hitébe beleegázol a maga csordultig érett keserűségével. Zsörtölődve szidta Bándy Bandinak, de az se igen biztatta.

— Hiszen bár csinálnának valamit! De nem hiszem. Nincsen ezeknek szívük ahhoz, meg kényelmesek is. Fásultak az efféléhez. Nem is csoda. Mit gondolsz, Domány nem jó magyar ember? Dehogy nem. A maga módja szerint. Barátom, ezek annyi mindenféle izgalmon mentek át az utolsó tíz évben, hogy belefáradtak. Nem nevelődött rá egyik sem. Frázisokon hízlalták őket annak idején. Ha a magyarságáról, a hazafiságáról nyilatkozásba kényszerül, azt puffogatja még ma is, amit ezelőtt harminc évvel az önképzőkörben hallott. Ami azóta történt, azt a lelke legmélyén még ma sem veszi tudomásul. Kérdezd csak meg Gézától, ő is megmondhatja.

Szombaton estig pácolódott Joó Áron a várakozás lázában, akkor kipucolkodott hatszegletre s beállított Dományékhoz.

Az asszony fogadta.

— Jóestét, jóestét, maga az, tudom már... az uram beszélte, Isten hozta minálunk. Az uram dolgozik szegény, Kati — utánaszólt a lánynak — a méltóságos úr a dolgozószobájában van, úgy-e? Erre tessék.

Kis szalonfélébe vezette Áront, közbe beszólt valahová — Magda... Magda... — s valami mustrálgató félmosollyal nézte végig.

— Foglaljon helyet. Cigarettázik? Vagy nem gyujt rá vacsora előtt? Tessék.

Magda bejött, az asszony bemutatta őket egymásnak. Szálegyenesen állott a szikár asszony közöttük s egy színpadi mozdulattal mutatott rájuk.

— Ime — azt mondta — ime Joó úr, Áron, ugyebár? Joó Áron úr, akiről a papa már beszélt... Magda leányom!

A lány pillanatig állott az ajtóban s végignézte gyors pillantással tetőtől-talpig, kis mosollyal, mint az anyja. Ez a fesztelen mustrálgatás rosszul illett a szertartáshoz. Áron érezte. Aztán előrejött és kezét adott.

— Tessék helyet foglalni.

Mindhárman leültek s Áron feszengett. Rosszul érezte magát s ellenségeseen. Ahogy ezek végignézték — jól látta — ejnye nem a vendég-

fiút nézték, hanem a kilincselőt, aki a papától akar valamit. Hát ez az — rágta magában Áron, szóval, így gondolják ők — hát ez az. Ez az a fiatalember, akit a papa szerzett a mamának. Akin majd lehet jótékonykodni egyet-mást jutányosan. Most is kap egy vacsorát, szegény, hadd egyék. A Koncz Elek modorában gondolkozott s túlzott volt. Hetyke, szegénylegény gőg ült ki az ajakára — hiszen látott ő már ilyen urakat, volt ő «vendég» ilyen úri házban — s nevetlenkedett. Az asszony elejtett valami kulcsot, alig nyult utána, mire odaért az már fel is vette. Ez nem volt szép s elrestelkedett.

A lány egyébként zörgő mozdulataiban, szeméjársában, mindenben olyan volt, mint az anyja. Nem volt csúnya, de keskeny ajakában, vékony orra vonalán, szögletes homlokán mindenütt valami hideget látott Áron. Nem is azt a dermesztő hideget, amely titokzatossá tesz, megszépít s amely megett sokszor rettentő tüzek lappangnak. Nem. Csak valami hűvös, kemény ridegség volt ez s így, ahogy ültek, úgy hasonlítottak valakire, de kire? nem jutott eszébe.

— Majd elcsevegünk, amíg a papa befejezi a munkáját — mondta az asszony.

Csevegünk. Odahaza Paáléknál, Maklaryéknál, Antalfyékknál csak beszélgetnek. A madár cseveg a telegráfpóznán, ha már arról van szó.

— Régóta tartózkodik fővárosunkban?

A lány kérdezte.

— Nem. Egy hete mult.

— Örömmel hallom, hogy ön muzikális.

— Igen, foglalkozom zenével.

Az asszony átvette a szót.

— Az nagyon szép és dicséretes dolog. A zenének igen lélekemelő hatása van. Oszlja nézetemet, nemde?

Szorzom — motoszkált a nyelvegyén — szorzom s diákos jókedv csiklandozta a torkát, hogy tudná ezt utánozni Bándy Bandi — közben élénk beleegyezéssel bólogatott, mire az asszony folytatta.

— Szereti a klasszikusokat? Én nagyon szeretem és mondhatom, egy-egy élvezetes zenei est oly mély hatást gyakorol rám, hogy napokig nem tudok szabadulni a varázsa alól. Leányom különben maga is zongorázik.

Az elhelyezkedését, tanítványszerzést vagy más efféle, szóval, magát az ügyet nem érintették s ez még jól is esett a fiúnak. Színházról beszéltek s hazulról érdeklődtek, milyen világ van ott.

— Én harminc esztendeje kerültem el Erdélyből, de szülővárosom képét örökre szívembe zárva hordom, százszor inkább most, amidőn ezer sebből vérzik az — mondta az asszony s nagyon utálatosnak tünt fel Áron előtt, ahogy a klasszikusok és az időjárás közé hangsúly nélkül, szenvtelen hideg arccal odapuffogtatta soványka kis honfibanatát.

Pár perc mulva Domány jött s kicsit szinte kedves hangoskodással nyujtotta a kezét már jólöre.

— Á, á, á, bocsásson meg, édes fiam. Éhes már, mi? Haj, a fiatal gyomor megköveteli a magáét, hehehe, Isten hozta. Hát elszórakoztatta a nőket? Tálaltathatsz, Ernesztin.

Itthon kicsit, egy vonalnyit, mintha megenyhült volna Domány Géza, de Áron ebben a szempillantásban, ahogy kezét ráztak, meglátta, kire hasonlít az anya meg a lánya. Reá. Ez a három ember szinte egyforma, de mintha édestestvérek volnának. Ugyanaz a szögletes homlok, azok az erőszakosan kimért mozdulatok, az a rideg orr, száj; még a férfin a cvikker szinte enyhített valamit. Azt hozta magával s kellemetlen, mindig elutasító mozdulatait is tompította valamelyest a kezében meg-megcsillanó üveg. A vacsorához is azzal ült le, néha felcsapta az orra nyergére; megnézett valami ételt kritikus szemmel közlőről, mint az olyan férjek, akik ismerik a konyhai dolgok csinát-binját is; igényeik vannak, szisztéma szerint táplálkoznak s tudják, hogy hány tojás van odakint a kamarában s mibe, miből mennyi szükséges — aztán visszapötytyentette a cvikkert a tányérja mellé, mint valami evőeszközt.

— A gombás sültet kitűnően csinálja ez a nő — mondta s egy elismerő bólintással intett ki a konyha felé — már megfigyeltem a multkor is. A forrázásban volt a hiba eddig, igen, a forrázásban. Tudni-illik forrázás alatt nem az értendő, hogy gyerünk be a hetvenfokos vízbe, áh! Az yeszi el az ízet. A forró víz. Elveszi az ízet és kiöntik a vízvezetékbe a zamatját. Épen csak, hogy gőzöljön a víz, csakhogy gőzöljön, akkor egy pillanatra bele és ki. Pompás, mondhatom. Salátát egyék, fiam, salátát mindenhez kell enni, amihez csak lehet. A testnek vitaminra van szüksége, bizony.

Táplálkoztak.

— Hát — a só után nyult Domány Géza — egy szemernyi hiányzik... egy szemernyi... hát, édes fiam, gondolkoztam a dolga felett. Tüzetes megfontolás tárgyává tettem. — Izlelgette az ételt, szagolt, kavargatott — valamint a feleségemmel is meghánytunk, vetettünk mindent, sőt Magda is hozzászúrta a maga véleményét. Igen, Magda korát meghaladó érettséget tanusít napjaink minden akár egyéni, akár tömegproblémájával szemben és ez az ügy speciálisan magába öleli mind a két fogalmat, illetve, hogy precíz legyek, szétágazik mind a kettőbe, lévén, hogy minéműségében a munkanélküliség dominál, ugyebár. Na, már most — s végigtörölte a száját — tanácskozásaink végeredménye az, hogy — lépőcenttette a cvikkert s diadalmasan nézett a fiúra, mint aki most ugyancsak megfejtett valamit — önön segíteni kell! — Felcsapta a cvikkert és szó nélkül evett egy kicsit — na, már most, — folytatta — marad a második kérdés: hogy, hogyan? Igaz? — letette a cvikkert és körülnézett.

Az asszony bólintott s kis csodálattal nézett fel a férjére: nahát, milyen okos ember, hogy fején találja a szöveget. Magdán is látszott, hogy büszke az apjára. És a két nőnek ez a büszkesége a nagyra, az

erősre, az okosra, a férfira, mégis valami csöndes melegséggel öntötte el a szobát s Áron nem haragudott rájuk — Istenem, hát ilyenek.

— Ugy van — bólintott rá helyeselve.

Domány Géza az ezüstpapírt hámozta a sajtóról.

— Én magam teljes erőmből állok mellette minden megmozdulásnak, amely egy jobb jövő megteremtését célozza s ebben az értelemben él családom is. Nem vagyok a frázisok embere — apró szeleteket nyesett a sajtóból s jól megrágtta — a tettek embere vagyok s nem riadok vissza semmi áldozattól, mely erőmet meg nem haladja. Haj, fiam, a hazáért áldozni kell. A hazáért... Erről különben legközelebb fogok is írni egy kis értekezést. A Nemzetfenntartó Körben folyton ostromolnak, hogy olvassak fel valamit, ez jó mottó lenne, gyönyörű gondolatvezetés, meg fogom írni. Bizony, fiam — add csak a cukrot — a feketekávéját kavargatta. — Ma nem úgy van, mint annak idején, hogy mindenki elvégzi a maga sablonos munkáját és azzal eleget tett a kötelezettségének. Ma itt missziója van minden becsületes embernek, — kortyolta a kávé — súlyos és nehéz missziója. Az újjáépítés munkájában ki kell vegye a részét mindenki, aki épkezláb, akinek szíve van, férfi, öreg, fiatal, asszony, lány, gyerek, mindenki. Nézd meg a lányomat — s Magdára mutatott a kanálával — lőt-fut, fárad; gyermeknapokon gyűjt, jelvényeket ad el, mához egy hétre egy Hungária élőképben lép fel a Körben. Iparművész tervezte a kosztümjét, Bécsből hozattuk az anyagot, itt nem kapni olyat — egy kanálka szódabikarbonával befejezte a vacsorát és hátradőlt a karszékben — hanem ez kellemetlen, látod, ez nagyon kellemetlen — s az öblös kerek patikadobozra mutatott — az ember eszik, eszik, eszik... aztán az egész szájaizét tönkreteszi ezzel a porral — mérgesen bökött bele a szódabikarbonába s ebben a pillanatban mélyen és igazán őszinte volt Domány Géza.

Átmentek a dohányzóba. Az asszony beszélt az egyletről, amely tömörítené mindazokat, akik önmagukban semmi eredményt nem érhetnek el, de vállvetve, összefogva, mert az egyesülésben rejlik az erő — viribus unitis — vetette közbe a férje — szóval, egyesületbe tömörülve hivatva lesznek így meg amúgy, meg emígy...

Mindezekből Áron nem látta a maga dolgát kihámozódni. Szólni meg nem akart, ha már nem veszik elő s nem is lehetett. Nem kínálkozott semmi alkalom. Csak kérhetett volna — egyenesen és őszintén — mondván, hogy hát velem mi lesz? De ehhez szemérmes volt. Ahhoz meg raffinátlatlan, hogy kerítse, bogozza, terelje a dolgokat maga felé. Hiszen szerepelt az asszony programjában valahol homályosan, hogy majd nézzen el, aztán elküldi ide meg amoda a szervező munkálatok kapcsán, így meg amúgy... majd ismeretségek, összeköttetések adódnak, mindez azonban nem volt tiszta dolog.

Később zongoráztatták. Magyar nótákat játszott, inkább otthoniakat, kotta nélkül, úgy maga elé dudolta a szöveget. Jól csinálta,

pedig kedv nélkül ült le, de amint a billentyüket az ujja alatt érezte, megörült a hangoknak s folytatta, csorgatta egyiket a másik után inkább magának. Aztán eszébe jutott, hogy ezek tán vizsgáztatják s elszomorodott. Oldalt pislantott. Ugy ültek hárman, olyan egyformán, hidegen. Abbahagyta.

Aztán Magda játszott Aidából, Traviatából, Toscából. Rendesen, pontosan játszott, mint egy gép. Domány meg az asszony úgy hallgatták, ahogy művelt európai emberek hallgatják a meghallgatókat.

Beszélgettek aztán, akadozva. Közhelyes és ízléstelen célzásokat tettek arra a karrierre, melyet majd be fog futni — a nyomorral kapcsolatban. Művészek mindig így kezdik, de az isteni szikra a fontos! Lám Petőfi is!... s olyan volt a hangulat, hogy Áron mehet.

Kétségbeesett. Egészen magába hullott. Mi ez? Kész? Hát akkor... akkor mi lesz? Dománytól megy? Elmegy? Ez volt az egész? Hát... hát haza mit ír?... A fiúknak mit mond?... Koncz Eleknek... S nem ment. Ült és hagyta, hogy beszéljenek. Valami legyen. Valaminek kell lennie!

Az asszony felállott.

— Hát... talán mennénk vissza a dohányzóba — az urára pilantott — valami likört adatok. Megisszuk a Szent János poharát, igaz? Tessék.

... Béni bácsi, hogy hogyis?... Szegedi halászcserda... a milenium — ötlött eszébe most kínjában s percre együtt is maradtak Dománnyal. Az asszony a likör körül buzgólkodott. Magda is csinált vele valamit s a két férfi megállott az ajtóban. Domány intett — tessék — ó — s félrehajolt Áron — csak tessék... én itthon vagyok... de csak tessék... — azzal Domány már előre is lépett. S akkor odahajolt hozzá Áron szinte részegen.

— Szegedi halászcserda... — súgta. — Szegedi halászcserda... Domány rápillantott s odalépett az asztalhoz.

— Rágyujt?

— Szegedi halászcserda... — súgta a fiú, kicserepedett ajakkal. — Szegedi halászcserda... — már hallotta jönni az asszonyt, odébb lépett Domány felé a szeme közé nézett kétségbeesett bátorsággal. — Szegedi halászcserda, méltóságos uram! Szegedi halászcserda...

Domány Géza kezében félúton megállott a gyujtó, a körmére is égett, felszisszent s eldobta.

— Mi az?

Összehúzta a szemét rövidlátó figyelemmel.

— Mi az?

S lehajolt a gyufa után, mert a szőnyegre esett, felkapta, bedobta a hamutartóba s körülnézett hova törülhetné a kezét. Az asszony már az ajtóban állott s Magda is jött. Áron megvadult, forróságot érzett elömleni a mellén, ökölbekapta a kezét, úgy állott szorosan

Domány mellett. Az a zsebkendőjét vette elő, abba törölgette az ujját. Áron odaállott melléje, egészen összeértek egy percig s szinte a szájába hadarta sürgetve, forró lihegéssel.

— Szegedi halászcárda, méltóságos uram... Kérem alázattal, szegedi... szegedi halászcárda! Millenium!... Ezernyolcszázkilencvenhat!... Szegedi halászcárda, méltóságos uram!...

Domány hátralépett.

— Megőrült?

Az asszony letette a tálcát.

— Mi az, fiam? Tessék, valódi francia, sartröz, nagyon finom.

Áron megfordult kábultan, odanyúlt a tálcára elvett egyet s egyet feldöntött.

— Ó, párdon, bocsánatot kérek.

— Nem tesz semmit — mondta az asszony, de szinte jégcsapok lógtak a szájából, ahogy mondta s pohárért csöngetett.

Domány féltessel elhuzódva állott még s úgy nézett rá, ahogy bolondra néz az ember. Hozták a poharat, kiitták s a fiú kurtán-furcsán búcsúzott.

— Aztán — mondta az asszony s Domány egy szót sem szólt — csak tartsa magát felszínen, kedvesem. Majd valami lesz. A fő, nem csüggedni! Csak soha nem csüggedni! A hazáért semmilyen áldozat nem nagy. Csak tartsa magát felszínen. Jóéjtszakát.

Áron lebaktatott a lépcsőn. Nagyszerű!... majd igenis felszínen fogom tartani magam, szolgálatára! S tényleg egészen hülye volt, amint ment... akármerre... mindenüvé, csak nem haza... illetve a Bándyakhöz... Koncz Elek... s apró hisztériás röhögések estek ki belőle... nem bírta visszatartani... nem bírta!... Szegedi halászcárda! Nagyszerű!... Ha az ember regényben olvassa, nem hiszi... — s aprókat vakkantott szárazon, mehanikusan, minden vidámság nélkül. Egy cselédlány jött ki valami mellékutcából kimázolva fertelmesen... undorító... az megállott előtte, ránevetett — de vigan vagy — mondta — de vigan vagy! — S Áron továbbment... de vigan vagy... Azt hiszi?... Kitűnő!... Azt hiszi, hogy vigan van, ha... nagyszerű... hahaha!... Szegedi halászcárda!... Millenium ezernyolcszázkilencvenhat! Hahaha!...

Átment valamelyik hídon... csontigvágó szelek nyargaltak a víz felett; ment, ment a part mellett, aztán a Gellért lépcsőjén kapaszkodott fel egy ideig... aztán vissza... lehült, meghiggadt... rendben van! Hát kihízta az öreg az emlékeit is — ahogy Koncz Elek mondta — kihízott belőlük. Nem tesz semmit. Az Erzsébet-hídon jött visszafelé, végig az Eskü-téren, az Apponyi-téren, a Rákóczi-úton is le a Körútig, ott bement egy kávéházba... feketét kért s ujságot olvasott. A muzsikára figyelt, embereket nézett s ült, amíg kinézték reggel... Már sepertek. S ahogy kilépett, hát látta, odakint hó van! Kavarja a szél...

Áron nekiment a fergetegnek. Végigszaladt a Rákóczi-úton a Keletiig, ott bement a váróterembe. Megmelegedett. Kijött, jött-ment az automaták, mérlegek, dohányosbódék között nézegetett. Elfáradt, nagyon álmos is volt. Hátha benézne a fiukhoz a Londonba. Mit szökik? Miért? Nem tartozik számadással. Hát azt hitte, hogy igen, pedig nem. Ennyi az egész. Otthon most Koncz Eleket találná. Biztosan otthon van. Mióta munkájuk volt, négyen laktak a szobában, így Böhmingerné felemelte a lakbért egymillióra. A Bándy-fiúk nappal aludtak. Koncz Elek... na, az ugyan fog valamit mondani erre. Az aztán fog. Gyerünk.

Futva ment hazáig, kulcsa volt. Besompolygott. Koncz Elek aludt a divánon. Felrázta.

— Hát voltam.

— Dományéknál?

— Igen.

— És?

— Igazad van.

Várta, hogy majd most nekifog a fiú. Nekimegy. Leszedi a keresztvizet róla is meg Dományékról is. Mindenkiről.

Koncz Elek a szeme közé nézett egy percig. Felemelkedett, végigsimogatta a vállát.

— Feküdj le — mondta nagyon szeliden — feküdj le, aludd ki magad.

Azzal befordult.

Ahogy a lámpát akarta leoltani Áron, kiszólt a pokróca alól:

— Te... az ablakdeszkán találsz valami szalonnafélét... Ha éhes vagy.

VII.

Hazuról néha levelet kapott. Ijedt, sürgető írásokat, mikre immel-ámmal válaszolt, restelkedve s ügyetlenül hazudott nagyokat s megcáfolta magát egy-egy kiszalasztott szóval. Ágnes egyszer egy százaléjst küldött borítékban. Na, gondolta, ezt nem költi el. Ez emlék, ezt elteszi. Aztán felváltotta egy fertelmes, késő délutánon, mikor a lába már alig vitte. Bement egy bankba, harmincötezer koronát kapott érte s Budán, a Horthy Miklós-út végén egy korcsmában megette az egészszet együltőhelyében. Mert sokszor nem ment haza a fiúkhöz. Adtak neki, juttattak ugyan a magukéból, de már szégyelte elfogadni.

A tél keményen rátette a kezét a városra s bizonytalan sötétségben céltalan csavargásokkal teltek Joó Áron napjai. A fiúk ügyeiben szaladgált ide-oda, apró kölcsönöket s lehetetlen foglalkozási eshetőségeket hajszolt naphosszat, lesoványodva és a velejéig kifáradva a semmittevéstől.

Egy ilyen kábult, tompa, kétségbeesésbe fulladó napon az Oktogonon találkozott Derzsi Károllyal.

— Szervusz, kérlek alásan. Hát te hogy kerülsz ide?

Áron felrezzent s bárgyún mosolygott. Nagyon éhes volt.

Végig prémezett, hosszú lengyel-bundában volt Derzsi Károly s az egyik kezében ezüst lófejű fekete botot tartott. Arra rátámaszkodott s sárga szarvasbőr-kesztyűjét villogtatta az orra előtt.

— Na, ez igazán derék dolog. Az ember felkel, kifürdi magából az álmot, lenéz az utcára, hogy na, megint egy nap, aztán az első sarkon beleütközik egy régi komájába. Hát hogy vagy, mit csinálsz? Beszélj, kérlek alásan.

Most ismert rá tulajdonképen Joó Áron és összeszedte magát.

— Háát... most keltél fel?

— Ezelőtt egy órácskával. Az éjjel fent voltunk, kérlek... Egy kis görbe éjtszakám volt... ma reggelig. A Konner-gyerekekkel jöttem össze, a kis báróval, a Gusztival. Hát, kérlek, így, amúgy, piccsi-pacsi, felmentünk a Tabarinba. Ott kire bukkanunk? Kalmanécki Szepire, kérlek szépen, meg a bátyjára. Hát, Jenő, kérlek alásan, Gusztinak tisztvársa volt, hát reggel lett belőle. Be sem mentem a hivatalomba. Beizentem...

— Hogy beteg vagy, hehehe — nevetett zörgő szolgálatkészséggel Áron.

A másik legyintett.

— Na nem. Á! Szóval, hogy nem megyek be. Hanem hát, halljuk, halljuk, fiam, egyébként parancsolj — kesztyűs kézzel gombolkozott s cigarettával kínálta, aranyvégűvel, végigtöltöttel. — Hát, kérlek, mikor jöttél és mit csinálsz?

— Én... már... már két hónapja is elmúlt, hogy itt vagyok Pesten. Beiratkozom, kérlek, be fogok iratkozni... Tanárira.

— Na ja, de még nem iratkoztál be egyelőre, mi? Édes öregem, hehehe — s csipentett a szemével — egy kis szabadságot előlegeztél magadnak, mi? Kicsit körülnézni, mi? Hát aztán — s pártfogó hangot kezdett — hogy állunk... — a mutató s hüvelykujját összedörzsölte — mi? Van valami elhelyezkedésed? Vagy hazulról...

— Hát csak megvagyok egyelőre... megvagyok. Zongorázni tanítok... szeretnék egy pár órát...

— Aha — bólintott s ráncbaszedte hom'okát. — Várj csak... várj csak! Itt segíthetek valamit, hiszen a legjobb családokhoz vagyok bejáratos, a legjobbakhoz... Na ne, kérlek, ne köszönd. Majd csinálunk valamit, várj csak. Kik a társaságod? Hova jársz?

— Nem... nem igen járok. Az otthoni fiúkkal jövök össze.

— Na de mégis...

— Szeghynél voltam, Szeghy Imrénél a Nemzeti Biztosítónál. Benedek Sándornál... meg Dományéknál, vacsorán.

— Hm... rendes ember az öreg. Egy kis macskalányuk van, a Magdi... Nana! — S negédesen megfenyegette az ujjával.

Áron kényszeredetten mosolygott. Magdi? Hol vannak már Dományék?... Azóta se látta őket.

Derzsi Károly karonfogta s mentek pár lépést.

— Öregem, mozogni kell. Az érvényesülésnek az ábécéje a mozgás. — Áron ment vele gépiesen, hagyta sodorni magát Derzsi Károly hangosan pergő mondataitól, a fiúnak finom és erős illat áradt monogrammos fehér sáljából, elszédítette, felkavarta a gyomrát s nem tudta — nem is merte — kérdezni: hát te hogy s mint, hol vagy, miből élsz? Csak ment mellette s elkapta a mézesmadzagot, melyet a másik megfickándoztatott előtte, elkapta a szalmaszálat, hátha-hátha talán ez az. — ... Nézd, heti nyolc-tíz órát mindig tudok neked szerezni, bármikor. Mit fizetnek ma egy óráért, nem tudod? Hát mondd, hogy csak ötven-ezer koronát, mi? vagy nem fizetnek annyit? Ahova én viszlek — megállott — százezer koronát is fizetnek, fogadni merek, kérlek, ahova én téged egyszer beajánlak. De mondd, hogy csak hetvenötezer koronát, na? Tíz ilyen óra az már hétszázötvenezer korona, egy hónapban három millió... — kicsit meghökkent: kicsinek találta a számot, nagyobbbat várt s a levegőbe suhintott a botjával — szóval, mondjuk, hogy hatmilliót megkeresel, nem sok, kérlek, de valami. Létminimum az elején.

— Nézd... — s belekapaszzkodott erősen — nézd, ha kétmilliót lehetne egy hónapban, vagy legalább másfelet.

— Á — csattant fel Derzsi Károly — mit beszélsz? Két millió! Hatot, mondtam, hatot az első időre.

— Jó, de... — s a mellét vájta az éhség, a torkát kaparta — ha másfelet lehet, az is jó.

— Menj már... á, csókolom a kezét, nagyságos asszonyom — egy asszony ment el mellettük s hidegen bólintott — barátom, ez aztán az asszony!... Láttad? Láttad azt a tolvaj mosolyt, ahogy rámvillantott? Barátom, hogy tudnak ezek! De feltétlenül uriasszony... abszolút uriasszony. Az ura barátom, igazgató. Semmit sem sejt, semmit. Óriási, mi? Hát, kérlek, ott hagytuk el, hogy én téged bevezetlek itt Pesten. Megteremtelek! Nézd csak, ma este gyere el a Zöld Mókusba, tudod, hol van? Nahát majd meglátod, remek műsoruk van. Fiam! Van egy nőjük!... a Mya Barcelona... Fenomenális! Jóba vagyok vele egyébként, megsughatom. Ragyogó székeség, meglátod... ugyan kérlek... de kérlek, meg akarsz sérteni? A vendégem vagy! Ma estére a Zöld Mókusban vendégem vagy. Majd bemutatlak egy pár embernek, kicsit lancirozzuk a nevedet, kérlek, mert ez a fő, a többi már megy magától, mint a karikacsapás. Hát kérlek, hol találkozunk? Hol lakol tulajdonképen?

— A Tavaszmező-utcában.

— Az Isten háta megett. Itt kell majd lakást vened valahol a közelben. Majd utána nézünk. Nézzük csak... Félhatra randevum van, valami apró lovagias ügy... Mondjuk, kilenc órakor a Mókusban. Ha még nem vagyok ott, csak ülj le, rendelj valamit és várj. Majd kérdezd csak meg akárkitől, hogy hol szoktam ülni... hopp — egy autóbusz dübörgött el mellettük — ez jó. Hát szervusz, kilenckor a Mókusban. —

Az autóbusz után lendült s rögtön meg is állott — eh, majd a sarkon taxiba ülök, szervusz, öregem, szervusz.

Végeredményben nem tudta, kicsoda, micsoda ez a fiú. És nem mertte kérdezni. Ahányszor megpróbálta volna, hogy hát te hol vagy, mit csinálsz, meghátrált a lengyel bundájától, a monogrammos sáljától, a kölnije erős, finom illatától, a szavai gyors ütemétől és átengedte magát neki. Valahova Brassó körüli gyerek volt s két évig jártak együtt. Aztán még találkoztak Kolozsváron párszor, valami kis hivatala volt, újságokba is próbálkozott írni s diplomatának készült.

Míg hazabotorkázott, pénzeket számolt magában, nagy pénzeket. Lehetetlen deus ex machinák kísértették és ízek futottak össze a szájában, nehéz, vastag ételek mohó, durva ízei, hogy érzés nélküli könnyek futottak a szemébe és sírt nagy forró cseppekben, minden lelki meg-hatottság nélkül.

A ruháért ment haza, a Bándy Géza kék ruhájáért. A magáét egy könnyelmű pillanatban elkótyavetyélte s remélte, hogy otthon találja a Bándyét.

Amint belépett — fel se gyujtott még — az ablakhoz ment s a deszkán végigkötört — semmi . . . nincs semmi. Szokott ott lenni egy-egy darab kenyér, szalonnaféle, otthagyják a fiúk. De nem volt. Leült s ült, ült magába süppedve, megkövülve. Ha felegyenesedett, rossz volt összehúzódni, ha a melle megroggyant, kínlódva egyenesítette ki megint. Oda is nyult a melléhez, megütögette, megmarkolászta, de nem, nem tudta kívülről elfogni azt a . . . azt a . . . mert azt nem lehet kívülről megfogni . . . ahogy csavarodik ide-oda, megkap egy-egy darabot s rágja-rágja . . . mindjárt átfúrja . . . itt, itt . . .

A ruhát megtalálta a szekrényben és sietve átöltözött. Nem akart Koncz Elekkel, vagy akármelyikkel is találkozni. Hogy elővegyék, kikérdezzék és elvegyék tőle a két milliót, a tíz tanítványt, mindent, itt rögtön, öt perc alatt. Hát csak gyorsan. Ahogy mozgott, vonszolta a testét, siettette erőszakkal, kicsit erőre kapott. Végignézte magát a tükörben s az arcát — borotvátlan volt — lepuderezte Géza krétájával.

A kapu aljában ütközött Koncz Elekbe.

— Hé-hé, hát te hol jársz?

— Sietek, öregem.

— Azt látom.

— Te, a Géza kék ruháját elvittem, még ma este visszahozom.

— Bemutatnak valahol? Csak előre. Servvusz.

— Servvusz. Ja! Te! Derzsi Károlyt ismered?

Koncz Elek visszafordult, meghajtotta magát, udvariasan leemelte a kalapját.

— Derzsi urat? Ismerem, kérlek alásan. Miért?

— Csak úgy kérdem. Találkoztam vele. Te, micsoda ez a Derzsi?

— Hogy micsoda? Foglalkozására nézve?

— Igen.

— Titkár.

— Hogy-hogy titkár?

— Hát azt nem tudom. Titkár. Az szép, nem? Ez nagyon kiterjedt iparág. A titkárokból idővel, ha kicsit megöregszenek, igazgatók lesznek.

— Köszönöm, szervusz.

Nyolc után pár perccel ott volt a Zöld Mókus előtt, kicsit körültapogott, nézte a plakátokat, miss Arabellát csodálatos kutyáival... a tudós majmot... Philipson Jack, a néger artista... a Barriette görölök... a Klingert-trio... Mya de Barcelona exentrikus dizőz... tényleg szép nő, csak nagyon ki van készítve — belesett a foyerba, aztán le- s feljárt egy kicsit. Elszántan megindult s bement.

— Kérem — azt mondta a ruhatárosnak — kérem, Derzsi Károly úr volt már itt?

— Kicsoda?

Az ember valami cédulákat számolt, abból nézett fel, a fejét rázta, hátraszólt a sarokba, egy asszony motozott ott lábasokkal, maradékokat rakott el. Áronnak rátapadt a szeme és érezte, ha most rászabadítanak, nem tudná megenni, a gyomra felfordult s utálta... utálta — az ember odaszólt — te ismered? Valami Gerzsi úr...

— Derzsi.

— Hogy?

— Derzsi. Derzsi Károly — s már veres volt, ki tudja, mit gondolnak ezek.

— Mi nem ismerjük, tessék bemenni, a főpincértől tessék megkérdezni.

— Köszönöm... majd... biztosan bejön... — s Áron kiment az ajtó elé.

Egy-egy pillanata volt, hogy úgy érezte: leülni! Leülni... lekuordni itt rögtön a kapu előtt, összehúzódkodni, kicsire összegombolyodni, hogy az a izé... az a... a mellében belül... hogy becsukódjék... mint a beretva becsukódjék, az élével befelé... a csorba élével... a fűrészkes élével... ííígy... össze... — akkor jött végre Derzsi Károly.

— Szervusz, szervusz, kérlek, öregem — s karonfogta, huzigálta, vonszolta befelé — ne haragudj, kérlek, kicsit megkéstem, hibámon kívül történt. Komplikációk merültek fel, kérlek alázattal. Na, de miért sétálsz itt? Mondtam, hogy eredj be. Micsoda dolog ez? Gardrob! hé, gardrob!... Teheti egy számra, öreg! Ja, új személyzet van, kérlek, igen. Ezek talán még nem ismernek annyira. Ilyen helyen gyakran változik. Azért beülhettél volna, öregem, hát ilyet! kint vár az ajtó előtt. Hallatlan. Két sherry brandyt egyelőre, igaz? Szóval két sherry brandyt, Móni.

A pincér — faunarcú, hegyesfülű, kivillogó fogú öreg legény csöpp mosollyal hajolt meg.

— Róbert... Róbert vagyok.

— Róbert . . . mindegy. Móni . . . Róbert . . . a betűk egymásutánja végeredményben nem sokat határoz. Alapjában véve minden pincér Móni.

Megjött az ital s Derzsi koccintott.

— Szervusz.

— Szervusz — megloccsant a kezében s egy vérvörös pötty ugrott az abroszra. Elterült, mint az itatóspapíron. Azt nézte.

— Igyál — de Derzsi Károly is csak épen hogy beleszagolt — igyál, finom rendes kis ital.

Az imént ahogy kint állott a kirakat előtt a kapuban, összehogózódo belekkel és nedves hidegekkel a testében, már nem kívánt semmit. Semmit! Csak azt a beretvát becsukni. Becsukni, meghajolni derékból kétrét és becsukni. Becsukódni . . . most megmelegedett! Jó friss, fiatal vére megmozdult. Lanyhán és petyhüdten megmoccant s valami csepp melegség indult a melléből . . . szétment a karjaiban . . . le a testén s a két lábában bizsergett végig . . . megfutotta az utat s hogy visszafelé jött, meglökte a beretvát a mellében, hogy szinte felszisszent — enni! Enni akart a Joó Áron fiatal teste . . . s elundorodott a szesz szagától.

— Igyál, Áron, mit bámulsz, kérlek alásan.

Belehörpentett. Hunyt szemekkel. Az ital végigment a nyelvén s tikkadt torkában megállott égetve . . . Áron nyelt egyet, nagyot, hallhatót s a csepp szesz nekilódult megint . . . most mindjárt rosszul lesz, jaj . . . — s kiveresedett arccal, a homlokán lüktettek az erek — nyelt még egyet — lecsúszott! Leszaladt s végigrohant benne. Úgy, csukott szemmel ült pár percig s riadt jóérzésekkel figyelte, merre utazik benne a csepp ital. Elbágyadt egészen s a beretva percre becsukódott a mellében, pillanatra épen. Aztán kipattant újból, mintha rugóra járna, úgy kivágódott s bele a husába . . . enni!!

— Idd ki — szólt rá Derzsi Károly, koccintott, odaértette a poharat, de elnézett az ajtó felé, kutatva — idd csak ki.

Áron lehajtotta. A beretva megint becsukódott egy pillanatra, még erősebben, még vadabb dühvel vágódott ki megint, bele a melle középebe . . . enni!!!

A faun már ott volt s nyúlt a poharak után.

— Még kettőt?

Derzsi Károly az ajtó felé hajolt valami bizalmas, tiszteletteljes mosollyal s rálegyintett — üveggel és három poharat!

— . . . genis . . .

(Folyt. köv).

Török Sándor.

Bethlen Margit grófnő: Pitypang.

Elbeszélések. (Singer és Wolfner.)

Körülbelül ötven elbeszélést gyűjtött össze e kötetébe a szerző. A gazdag anyag elsősorban tárgyi és hangulatbeli változatosságával lep meg s ez okozza, hogy a kötetet akár egyfolytában végigolvashatjuk. Természetes, hogy az egyes darabok nem egyforma fajsúlyúak. Osztályozni azonban ilyen szempontból az elbeszéléseket már csak azért is nehéz, mert a különböző nemű termékek értékbeli összehasonlítása rendszerint igazságtalan. Izlés, hangulat nagy szerepet játszik az olvasó esztétikai mérlegelésében s a tetszés egyes fokozataiban, hát még, ha arról van szó, hogy tündérmesét lélektani rajzzal, szinbolikus mesét humoros genreképpel vetünk össze.

A kötet egyik kritikusa a kissé megfakult turgenyevi «Költemények prózában» névvel illeti, a másik meséknek, maga a szerző elbeszéléseknek mondja írásait. Egy kis leleményességgel egy részüket prózai balladáknak is mondhatnánk, amire tömör szerkesztésmódjuk és itt-ott jelentkező tragikai hangulatuk adhatna jogot; másrészüket akár pszichológiai meséknek, prózai elégiáknak, epigrammatikus elbeszéléseknek, tündérmeséknek, sőt *igaz* meséknek is nevezhetnénk s ezt az elnevezéssorozatot még folytatni is lehetne, ha a kötet megannyi darabját külön kellene osztályoznunk.

Már ez a körülmény is sejteti, hogy a szerző tartalom, hang, forma és szín tekintetében dús változatosságban mutatja be termését, amellet gondosan őrizkedik attól, hogy az elbeszélés anyagát elnyujtsa. Csak kevés újabb írónknál jelentkezik ily mértékben az izlésnek és önkritikának az a módja, mely egyetlen szóval se mond többet, vagy kevesebbet a művészi szempontból szükségesnél. A szerző valóban egy-két lapnyi terjedelemre komprimál oly témaanyagot, melyet mások regénynek húznának szét.

Feltűnő s egyúttal rokonszenves vonása a kötetnek az is, hogy a szerző a legszegényebb kisemberek életét, sorsát, foglalkozását és házatáját jól ismeri s a néplélek érzületének rajzában ép oly otthonos, mint a legszerényebb vityilló berendezésének leírásában. Még a falusi kuruzslónő (Boszorka) putrijának belsejét is oly valószerűen rajzolja, hogy meglep a kép élethűsége. «Ajtaja rosszul beakasztva sírt, nyikorgott, amint hozzáértek. A falakon köröskörül aggatva zacskók lógtak, telve rejtélyes fűmaggal, holdvilágnál szedve, útkeresztésnél, akasztott ember fája alatt. Körülöttük megszáritott béka, szalmával kitömött patkány, kígyó bőre, amit elhányt és még sok egyéb hevert szanaszét. Közül a földön vénasszony guggolt és kotyvasztott valamit a nyitott tűzhely fölött stb.»

De nemcsak a szegény ember életmódjába általában az emberi sorsnak a bölcsőtől-sírig változó fordulataiba is mély pillantást vet. Otthonos a gyermeki lélek vágyai, az ifjúság hajlamai és álmai világában. A kicsinyek lelke, melyet a felnőttek nem értenek meg, «csak a nagymama», ez is azért, mert már nem történik vele semmi, neki van ideje a mások bajával törődni» (A ma-

dár) ; a süldő lány, akiből már bimbózik a nő s a kamasz, kiből kezd kihajtani a gavallér (*Tavalji áradás*) ; végül a gyöngéd öregek, kik egymásban látják az ifjúságot (*A két öreg*) ; mindannyian nem kikészített mosollyal vagy zavarban állnak az irónőnek modellt, hanem akkép, hogy arckifejezésük őszintén és világítóan tükrözi belső életüket. Olyan «mesék» és «elbeszélések» hát ezek, melyek tanulmány, élmény és tapasztalat szűrőjén tisztultak ; nem csupán a formáló képzelet munkái és külső történések vagy akciók, hanem lelkünk gyökeréről, hajlamaink indulásáról és elágazásáról szóló híradások.

Bethlen Margit meséi közt három főtípus érvényesül. Az egyik a játékos mese, mely az élet, vagy természet egy-egy jelenetere világít egyetlen sugárral ; a hatás eszközeiben ez a legigénytelenebb : egy-egy röpke benyomás emlékéket őriz meg ; a másik az említett pszichologizáló mese, mely örömeink, szenvedéseink, boldogságunk, vágyaink és tehetetlenségünk tükrét tartja élénk ; a harmadik a szimbolikus mese, mely látszólag minden célzat nélkül pergeti a történetet, mégis kiérezni belőle, hogy többet jelent, mint amennyit hangsúlyozni látszik. Aki képekben gondolkodik, annak képzeletében hasonlat és hasonlított egyszerre születik meg. Bizonyára így van ez a szimbolumokkal is : a mese és jelentése elválaszthatlan ikertestvérek, egyszerre fogannak s nem külön-külön, mint a tanítómesében, hol vagy a tanulság születik meg előbb, hogy a mese aztán példázza az «értelme»-t, vagy a mese jár elől, hogy utóbb «következtessük ki» jelentését. A szimbolikus mese nem tanít és moralizál, hanem egyszerűen rámutat a jelenségek összefüggésére. Hirt ad az élő világ nagy *egységéről* ! Ember, állat, fű, fa, virág *egy* Isten teremtményei, testvérek ők a legprimitívebb ösztönökön túl a sokféle ágazó érzelmek területén is. Az öröm és fájdalom közös érzelmei kapcsolják össze a nagy mindenséget, nézz körül, lépj le emberi «méltóságod» emelvényéről, közeledj szeretettel az alsóbbrendű életet élő miriád lény ismeretéhez : egy nagy rokonság szálai villanak eléd. A dolgoknak, tárgyakkal és tüneményeknek e kapcsolataira rámutatni : az író egyik legszebb feladata. Az *isten* alkotás mélyébe vethet bepillantást. Ilyen értelemben szimbolikusok a Bethlen Margit meséi ! Mélyről jönnek, a művészi fogékonyság és szeretet mélyéből s csillognak, mint a gyöngy, mit buvár hoz fel ismeretlen vizek medréből. Lássuk, egy egész igénytelennek látszó állatmesét hogy fokoz jelentőssé vonatkozásával.

«A farkas a ketrechen körbe jár, egyre körbe. Hiába kínálnak a bámeszkodók eledelt, hiába próbálják vásott kölykök felbosszantani, a farkas, mintha nem is látná őket, jár körbe, egyre csak körbe.» Mi történt a farkassal? Megtudjuk, hogy párjáért élet-halálharcot vívott s már-már győzött, mikor a véres viadal közepette beleesett a farkasverembe. Párja végignézte a harcot, «aztán hogy ez beleesett, hát elfutott a másikkal». A verembe esett farkas meg vonított szakadatlan, három nap, három éjjel, míg végre úgy legyengült, hogy kiszedték a veremből. Most itt keresi a rést a ketrechen. Ha kinyitná az ajtót, meg sem állna az erdőig, a szabadságig, a szerelemig, a *bosszúig* . . . Még egyszer visszanezünk a ketrecre. Valamikor csak meg kell állnia a farkasnak ! Hónapok óta folyton ezt teszi ! S a farkas csak jár, körbe, körbe . . .

Ime, a farkas esete. Ráismertek-e felebarátaim? Egyszerű állatmese, nem oktat, látszólag nincs ránk vonatkozással, de aki emlékezik . . . annak egy kicsit összeszorul a szíve. A farkas harcolt, hősiiesen állta a küzdelmet egész a — hadifogságig. A párja aztán «elfutott egy másikkal». A szerző nem mond többet, eleget mondott. Talán ezt : Itt semmi sem segít emberek ! A kérlelhetetlen élet ez, mely néha az erősebbet zúzza össze s a gyengét hagyja futni.

Ennyi az egész, de ez elég: az akarat tehetetlensége a sors hatalmával szemben.

Az érzés e párhuzamos végzetessége azonban ritkán szól hozzánk ily hangsúlyozottan, többnyire halkán követi a mese sugaras játékát a szimbolum árnya. S az árny bizony nem egyszer hú marad színéhez. Különösen az első elbeszélések borúsak, mint pl. a *Pitypan*, vagy a *Ruhák* című, mely utóbbi kegyetlenül lélekbe találó igazságával szintén a féltékenység gyötrelmes tehetetlenségét festi megdöbbenő erővel, vagy *A harisnya* című, melyben egy városba került falusi parasztleány lassanként selyembe öltözik, természetesen nem a cselédbéréből. Mikor aztán haldokló atyjához hívják haza, sietve kapja magára régi paraszt ruháját, de a selyemharisnyát elfelejti levetni. Mikor az ajtó kinyílik, a haldokló meredt szeme felvillan s körülöleli a belépő lány alakját. Szeme azonban a harisnyára esik, a lángoló bűnjelre s vádlón, tiltólag emelkedik fel tekintete leányára. Ez kirohan s meg sem áll az úton, melyen jött. Az áruló harisnya még az utolsó találkozást is széttepte.

A pesszimiztikus hangulatot azonban többször felváltják a megnyugvást, örömet, vagy bizakodást tükröző képek. A *Temetőben* c. költői szépségű kis elbeszélésben pl. a temetőőr rossz kedvvel fog neki munkájának. Rendelet jött, hogy ép az ő háza ajtaja előtt ássák meg az új sírhelyeket. Mind ennek hegyébe az első, akit odatemetnek, a sánta Borcsa lesz, akit már harminc esztendeje kerül. Valamikor úgy volt, hogy feleségül veszi, de Borcsa leesett a szénapadlásról s csak nem kívánhatja senki épkezláb embertől — véli a temetőőr — hogy falu csúfjára sánta fehérnépet vegyen feleségül. Mást vett el s Borcsa nem is haragudott érte, de elkerülték egymást. Harminc esztendeig. S most mégis összekerülnek. Most, hogy nagy lánya van, aki maholnap férjhez megy s ő egyedül marad, most visszajön hozzá Borcsa s lefekszik a küszöbe elé, mint a hűséges kutya. A temetőőr befejezte munkáját s a ház ajtajában megjelenik leánya. Apjára néz, aztán a sírhelyre, de ezt nem látja. A rideg göröngyöket sem. Szemén a boldogság fátyola, azon keresztül nézi a mámoros jövőt.

— Milyen szép lesz itt tavaszra! — mondja mosolyogva. — Virág, virág mindenütt!

Ez a kis elbeszélés fordulatos meséjével s végén kihangzó filozófiájával mily lelkesen hirdeti a gondolatot: Az élet szép, csak nézni és élni tudjuk! Im, még a temető is virágos kert az ifjúság szemében.

De Bethlen Margit gazdagon húrozott hangszerén — ami nőirónál ritkaság — a humor hangját is halljuk (*Az egyenes út, Fókák, A két öreg* stb.) s az ily rajzok frappáns volta és őszintesége mutatja, hogy szemlélete, életfelfogása és kedélyvilága mennyire távol áll az egyoldalúságtól!

E hangulatoknak mintegy ellenképe az *Ősök* c. elbeszélés, mely bölcséleti kérdésekre keresve feleletet, mély távlatokba világít. Mily semmisségeken, vagy véletlenül múlik látszólag élet és halál! A sors szeszélyes játékot űz velünk, jelentéktelen mozzanatok határozzák meg egész nemzedékek születését, vagy pusztulását, nem csoda, ha babonás félelemmel nézzük az ősök sorsába avatkozó kéz mozdulatait. Az «akarat és cél nélküli gondolatok», a kósza asszociációk s általában a lelki élet apró vonásainak feltüntetésében is művészi ez a kis novella.

Mind sorba azonban nem vehetjük. A tartalmi kivonatolás e különben is lehető legtömörebben megírt szép elbeszélésekből ép a szépséget ejti el. Ezért — csaknem találomra — még csak azt emelem ki a sok közül, mely az író megelevenítő erejének egyik remek példája. A *Régi képek* című ez, mely egy

család őseit ábrázolja. Ott lógnak a folyosón. A sok léleknélküli kép közül felbukkan kettő, mely megfogja a néző szemét : egy vörösruhás férfi s szemben vele egy fehérruhás nő. Ha vendégek jönnek a házba, ezek előtt áll meg mindenki : Kik ezek? Megtudjuk, hogy a férfi szerelmes volt az asszonyba s elrabolta őt az urától. Az asszony a tóba ölte magát, pedig — a családi krónika egy adata szerint — *talán* szerette az őt elrabló lovagot. A kép erre nem felel. A vörösruhás férfi merően szegzi szemét a fehér asszonyra. Hány száz éve már, hogy nézi őt ! Mióta kérdi tőle némán könyörögve : Miért tetted? Miért ! Szeret-tél, vagy gyűlöltél? Felelj ! S a fehér asszony lesütve szemét, megfagyott mosollyal nézi a vörös rózsát az ölében, némán, titokzatosan, mozdulatlanul.

Bizonyára megsértettük e kis remeket, hogy kivonatolásával végigkarcoltunk hangulatán s elvettük annak a hatásnak intenzitását, melyet az írószál finom érzése és ihlete belevitt. De valamennyire tán mégis éreztetjük, hogy a két százados arcképet a toll művészete újból feltámasztja s mindkettő elevebben él, mint talán azok, kiknek figyelme rájuk irányul. Ez a novella is, mint sok más társa, egy felejthetetlen vers szuggesztív erejével hat a fogékony olvasóra.

S ha már most összegezzük vázlatos benyomásainkat, úgy érezzük, hogy Bethlen Margitnak, bár lehellestzerű finomsággal rajzolja meg a természet és élet egy-egy képét, bár fantáziája otthonosan repdes a tündérvilág tartományaiban s jelképes meséiben is az emberi lélek legmélyéről hozza mondanivalóit : el nem tévedő látása, képzeletének plasztikus eleme és leleményének imponáló frissége talán ott érvényesül legköltőibben, ahol a gyermeki lelket és emberi jellemet mintegy gyökerén ragadja meg s ahol az élet kis tragédiáival szemben áll. De ki kell emelnünk az író komponáló erejét, jeles megfigyeléseit és nagy élet- és emberismeretét is. A *Napkelet-könyvtárban* megjelent bájos kis mesék után ez írói képességek kiteljesedésével íme, mily naggyá nőttek a «kis» mesék, mily jelentős művészi sikert képvisel ez a gazdag lelki életet sugárzó könyv !

Hartmann János.

Az 1929-es Goncourt-díj nyertese.

(Marcel Arland L'Ordre című regénye.)

Az 1929-es Goncourt-díj odaítélése nem jelentette sem új író felfedezését, sem egy már beérkezettnek pozícióbeli megerősítését. A jutalmazott író, Marcel Arland, fiatal ember ugyan, de már öt regény, több novella és essay van mögötte. Ismeretsége azonban inkább az irodalom elitjének körére terjedt ki. A Nouvelle Revue Française neveltje 1924 óta s ez az év egyúttal első tanulmánya megjelenésének éve is. Ezt az első tanulmányát (*Sur un nouveau mal du siècle*) a folyóirat szerkesztője, Jacques Rivière, oly jelentősnek tartotta, hogy még ugyanabban a számban ő maga látott hozzá kommentálásához és megvitatásához. Nevezetes azonban főként azért, mert Marcel Arlandnak itt fölvezetett írói célkitűzése néhány kisebb regénytanulmányon át a most díjnyertes regényben találta meg a megvalósulást.

Az új «mal du siècle»-t, a régi megfogalmazású Rend és a háború utáni új fogalmazás lázától hevített Anarchia közti hanyódást, nálunk is meg másutt is az úgynevezett 1902-es évjárat vállalta nem minden tetszelgés nélkül magára. Kezdetben elvállalta kényszerűségéből, mert a betegség jeleit önmagán tapasztalnia kellett, de később, mivel kiutat alig talált, maga a hanyódás, az ingadozás, vagy a feltétlen lázadás lett számára az életforma. Nálunk ennek

aránylag kis számú nyoma van, de a most díjnyertes regény szülőföldjén egy sok zajt csapott irány képviselte ezt, a dadaizmus. A következő lépés az volt, hogy ez a generáció eddig szinte ismeretlen mértékben jelentőssé nőtt önmaga előtt, betegsége erejétől taszítva minden nyitva lévő életkérdés megoldását igényelte magának. Megindult a hadakozás az abszolutumokkal és az abszolutumokért: Istennel és az Istenért, kötelességekkel új kötelességekért, a fennálló renddel az új rendért. A háború előtt is megvolt ennek a mása, irodalmi megvalósulását szemlélhetjük Thomas Mann Hans Castorpjában (Zauberberg), de neki a lehetséges életformákat a XIX. század készen átadta, neki csak döntenie kellett, hogy Settembrini humanizmusát, Naphta szocializmusát vagy Peeperkorn individualizmusát kövesse-e. Az 1902-es évjárat számára mindez már csak tartalom nélküli rend volt, bele nem tudott illeszkedni, el nem fogadhatta. A zaklatottság minden jegyével ellátott ez évjárat tagjainak egyik része elindult az állandósított anarchia felé, a másik pedig ennek az anarchiának irodalmi felderítésére. Az elsőtörtörtök Marcel Arland L'Ordrejának főhőse, a másikhhoz az író maga. «Minden irodalmiság előtt — mondja előbbi tanulmányában — egy dolog érdekelt engem elsősorban: én magam.» Az irodalom eszközö előtt, de a kézhezálló legjobb eszköz, a válságban levő én megvilágításához s egyben ahhoz, hogy magával a morális válsággal leszámoljon.

Arland regénye egy iskolai évjáró ünnepéllal kezdődik. A dátum fontos: a háború befejezését követő első évben vagyunk. Az 1902-es évjárat hagyja el az iskolát. Az iskola tanárai, a kisváros előkelőségei, a diákok már mind együtt vannak, de hiányzik a most búcsúzó utolsó évfolyam egyik tagja és egyben az iskola legjobb tanulója, Gilbert Villars. Különös fiú, társai nem szeretik, zárkóztottnak, büszkének tartják s nem minden ok nélkül, mert Gilbertnek külön lelki útjai vannak. Érti tehetségének erejét, megkívánja, hogy ezt mások is tudomásul vegyék, de ugyanakkor látja képességei elégtelenségét is; naiv nagyhangúságokkal írja tele naplóját, de minden pillanatban retteg a naivságtól; a legnagyobb kérdések megoldására érzi magát hivatottnak, de ugyanakkor a legszigorúbb lelkiismeretvizsgálat ellenőrzése alatt is áll. Hősi életet akar élni, nem olyant, mint az eddigiek. Az évjáró ünnepélyen nem is jelenik meg s ezzel véli megtenni az első lépést önmaga felszabadítására, a konvenciókól és emberi kicsinyességekből összetett rendtől való függetlenítés felé. A tanév befejeztével hazamegy szülőhelyére. Szülei már nem élnek, eddig nagybátyja neveltette nála néhány évvel idősebb féltestvérével, Justinnel együtt. A társadalmi és családi morál képviselője, a sok helyütt szinte torzképpé rajzolt nagybácsi, Justinben látja a család eljövendő nagyságának letéteményesét, őt emlegeti állandóan mintául a kiegyensúlyozatlan lelkű Gilbert előtt, ő a családi közvélemény szerint a rend embere. Justin alakja a regény kezdetén erősen szimplex. Meglátszik rajta, hogy irodalmi ellenképül szolgál, az író a főhősétől nagyon is különböző hangot akar vele megütni. Ez a különbözőség itt még erősen a külsőségekben marad, Justin arca írói maszok, melyet a nagyobb realitás kedvéért kefeháj díszít. A szenvedések teszik majd alakját igazán élővé. Most még ő sem halad az igazi rend útján: hamis ambíciók fűtik. A gyám-nagybácsiból és Justinból álló családi tanács dönteni akar Gilbert további pályájáról. Az eredmény heves összetűzés: mindkét fél nagy szavakkal harcol és pedig olyan szembenálló szavakkal, melyeknek tartalmát összegeyztetni lehetetlen. Az egyik fél ezt mondja: kötelesség, a másik: szabadság. Az új lélek előtt az előbbinek már nincs tartalma, a régiékek pedig nem tudják, mit jelenthet e másik, hiszen maga az, aki ezt kimondja, sincs vele egészen tisztában. Az egyik csak

állítani, a másik csak kérdezni tud. Gilbert tragikumának magját veti el itt az író ebben a családi vitatkozásban. Látszik Gilberten, hogy tragikus generáció tagja, mely szép szavak tartalmatlanná válása idején nőtt fel. Igyekszik újakat találni, de ezek még csak *egy* ember tulajdonai, kommunikációs erejük nincsen.

Gilbert átlátja, hogy gyámjánál tovább nem maradhat. A fiatalság örök mágnese, Páris, húzza maga felé. Magával akarja vinni Renéet, gyámja leányát, kibe szerelmes, nem tizennyolcéves ifjú voltából, hanem szinte meggon-dolásból, mert Renéében a maga kérdésekkel terhes életének női formáját és kiegészítő felét látja. Egy véletlen és részben a leány elhatározása is megaka-dályozza a szöktetést s Gilbert így egyedül, egy újabb csalódással terhelve indul Párisba.

Szinte irodalmi szabványosságú néhány kép következik most. A Párisba megérkező gondolkodó fiatalember szokásos kiábrándulásai. Gilbert a Rotonde-kávéházban ismerősökre is talál s belekerül egy vele egyívású társaságba. A barátok nem elégítik ki, csak a tagadásban egy velük. Pénze is elfogy s így beáll a l'Humanité-hez, a kommunisták lapjához munkatársnak. Majd ő ad címet annak az új lapnak, melyet barátai alapítanak. Az új lap, a «La Bataille», hozza ezután támadó cikkeit. Gilbert önmagáért való harca, mely eddig csak benne és családjában folyt le, de már így is magán viselte a «lázas és lázadásért» minden látszólagos jegyét, azáltal, hogy a kommunista gondolat segítője lesz, szociális krízisbe is beletorkollik. Gilbertnek nem ügye ennek a krízisnek a meg-oldása, individualizmusa mindannak ellenkezője, amit a politika követelhet, de egyetlen lehetőség, hogy a lázadás szavakba foglalódhassék. Ekkor már Justin is Párisban van. Feleségül vette Renéet, képviselő lett s mint a kormány-párt nagyreményű tagjának miniszterséget jósolnak. Gilbert-t egy lázító cikke miatt a rendőrség felelősségre vonja s emiatt Justint is a politikai botrány szele csapja meg. Justint testvére ügye eltussolásával vádolják, mire ő a parlament-ben nyíltan megtagadja öccsét. Renée erre elhagyja férjét s a súlyos betegségbe esett Gilbert-t ápolja. Az első összeomlást jelzik e hirtelen egymásradülő ese-mények. A regénykompozíció szempontjából pedig ez az a pont, hol Justinnel együtt Renée alakja is egyre jobban belenő a regénybe. Justin arrivizmusa az első érzékeny szúrást kapja, lelkiülete, mely eddig a nyilvános szereplés álarcá-ban járt, önmagába fordul. A lelkiismeretvizsgálat, mely eddig csak Gilbert és Renée lelki jegye volt, az övé is lesz. Justin megaláztatik s ezzel rokonává válik annak a Gilbertnek, ki lázadása mélyén állandóan ott cipeli az alázat önkínzó súlyát.

Gilbert felgyógyul nehéz betegségéből. Renée hozzáköltözik és szeretője lesz. Justin nem tudja még kimondani a megbocsátás felszabadító szavát s a két fiatal lényt egymáshoz veri az egyedüllét. Néhány látszólag boldog nap és hét következik. Gilbert új állást is vállal. Együttélésüket nem szegénységük rontja le, hanem Gilbert lelke. Renée szerelmében élete igazolását látja, női és anyai voltának kiteljesedését, Gilbert pedig élete megkötöttségét, elhatárolását. A feszültséget, mely együttélésük szenvedélyes percei és unott órái mögött rejlik, nem tudják szavakkal feloldani. Ezekon a lapokon Gilbert valóságos iskolai illusztrációja ennek a Werfel-sornak: «Und es stirbt, womit wir uns verbinden». Az ön- és egymástkínzó hónapoknak egy revolverlövés vet véget. Gilbert egy régi szerelmese, kivel az összeköttetést ismét felvette, rálő Renéere, mert benne látja Gilbert-rel való együttélésének akadályát. Ez a második kataklizma Justint kiragadja a becsületében és társadalmi állásában meg-sértett férfi önmarcangoló passzivitásából, lemond a politikáról, elhagyja

Párist s magával viszi Renéet a szülői házba. Gilbert pedig kivándorol Braziliába.

Nyolc év telik el. Justin minden napját Renéének szenteli. A népek boldogításának, a társadalmi rend helyreállításának parlamenti apostola csak egy embert akar boldogítani. Azt, aki által szenvedni és megszegyenülni tanult. Az élet egymással kibékítő és egymáshoz közelítő szavait most már könnyebb ejtéssel tudja mondani. «Vannak alkalmak — mondja egyszer — mikor rossznak ítéljük azt, ami voltaképp kötelességünk volna.» Gilbert, ki testben-lélekkben összetörve visszajön szülőföldjére, hogy itt meghaljon, hall még ezekből a szavakból Justintól is, Renétől is. «Végzetszerűen vissza kell térni a rendhez» — mormolja magában Justin a testvér temetése után. A háború utáni fiatalság tragédiája ez a végzetszerű visszatérés, amint végzetes lett számára maga az a pusztá tény, hogy ezekbe az időkbe született bele.

Nem láthatunk bele több morált a regénybe, mint amennyi benne van. Nem tágíthatjuk, vagy nem egyszerűsíthetjük Gilbert sorsát s vele a regény mondanivalóját annyira, hogy benne pusztán az ifjúság forradalmiságának elítélését láthassuk. Egy egész fátumosan szerencsétlen generáció sorsának megragadása Marcel Arland számára nem volt sem több, sem kevesebb, mint morálisan felfogott írói és emberi feladat. Olyan írói feladat azonban, melyet még egy erősebb kívánság és szükségérzet hozott létre : önmaga lázainak megismerése, hiszen Gilbert a megszállottságot kétségtelenül a húszéves Marcel Arlandtól örökölte. A megismerés kifejezéssé lett a regény által, feloldó szó, amit a regény főhőse hiába keres s ezzel győzedelmeskedés a zaklató élményen és a generációs fátumon. Ez az írói győzelem nem ment a kiszámítotttságtól. Mivel a kutató szonda állandóan az elevenbe is szúr, Marcel Arland a jól irányított ridegség álarcát takarja tekintete elé : líramentesen, nyugodt kézzel nyujtja felénk a tisztán kioperált testrészeket. Regényében minden kiméletlenül a maga helyén van, stílusban és komponálásban egyaránt, a morális rend esztétikai rendet is követelt. Ez az esztétikai rend nem egészen az övé. A francia realista és lélektani regény zárt stílhagyományai jönnek segítségére. Apróságokban is látszik ez. Szinte megszámlolja a leíró részek sormennyiségét, hogy ne zavarják a dialektikus pár- vagy magánbeszédnek luciditását. A mellékalakok, egy rigorózus klaszicitás nevében, valóban csak háttérrel adnak. Ott állnak a főhősök végzetűtjának szélén, az író alakjukat néhány vonással ki is rajzolja, de nincs előéletük, mondanivalójuk nem az övék, hanem az írói akaraté. Szerepük jóformán annyi, hogy borzadó csodálkozással, fejcsóváló nehezteléssel vagy szánalommal nézzenek az előttük elvonuló, abszolutumokkal birkózó főalakokra.

Időnkint kell jönni írónak, kik fenntartják lazuló összeköttetésünket az abszolutummal. Ezek közé tartozik Marcel Arland is és ebben van főjelentősége.

Kerecsényi Dezső.

Pontoppidan Henrik : Szerencsés Péter.

Dánia legjelentősebb írója, *Pontoppidan* Henrik, 1857-ben született és hatvanéves korában érte az a kitüntetés, hogy *Gjellerup*pal együtt megkapta az irodalmi Nobel-díjat. Magyar nyelven csupán egy kisebb műve jelent meg 1919-ben, tehát két évvel a kitüntetése után ; ennek címe : *Márta, az ördög leánya*. Leghíresebb munkája : *Szerencsés Péter*, csak nemrégiben került a magyar könyvpiacra.

A hatalmas, kétkötetes regény sok tekintetben életrajzi adatokat is tartalmaz. Pontoppidan lelkészi családból származott, műegyetemet végzett. Regényének hőse: Peter Andreas Sidenius, szintén lelkész fia, de a családi tradíciótól eltérően, mérnöknek készül. Peter Andreas alakjának és történetének megírásába igen sok szubjektív emléket ágyazhatta be, jóllehet flauberti hűvösséggel vizsgálja az alakot s így hőse cselekedeteinek indító okait, és körültekintő tárgyilagossággal rajzolja meg a regény mindenkori színterét is. Ez a hűvös objektivitás teszi, hogy a regény, bármily érdekes és mély is a témája, nem tudja magával ragadni az olvasót. Emlékeztet arra, amit Brandes (aki szintén szereplő alakja a regénynek) Mme Bovaryról írt: ein sonderbares Buch, ohne irgend eine Art von Zärtlichkeit für seinen Gegenstand geschrieben. Ez a mondás nem illik ugyan teljesen a könyvre, aminthogy mai szemmel olvasva Bovarynét, úgy érezzük, hogy arra sem illik; de — eszünkbe jut.

Szerencsés Péter naturalista regény és Pontoppidan Flaubert, vagy ha úgy tetszik, a Goncourtok tanítványa. Objektív, pontos és részletes. Világosan a nevén nevez mindent, nem hagy kétséget az olvasóban semmi iránt. Alakjait kívülről-belülről egyaránt élesen megvilágítja és csupán szerepük fontossága dönti el, hogy ki meddig áll a reflektor előtt. Kivételt nem csinál egyik alakjával sem, hibát nem hallgat el, erényt nem dicsér föl. És ebben, mintha puritán apja fia volna.

Peter Andreas atyja komor, zárkózott, szigorúan vallásos ember, aki egész életmódjában élesen különbözött a város többi lakójától. Anyja is mélyen vallásos lélek, de férjének mégis ellentéte. Tizenegy gyermeket hozott a világra, utolsó lebetegedése után megbénult és sok évig feküdt. A család férfiosei a reformáció kora óta papok voltak, míg a leányok az apjuk káplánjához, vagy fivérük pajtásaihoz mentek férjhez.

A közbülső fiúk egyike, Peter Andreas, teljesen elütött testvéreitől. Már tízéves korában fittyet hányt szüleinek és az iskola se tudta helyrehozni, amit nevelés dolgában mulasztottak. Egy ízben almát lop. Apja kemény prédikációt olvas a fejére a család jelenlétében: Miként szüleivel szemben elfásult, dacolt az Úr igéjével... Még bizunk, hogy valamikor a szívedhez férközhetünk s nem úgy fejezed be életedet, mint a gonosz lélek, akire az Úr szörnyű átkot mondott: Békétlenül bujdosz a földön...

Pedig Peter Andreas sorsa mégis ez. Ebben a déli órában fogant meg benne az ádáz rokongyűlölet csirája. Firtatni kezdte: igazán a család tagja-e, vagy csak idegen, akit örökbe fogadtak? A lelke is más, a külseje is. Ez a gondolat folyton zaklatta és később rögeszméje is lett. Gyerekfantáziával valami kóbor cigányvajda fiának képzele magát, majd később királyfinak is. Tizennégyéves korában, esti szánkázáskor, egy cseléd előtt már letagadja nevét.

Mérnöknek készül. Tudja, hogy választása tudatos kihívást jelent apja ellen és amikor mozgalom támad a hajózás fokozására a fjordbejárat kimélyítésével, elhatározása szilárd lesz. A matematika professzora is támogatja, sőt apját is engedékenységre bírja és így kerül Kopenhágába, ahonnan csak az első karácsonykor látogatott haza. A hideg fogadtatás azonban örökr elvette kedvét a szülői háztól.

Huszonegyéves korában észrevette, hogy a mérnök voltaképpen szerény fizetésű kishivatalnok. Érezte, hogy nem ilyen tengésre született és elővette a fjordkiépítés tervét, amely sokat foglalkoztatta. Közben tanítással kereste kenyérét és nevét Per-re változtatta.

Kávéházban ismerkedik meg Ivan Salomonnal, egy kopenhágai milliomos zsidó fiával, aki mindenáron lángészt akar felfedezni. Perben szerencsefít lát és pártfogójául szegődik. Biztatására Per fölkeresi fjordszabályozási tervével egyik professzorát, de ez hibát talál benne és nagyképűen óvja az efféle kísérletezésektől. Per királysága összedől.

További munkásságát az teszi lehetővé, hogy egy életúnt miniszteri tanácsos rája testálja lakása berendezésének értékét.

Egy évi megélhetést biztosít Pernek az örökség. Ezalatt közelebbi összeköttetésbe kerül a Salomon-családdal és módja van összehasonlításokat tenni. Otthonának nyomott levegője után valósággal föllélekzik itt. «Az ellentét különösen a kétféle érintkezésben, a szavak hőfokában, a két család egész élettemperamentumában rejlik. Itt az egész világ dolgait élénken figyelő lelkekre talált, otthon, a világtól elszakadtan, zoltárokkal kezdték és fejezték be a napot. Itt eszmélt rá, hogy a nyugodt, biztos életföltételek mit jelentenek az ember egészséges szellemi fejlődése és jellemének szabad kifejlődése számára.»

Átjavított fjord-tervével most már a Mérnök Egylet elnökéhez fordul, persze eredménytelenül, mert az öreg elnök-ezredes, aki zseniális munkának tartja, mégsem tud a fiatal fiúnak deferálni. Ezután a napilapoknál, majd a belügyminisztériumban próbálkozik — még jó, ha csak kinevetik. Ekkor arra gondol, hogy kivándorol. Ivan Salomon jön a segítségére, pénzhez juttatja és újra talpraállítja. Per mind gyakrabban jár hozzájuk és beleszeret az idősebb Salomon-leányba, Jakobeba. Eleinte kissé tervszerű ez a szerelem, mert Per most már csakugyan karriert akar csinálni és hisz abban a láthatatlan koronában, amely homlokát köríti.

Ez a szerelem a regény legtitokzatosabb és mégis a legmélyebbről megvilágított része. A nagyműveltségű, érzékeny idegzetű zsidólány eleinte idegenkedik a faragatlan és dőre fiútól, aki épen dőreségében rohammal hódítja meg. Még ezután is idegenkedik egy darabig, küszködik magával, bánja gyengeségét, szakítani szeretne.

Per külföldi útra indul. Jakobe csak akkor ismeri meg igazán Pert, amikor egy berlini tudós levelében olvas róla. Ez a huszadik század tetterős férfinak prototípusát látja Perben és ezt olvasva, Jakobe «szégyenli kétségeit, nyugtalanságait, ismételt árulásait». «És ő, aki idáig ugyancsak tudatában élt szellemi fölényének s némiképp kínos kötelességül vállalta, hogy kiskorú vőlegényén csiszoljon egyetmást, hirtelen átváltozott a férfi támogatását és kíméletét sóvárgó tanítványá.» Matematikát, dinamikát tanul és boldog, hogy Per közelébe tornázhatja magát.

Atyja halálára Per hazautazik. Nem békül ki vele, csak épen elbúcsúzik tőle; anyja iránt ellágyul ugyan, de azért családját mégis idegennek érzi. És itt van az a pont, ahol kiegyensúlyozatlan lelkét törés éri. Ettől fogva nyugtalan, nem leli helyét sehol, nagy lelki válságon megy át, és mintha atyja árnyéka kísérné, kénytelen a lét legmélyebb problémáival foglalkozni. A hitetlen ember örök kételkedésével keresi a hit pilléreit, az örök titok rejtélyét és szüntelenül viaskodik önmagával. Berlinből Dresackbe megy Salomonék közvetítése révén és egy angol cég vízműépítését figyeli hónapokon át. De gyógyíthatatlan sebei itt még jobban égnek. Komorságából csak az rázza föl, hogy Jakobé titokban és váratlanul meglátogatja.

Boldog napokat élnek át. A komoly, okos Jakobe féktelenül veti magát a szerelem karjaiba. Per végtelenül hálás iránta. De ezek csak napok. Az élet

folytatódik, Jakobe visszautazik, Per pedig, az öngyilkos Neergaard nővéreinek meghívására Rómába utazik. Innen csak az hívja haza, hogy leendő sógora, Ivan Salomon, részvénytársaságot talpalt össze terveinek megvalósítására. Büszkesége és gőgje azonban megghiúsítja a részvénytársaságot és Amerikába készül tanulmányai folytatására.

Szerencsés Péter, aki senkiből a zsidó milliomoslány vőlegénye lett, akinek tervéről országsszerte vitatkoznak, aki Neergaard nővéreinek szeretete révén könnyen bárósíthatná magát, egyetlen tervét sem építheti a sikerig. Szerencsefi, aki csak a félültig szerencsés, onnan mindig visszafordul és romba dönti azt, amit épített. Terve nem érdekli már, amikor látja, hogy spekulánsok kezébe került és Salomonék anyagi támogatásait is szégyenleni kezdi. Amikor anyja holttestét egy teherszállító hajón titokban a honi földre kíséri, egy újabb lelki megrázkódtatást él át, amelyet újabb pályatorés követ.

Neergaard rokonaihoz utazik, azzal a titkos céllal, hogy tőlük kér pénzt amerikai útjára. De itt, a vidéki kúrián, elfogja a magány csüggedtsége. Eszébe jut a bibliai átok is, amellyel egyszer apja fordult ellene: Békétlen bujdokoljon... «És úgy érzi, most betelt a mondás. Kain sorsát viseli.» Vallásos könyvekben keres vigasztalást és folytatja harcát önmagával. És ő, aki a dresacki erdőben istentagadó módjára lött revolverével a fészületre, már azon tanakodik, hogy «hátha csak talmi gőgje gátolja már, hogy közeledni próbáljon apái Istenéhez?»

A kastélybeliek azonban szoros összeköttetésben élnek a papékkal, itartózkodása alatt tehát gyakran kerül össze velük és beleszeret a paplányba, Ingerbe.

Jakobe meg ezalatt szintén nagy válságokat él át. Szerelme anyává tette és ezt büszkén titkolta Per előtt. De hosszú időn át csak levelekben érintkeztek egymással és Jakobe megérzi Per eltávolodását. Per szinte reménytelenül küzd önmagával új szerelme ellen és tudatában van annak, hogy «hideg biztossággal eladta szíve békéjét és nyugalmit, eladta anyja szeretetét, apja áldását, lelke üdvét, föláldozott minden szellemi közösséget hazájával és népével és családjával, a hiúság és a vágyak vérszenyves oltárán . . . És megcsalta Jakobet is!» És ez a tudat arra készíti, hogy egész eddigi multjával szakítson. Föl is bontja eljegyzését és arra határozza magát, hogy leteszi hátralévő vizsgáit. Ugyanekkor Neergaard rokonai följajánlják neki, hogy telepedjék le náluk, ahol nagy-szabású vízlecsapolási munkákat vállalhatnak.

Per természetesen elejti amerikai útját, pénzt se kér, bár nagyon fogytán van annak, amit még Salomonéktól kapott és visszatér a fővárosba. Nyomorogva lát munkájához és végül megalázkodik és testvéreihez fordul kölcsönért.

Karácsonykor meglátogatja barátait és ekkor el is jegyzi Ingert, bár az eljegyzésnek titokban kell maradnia addig, amíg le nem vizsgázik. Ez csak tavasszal történik meg és akkor végleg oda is költözik. A vízlecsapolási munka megkezdődik, de házasságáig igen sokat van egyedül. Olvas, töpreng, harcol önmagával. Templomba jár, olykor imádkozik is és megérti a hitet, mint «az élet megtartó és igazoló erejét. De benne nem lángol már ez a tűz sem az Ég, sem a Föld felé.»

Ez már a megtört lélek rajza és ez a lélek nem változik meg házasságában sem. Magános és töprengő marad, tele örök kétségekkel. Amikor ötévi házassélet után a felesége minden ok nélkül azzal vádolja, hogy a fővárosban jártában beleszeretett újra volt menyasszonyába és most válni akar tőle, ellenvetés nélkül ráhagyja, mert érzi, hogy ő már nem tudna sem a feleségének, sem a gyermekeinek örömet szerezni. És kimegy a dűna-vidékre útmesternek. Ott is

hal meg s mivel felesége kitűnő új házasságot kötött, összekuporgatott pénztét Jakobe gyermekotthonára hagyja.

* * *

Nagy mélységeket és nagy magosságokat jár meg a regény hőse, amíg élete íve a lelkészfiú szilajságától az útmester aszketizmusáig ér. Apái szellemétől voltaképen minden erőfeszítése ellenére se tud elszakadni, mert lelkében kipusztíthatatlanul él a szerzetes. És így képviseli csak igazán a huszadik század prototípusát, aminek a szerző szánta, mert minden technikai haladás ellenére is, amint a regény egyik alakja gúnyosan megjegyzi: az orr és a száj közötti távolság örökre egy marad. És szellemi örökségünket se igen tudjuk eliminálni.

Per elkápráztatott fiatal lelkét betölti a törtetés és a mohóság láza, de se nem eléggé lelkiösmeretlen, se nem eléggé toleráns ahhoz, hogy stréberek módjára érvényesülni tudjon; hiányos képzettsége, meg-megbicsakló akaratereje pedig nem elég szilárd bázis arra az óriási harcra, amelyet tervei sikerüléseért meg kellene vívnia. Így aztán hiába «szerencsés» Per, aki minduntalan üstökön ragadhatja a kínálkozó szerencsét, ha gátlásai félúton visszafordulásra kényszerítik, mint a Neergaard említette mesebeli parasztfiút. Sorsa a multjából nő ki és elkerülhetetlen. Hitét újraépíteni már nem tudja. Reznált töprengések között éli le életét.

Utolsó éveit csak visszamaradt följegyzései világítják meg: egy korán letört, kiábrándult lélek vallomásai ezek. De ez a lélek nem kölcsönképzetekből táplálkozott; heroikus küzdelmet folytatott a megismerésért és egy-egy talpalatnyi előrehaladás volt minden öröme. «Aki nem tapasztalta, micsoda üdv árad ránk, amikor föltárjuk a gondolat, vagy a valóság eladdig zárt zugait, egyáltalán nem tudja, mi az élet;» — mondja itt és a szellemi életet élők elismerhetik, hogy a tragédiákkal szegett földi út végén ez voltaképen nagy eredmény.

Per alakjának méltó pendantja Jakobe, aki más körülmények között ugyan, de ép olyan hősiiesen harcolja végig életét. Az ő sorsa is azon az érzékenységen és kultúrán múlik, amelyet magával hozott. Beteges szervezete hozzászoktatja a fizikai szenvedéshez, faji tulajdonságai pedig a lelki szenvedésekre készítik. Gazdag, okos és jóformán független, csak ezért élhette ki szerelme föllobbanását terminusokhoz nem kötötten a házasságon kívül, ezért viselhette el titkos anyaságát és Per szerelmének, majd gyermekének elvesztése után ezért áldozta minden szeretetét és vagyonát a mások gyermekeinek.

A Salomon-család és Jakobe köré Pontoppidan a dán zsidóságot is odarajzolja. Különös érdekessége a regénynek, hogy zsidó alakjaival épen olyan tárgyilagosan bánik, mint a nem-zsidókkal, hogy bátor kézzel nyúl az úgynevezett zsidó lélek legmélyére is és amit erről mond, igen meggyőző. Itt mutatja be Brandes alakját is (dr. Nathan) és érdekesen magyarázza, hogy hatása Dánia fejlődésére voltaképen fölrázott ellenfelei cselekvésében nyilatkozott meg. Meglehetősen bőven foglalkozik vele és portréja — amelyet tanulmányai ismertettek meg — élethűnek látszik.

De az «impassibilité» mellett is, amelyre pedig gondosan ügyel, megérzik a könyvön, hogy szíve mikor vesz részt agya munkájában. Az apai ház komorsága, a hajóút, melyen az anyja lábába csomagolt holttestét kíséri, valamint Eberhardt alakja, bizonyára legsajátabb emlékei. Ha nem is győzte egyenletes frissességgel a nagy regényt főalakjai mesterei lélekrajzában, a regény mély

témájában, valamint a mellékfigurák és a háttér gondos beállításában nagy elődeihez méltó munkát végzett és nagyon elgondolkoztatott korunknak azon a mind gyakrabban feltűnő típusán, amelyet Perben megszemélyesített.

Vannak a regénynek szerkezeti hibái is, de legtöbbjüket áthidalja a téma érdekessége. A végénél azonban bántóan érezzük a megszakítást. Az utolsó fejezet úgy hat, mintha az író különálló novellába kezdene.

Mindenesetre nagy kár, hogy a fordítás csak közel negyedszázaddal az eredeti megjelenése után került a magyar olvasóközönség elé. E negyedszázad alatt nagy értékelési és izlésbeli eltolódások történtek és ha álljuk is Taine megállapítását a Mme Bovaryra, mint a regénynek par excellence példányképe, be kell vallanunk, hogy *Hamsun* regényei formában, hangban és szemléletben egyaránt közelebb állanak a ma emberének intellektusához, közvetlen hatásuk pedig a flauberti regény hűvös klasszicizmusát irodalomtörténeti távlatba helyezte. Ez lesz az oka annak, ha a késői fordítás nem fog annyi hívet szerezni nálunk Pontoppidannak, a flauberti iskola e kiváló reprezentánsának, mint ahogy azt nagyértékű regénye után megérdemelné.

Majthényi György.

Sásdi Sándor. Nyolc hold föld. Athenaeum kiadás. Két dolog teszi a jó regényrőt: az a hűség, amellyel az élethez tapad s az a hűtlenség, amellyel az élet fölé kerekedik. Ha olvasod, a világ valóságos értékviszonyai vesznek körül; helyzetei kialakításában az az egyszerű s mégis kompl kált valószínűségsszámítás vezet, amellyel az élet állítja be a maga egyensúlyait. Ugyanakkor azonban torzít is a dolgokon valamit s ez a sok apró torzítás összeggezve az ő költői küldetése: ez az ő válasza az élet kétszerkettőjére.

A *Nyolc hold föld* írója inkább a valóság művésze, mint a valóságra adott válaszé. Jeleneteiben, helyzeteiben inkább az élet erőinek gondos statikusa, mint maga dokumentálója. Hőse nem egy-egy ember, hanem maga az emberi élet. Annak a számára állít föl helyzeteket: ha pedig ez így van, az élet így fog viselkedni. Egyetlen jellem, epizód, mondat sem nőheti túl az élet valószínűségét, de viszont ép ez a következetesen keresztlyvitt életszerűség lesz a regény nagy erőssége. Józan, egyszerű gyűlölség nélküli életszerűség ez. Ne is üssük rá a naturalizmus bélyegét. A naturalizmusban, ahogy az irodalomtörténet fölvetette, van valami konok, ellenséges, ésszel rábizonyító, amit ennek a könyvnek az olvasása közben egy pillanatra sem éreztünk. Tételbe foglalva akármilyen sötét is ennek a műnek az eredménye, maga a könyv meleg, emberi s inkább kibékítő, mint lehangoló.

Ez az állítás kissé paradoxnak tűnhet; különösen, ha elmondjuk a regény

témáját. Hiszen ez a nyolc hold föld a vak társadalmi kényszer, amely leigazza a boldogságot, a fiatal szerelmeket elválasztja s a cédaságot törvényesíti. A fiatal menyecske nyolc hold földet visz az apósa házába; kitűnő föld ez s amikor az ura tüdőbajban elpusztul, az öregek sajnálják a kezükből kiereszteni. Rákényszerítik a fiatalabbik fiút, hogy vegye el az ágyát, aki úgyszólván odáig van érte s már az ura életében is csábította. Hiába szereti a legény a kondás lányát; hiába lenne kötelessége elvenni kedvesét: a nyolc hold föld elválasztja őket. Előbb a lány kerül bá akérez, aztán a kondást üldözik ki a faluból; mindez a nyolc hold földért, csakhogy az vissza ne vándoroljon.

Komor téma és sok szívszorító helyzetet terem. A tüdőbeteg férj ott áll az ablaknál és lesi a felesége és az öccse szeretkezését. A vén parasztasszony maga üti el a tulajdon disznaja lábát, csakhogy panaszra szaladhasson az öreg kondás ellen, akit a huszonkét éves szolgálat sem ment meg az érdek átlátszó c ele ellen. Még a szerelem is milven kegyetlen! A fiatal özvegy rá se hederít haldokló kislányára, míg a sógora előtt kelletőzik s mit csinál az édes odaadása; a szegény kondás lányból.

Bizonyára kemény vágbeszéd lehetne ez az emberi természet ellen s még szaporíthatnók a passzusokat. Csakhogy egy könyvet sosem a témája, részletei tesznek sötétté vagy életvidámmá, hanem a tehetség színe, természetete. *Sásdi* nem haragszik a világra; nem bosszúból süti rá ezt a sok komor

jelenet t. Alakjai közt alig van ellen-szenves, sőt alig van jobb rosszabb. Az emberek sosem gonoszabbak a helyzetüknél, amint hogy az élet is iparkodik szép és elfogadható lenni. Az alapján jogos törekvések egymás közötti viszonya, a résztendenciák végzetes félreértése veti fel a pillanatnyi komor eredményt, amely az élet folyamán előbb-utóbb magától kisimul. Belátás a bűnbe, részvét a szerencsétlenségben, elvegyülés az örömben: ez árad ebből a könyvből. Annyi szeretetteljes igazságérzet, a részletek felsorakoztatáának annyi okos mérséklete t mpítja ezt a komor, kihegyezett témát, hogy a végén azt kell mondanunk: ennek a témának a képesán ilyen világitásba került az emberélet, de egy másik téma az ellenkezőjé is rábizonyíthatná. A mű pesszimizmusa a tárgyában van. A végzet sötét szárnyaival lebeg ez a téma az ormánysági fal fölött; de a végzet szárnyai alatt az örök egyforma élet paraszt logikájú derült állandósága ül.

A regény életszerűségével nem áll arányban a költői egyéniség ereje. Művészi eszközei nem elég élesek, eredetiek; állásfoglalása nem kényszerít. Egyelőre kitűnő ábrázoló, de hogy nagy író lesz-e, nem tudjuk. Mindenestre tehetségesebbnek tartjuk, sem hogy néhány külső hasonlóság alapján Kodolányi-epigonná tegyük meg. Annál kevésbé é, mert a két ormánysági író belső jellege írói karaktere merőben ellentétes s mint tehetségek legalább is egyenrangúak.

Németh László.

Báró Wlassics Tibor: Könyvek tengerén. (Stephaneum, 1930.) Fájdalmas hangok szólalnak meg Wlassics Tibor verseiben. A mát átszenvedti, a holnap-tól fél, esdi a megváltó halált. De azért nem lázad fel sorsa ellen: «imába fül, zsolozsma zeng ajkán». Valamikor voltak «szép csatái». Hősül harcolt, «acélos kedvvel, szent elszánással, de most halkan mormolva lágy ígéket megy halálba a legfájóbb élet». Sorsát — úgy mond — «valamikor majd tudni fogják, valamikor még megzokogják». Mindössze tizenkét eredeti versét vette fel a szerző ebbe az újabb kis gyűjteményébe, mely immár ötödik kötete. A magyar versek mellé három németre fordított versét is csatolja. A költemények, mint címük is sejteti (Én a könyvek beteg királya, Magyar ősz, Őszi dal, A lélkem sírom) egy sokat szenvedő lélek érzéseinek tolmácsai.

Költői gyakorlatra valló ritmusérzék, közvetlenség, választékos izlés, Adynak itt-ott felbukkanó hatása (akinek egyébként hálája jelöl egy költeménnyel is áldoz) jellemzik a kis verskötetet, mely a szerző előbbi köteteihez képest már terjedelménél fogva sem mutat-hatja be minden oldalról a költő egyéniségét.

—s.

Szép Ernő: A Hortobágy. (Singer és Wolfner.) Szép Ernő azzal lepi meg az olvasót, hogy fölfedezi a Hortobágyot. A pesti kávéházból kiruccan a hortobágyi csárdába, íróasztalt szerel föl, egy festő (Boromisza Tibor) társaságában lóháton járja be a pusztát, meginterjúvolja a csikóst, gulyást, kondást, juhászt, leírja az állatokat: a «madárság»-ot, a «légység»-et, «golyáság»-ot, «ökörség»-et, «libaság»-ot s egyéb apró és nagy marha — állományt.

Mielőtt a könyv olvasásába kezdünk, némi aggodalommal nézzük a címlapot. Hogy kerül a nagyváros finomkodó, kényes, gyermeklelkű poétácskája a Hortobágyra? Meg tudja-e magát értetni a gulyások és bojtárok népével, tekintettel nyelvi különködéseire? Nem fogja-e levetni a ló? (Pegázusnak hívén magát.) Nem ökleli-e föl a bika? (Egy ökör valóban kis híjja, hogy a fejére nem lépett, mint följegyzéseiből értesülünk.) Nem illan-e el ijedtében a Petőfi és Jókai ecsetjéhez szokott délibáb, rettegve attól, hogy szintén fölfedeztetik?

A könyvet olvasva az aggodalmak bizonyos mértékben eloszlanak. Az író délcegen megüli a lovacsát, hősi harcot vív a hortobágyi legyekkel s a délibáb sem oly finnyás, mint reméltük. Általában a könyv kellemes csalódást okoz, amennyiben még kellemetlenebbre voltunk elkészülve. Kiderül, hogy az író jobban tud magyarul, mint ahogy ír, bár rosszabbul, mint ahogy gondolja. Azt hiszi t. i. magáról, hogy nyelvújítónak született s ezért új szavakat képez, majd mint nyelv-sebész végez operációkat oly szavakon, melyek egészségesebbek, mint az író nyelvérzéke. Eltekintve attól, hogy a *ság-ség* képzőt taláalomra s oktalanul bármely szóhoz odaragasztja, az ártatlan kis ígékötöket is kénye-kedve szerint cserélgeti. Láttuk pl., hogy az ökröket *ökörség*-nek mondja. A képzés helyes, hiszen a *ság-ség* gyűjtőszavak képzője. (Erdőség, polgárság.) De épúgy lehet elvont tulajdonságot jelentő szavak képzője is, pl.: gyermekség, tiszt-

ség stb. Szép Ernőnél azonban néha nem tudja az ember, hogy az ilyen «ökörtség», «gólyaság» állapotot, tulajdonságot, vagy gyűjtőfogalmat jelöl-e? A szónak az értelme kétes: se ló, se számár. Szép Ernőt utánozva azt mondhatnók: öszvérség.

S a szegény igekötők! Azt mondja Szép Ernő: «A kutyák még ugat roznak, de már nyunyítják a fejüket, szimatolni kezdenek. Mindjárt le fognak barátkozni». Aztán: Az egyik ember «leutálja» a másikat. Az író nem *el*, hanem «le van szomorodva» stb. Hamarjában nem tudjuk, szenvedésnek vagy bohóckodásnak tartjuk-e ezt? Vagy az ősi foglalkozás atavisztikus jelét lássuk az igekötők e fölcserélésében? A kereskedelem és cserebere örökölt hajlamát? Minthogy az író sokhelyt elárulja, hogy tud magyarul, tán mégis legjobban, ha eredetieskedésnek tartjuk. Egy cérna erü poéta erőfeszítésének és groteszk eredményének.

Sokkal érdekesebb Szép Ernőnek egy másik vonása, mely mélyebb gyökeret ereszt tehetségébe s ez *szemléletének módja*.

Nil admirari! (Semmin se csodálkozzál!) mondja Pythagorasz nyomán Horatius. Mindenben csodálkozzál! vallja Szép Ernő, ki ezzel is megkülönbözteti magát mind a bölcs Pythagoraszról, mind az okos Horatiustól.

S valóban, a gyermekded-lelkű költő egyebet sem tesz, mint csodálkozik. Egy versében (A falu éj szakája) ő maga is azt mondja: «Csodálkozom, csodálkozom még, örökkéig csodálkozom». A költő a csodálkozásból él, leleményének ez a forrása. Úgy véli, ha gyermeki szemmel bámul bele a világba, mint aki *először* látja a jelenségeket, visszahozza számu kra az első benyomások szűzies frissességét. Eredeti szemzőgből nézi a dolgokat, hogy új színeket varázsoljon elénk; adja a naivat, hogy egy primitív szemlélet hamvaságát újítsa fel emlékezetünkben. S ha hozzá vesszük, hogy a gyermekded benyomások e lírai tükrözésébe néha csalafintán és ironikusan a felnőtt író is belemosolyog; a gyermekdedség köpenye alatt egy-egy kis szatirikus penge rejtőzik, mely odasuhint a nagyokra is; s így «elszólásokat» is kapunk a gyermekszobából: úgy látjuk, e modor esztétikai szempontból nem kifogásolható, mert meleg és intim hatások dús aratását ígéri. Szép Ernő így egyszerre naiv is, szatirikus is; érzelmes és humoros is, kicsi is,

felnőtt is. Ernőcske is és Ernő is. S az olvasóra nézve is kellemes, hogy átéli az első eszmélés és megfigyelés illúzióját.

Ezen a ponton: az első látás reminis enciáinak édes-bús zengettésével szó-lal meg Szép Ernőben a költő. Ezt a szemléletet viszi el a Hortobágyra is s így nem az a fontos a könyv szempontjából, hogy híven írja-e le a Hortobágyot, hanem az, hogy ő milyennek látja. Isten ments, hogy a Hortobágy szépsége és sok érdekessége abban merüljön ki, amit Szép Ernő feljegyzett róla! E jegyzetek bizonyára gyakran hangulatosak, frissek, szeretetet lehellők, de plasztikus képekkel ziláltak és stilizáltak. A könyvben nem az az «érték», hogy a Hortobágyot rajzolja meg, hanem az, hogy az írónak adja fotografiáját. A Hortobágy ad alkalmat a lírára s a könyv címe Hatvani-stílusban az is lehetne: *Én és a Hortobágy*. Alfejezetek: *Én és a madárság*. *Én és az ökörtség stb.* Ha itt-ott plasztikusabban lépnek ki a könyvből a pusztá edzett, marcona alakjai, mellettük ott van a költő is, aki leírásokban, párbeszédekben mindig érvényesülni törekszik, aki szereti ezt a világot, noha idegen neki s aki édesdeden megforgatja szájában a pusztá emberének egy-egy törölmetszett népies szavát, ámbár ő maga igyekszik rosszul írni magyarul. Mindez nagyon vegyes hatást kelt. A könyv tartalmát a legtömörebben úgy lehetne jellemezni, hogy az felelet a következő kérdésre: *Hogyan nézi egy benyomások iránt felek ny «pesti» fiú a Hortobágyot s hogy fest egy «pesti» fiú ugyanott? Az írónak exotikum a pusztá s úgy látja költőiségét s úgy hallgatja hangjait, mint valamikor cigányainkat hallgatta a perzsa sah, akinek végül is az egész játékban a «timmelés» tettett legjobban. Szép Ernőt is gyakran kapjuk rajta, hogy a Hortobágynak csak előhangját élvezi: kiáltóbb hangjait, kirívóbb színeit s mindazt, ami felszínes és feltűnő. A «gyermeki csodálkozás» itt csődöt mond: érezteti, hogy a Hortobágy mily nagy s a költő mily törpe. Mintha vasárnapi kiránduló dolgozná fel jegyzeteit természetrajznak, vagy kocavadász írna könyvet az oroszán vadászatról.*

De Szép Ernő, bár több kedves megfigyelést köszönhet gyermekded látásának ott ahol ez helyenvaló, gyakran túllontúl *műgyermek*. Naiv csodálkozása néha ihlet nélkül, gépiesen dolgozik s

raffinált technikává fajul. Trükk lesz belőle. Úgy látszik, az írónak még nincs elég esztétikai judiciuma arra, hogy kigyomlássa írásából ezeket a mű-zöltségeket, mű-naivitásokat és mű-éretlenségeket. Még fiatal! Még érnem kell, hogy valóban «éretlen» legyen.

A gyermekkori élmények e speciális-tájától pl. túlzás, mikor roppantul elámul azon, hogy diákkora óta Debrecenben új házak épültek. Hát még mikor azt halljuk: «Debrecenben látam legelőször, hogy az emberek az utcán nem köszönnek egymásnak.» A költő t. i. Szoboszlóról került Debrecenbe diáknak s így volt vagy 9—10 éves. «Fel is érdeklődtem (!) ahhoz a szoboszlai emberhez, akinek a kezét fogtam, aki magával hozott a vonaton:

— Apa, miért vannak annyian *haragba* Debrecenben? És nem akartam megérteni, mi ezen a nevetni való, mikor az ilyen csúnyaságon inkább búsulni kéne».

Nem akarta megérteni! Tudta a kópé, csak nem akarta Szép Ernő már mint gyerek is *gyerekebb* akart lenni társainál.

Látnivaló, hogy az író itt a naivitást annyira fokozza, hogy gyermekdedsége már-már az embryo-intelligencia felé orientálódik...

Általában sok a mesterkélttség, finctor, túlzás és póz Szép Ernő könyvében, s épp ezért megütöztünk rajta, hogy a legujabb «nemzeti koncentráció» folyóiratának kritikusa Szép Ernő könyvéről azt írja: «En azt mondom, hogy ezt a finom, szerény, kedves, szeretettel lelkendező kis könyvet minden okos (!) tanító és tanár elolvastathatná a gyerekekkel, amikor a Hortobágyról, az Alföldről, a pásztorkodásról, a délibábról stb. esik szó. (Nyugat, 1930. febr. 1.)

Szóval vigyük be a gyermeket «nyelv-újítót», az Alföld szakértőjét az iskolába! *Talán Arany János Toldija helyébe?...* Hartmann János.

Henry Bordeaux: Behavazott lábnymok. (A Szent István-Társulat kiadványa.) Bordeaux, a francia lélekrajzi regény mesterének, Bourgetnak tanítványa, nem csoda tehát, ha a «magyar» kiadók nem igen vesznek róla tudomást. Szívükhöz közelebb állnak a kereszténységet gúnyoló s forradalmi szellemű franciák, kiknek műveit sietnek megismertetni a franciául nem tudó magyar közönséggel. Mit

nekik Bordeaux, aki «elfogult nacionalista?» Mit nekik a vaskalapos konzervatív, aki efféleket ír: «Úgy érzem, ha van valami, ami egyik regényemet a másikhoz fűzi, az a családi érzék... A művészet eltér a valóságtól, hamis és regényes útra téved, ha nem érdeklődik a családi tűzhely iránt». Milyen korlátolt felfogás, milyen elavult eszmék! Bordeaux sit anathema!

Ne csodáljuk tehát, hogy a *La Neige sur les pas* című, 1912-ben megjelent regényt csak most, tizennyolc év múlva kapjuk karácsonyi újdonságként.

Bordeaux annyira szentnek s annyira társadalmi fundamentumnak tartja a családi tűzhelyet, hogy rombadölte után is újjáépítését hirdeti. Ennek a regényének is ez a problémája.

Egy kiváló és dúsgazdag építész megcsal a feleségre. Ballépését sok minden menti, de jóhírére büszke ura kiutasítja házából. Az asszonyt Svájcban turistaszerecsétlenség éri, kedvese meghal, őt súlyos állapotban vizik a szentbernáthegi kolostorba s az orvosok lemondanak életéről. Kérésére férje kis leányukkal együtt megjelenik betegágyánál s a szegény szenvedő nő láttára részvéttől megbocsát neki. A beteg azonban meggyógyul s most kezdődik a házastársak szerelme újjáébredésének és teljes kibékülésének lassú folyamata, mely családi tűzhelyük megmentésével végződik.

Ez a finom és érdekfeszítő kettős lélekrajz a regény főszépsége, amely mellett még a hangulatos svájci környezetrajz is eltörpül.

A külföldön rég ismert műről, mely kiváló értéke a francia regényirodalomnak, fölösleges többet mondanunk.

Színnyei Ferenc.

A Szépművészeti Múzeum Évkönyvei, V. kötet, Budapest, 1929. A Szépművészeti Múzeum Évkönyveinek most megjelent ötödik kötete terjedelemben valamennyi eddiget túlszárnyalja. Mondanivalójának sokoldalúságával, képben való bőségével és kiállításának pazar pompájával rendkívüli szolgáltatokat tesz a magyar tudományos kultúra külföldi elismerésének nehéz munkájában. E sorok írója több ízben meggyőződhet arról, hogy a külföldi művészettörténeti intézetek és múzeumi kézikönyvtárak mily becsben tartják az előző köteteket s hogy a külföldi szakemberek, ha a magyar művészeti irodalomból esetleg egyebet nem is ösmernének, ezeket a

köteteket nagy figyelemmel kísérik s valódi nagyrabecsüléssel emlegetik. *Petrovics* Elek főigazgató, az évkönyvek szerkesztője maradandó monumentumot emel ezzel a sorozattal. A vezetése alatt álló intézet a mai sanyarú viszonyok között nem gyarapodhat abban a mértékben, ahogyan ő szeretné. De rejtett kincsei, évtizedek alatt felgyarapodott értékei, amelyek eddig egy-egy külföldről véletlenül idelátogató tudós szeszélye szerint váltak nemzetközileg ismertté, most komoly, rendszeres munka alapján rendre napvilágot látnak s méltó helyükre kerülnek a tudományos köztudatban. Magyar szem és magyar toll az, amely értéküket meghatározza s magyar könyv viszi szét ezeket a megállapításokat az ország határain túlra.

A kötet első tanulmányában *Hekler* Antal professzor ismerteti a múzeum nagyjelentőségű új szerzeményét, egy Kr. e. IV. századból való attikai síremléket. Az antik plasztikai gyűjtemény aránylag kisebb igényű objektumai között két hézagot pótol egyszerűen, mert síremlék, amely oly fontos szerepet játszik a klasszikus görög művészetben, részben, mert a IV. századi attikai művészet, ha nem is egyenletes erejű, de nagyszabású emléke. *Gombosi* György a múzeum egyik jelentős trecento-képéről értekezik, amelynek mesterét a kutatás eddig Orcagnában látta, eltekintve az élesszemű *Lederer* Sándor különvéleményétől, amely *Bernardo Daddi* nevezte meg alkotójául. *Gombosinak* néhány frappáns analógiával kétségtelenül sikerült bebizonyítania, hogy a képet *Nardo di Cione*, *Orcagna* testvére festette.

A régi magyar művészettel két tanulmány foglalkozik. *Divald* Kornél, a magyar gotikus emlékek kitűnő feltárója, a hajdani boldog Nagymagyarország legszebb építészeti klenódiumáról, a kassai dómról kialakult ismereteket foglalja össze. Várjuk művének folytatását a következő évkönyvben, annál is inkább, mert már itt közli a dóm eddig mostohán kezelt kapudomborműveit, bár a szövegben nem emlékezik meg róluk. A dóm belső berendezéséről szóló ismertetés annál kívánatosabb lenne, mert *Mihalik József* nagy monográfiájából csak az első, az építkezésre vonatkozó rész láthatott napvilágot. *Fleischer* Gyula, a barokkművészet magyarországi emlékeinek

Bécsben dolgozó kutatója az elszakított Nyugatmagyarországon levő fél-toronyi kastélyt ismerteti. A ritmikusan tagolt homlokzatú pompás főúri kastélyt *Johann Lucas Hildebrandt* építette a XVIII. század tizes-huszas éveiben. Gazdag belső díszítéséből kiválik a nagyterem freskója, amelyet a kutatás eddig *Szergl* művének tartott. *Fleischer* a bécsi Haus- Hof- und Staatsarchiv kamarai pénztárkönyveiből kimutatta, hogy ezt a szép illuzionista mennyezetképet az osztrák barokkfestészet vezető mestere, *Maulbertsch* festette 1765 körül. *Maulbertsch* életrajzának megírása magyar emberre vár, hiszen munkásságának javarésze Magyarországon készült, magyar templomokat díszít. Az eljövendő monografus hálás lehet *Fleischer* Gyulának, aki a mester oeuvre-jét egy kétségtelenül hiteles, évszámmal kapcsolható, teljesen ismeretlen művével gyarapította.

A múzeum anyagához kapcsolódó tanulmányok között meg kell emlékezni *Ybl* Ervinéről, amely a plasztikai gyűjtemény lapos reliefben ábrázolt *Madonna-mellképéről* és a két hozzátartozó anyalkáról állapítja meg, hogy azok *Lorenzo Pregno* velencei cinquecento-szobrász művei. Ez a megállapítás is megdönthetetlen írásos és tárgyi bizonyítékokon alapszik s eggyel kevesbíti a gyűjtemény biztosan nem attribuíható műveinek számát. Az olasz művészettörténet doyenje, *Adolfo Venturi* a múzeum néhány itáliai képét kereszteli át. A női arcképet, amelyet *Marco Marzialenak*, a cremonai iskola művének s újabban (*Berenson*) *Antonello da Messinának* tulajdonítottak, *Venturi* *Lorenzo Lottonak* adja. Úgy véljük, a kép, bár kvalitásos, nem annyira karakterisztikus, hogy névvel lehetne egybekapcsolni. Az évszázkok allegóriáit ábrázoló képeket *Bonifazio de Pitatinak* tulajdonítja, mint előtte már *Ridolfi* tette. Több további meghatározása is a velencei iskola körében mozog. A legutolsót, amellyel a *Schiavone* neve alatt szerepelt kis tritent *Tizian* művének tulajdonítja, kétségbevonhatónak érezzük. *Balogh* *Jolán Sansovino* műhelyéből valónak tartja a múzeum *Remete Szent Antalt* ábrázoló alabastromszobrát.

A legnagyobb elismerés hangján kell megemlékezni *Hoffmann* *Edith* nagyméretű tanulmányáról, amely a múzeum rajzainak meghatározásához nyújt rendkívül becses analógiákat.

Az évkönyv olvasói bizonyára emlékeznek még az előző kötetben foglalt tanulmányára, amely az olasz rajzok nagy csoportját ismertette. Hoffmann Edith munkásságával egyedül áll Magyarországon. Éles szemmel, példátlanul sokoldalú műtörténeti tájékozottsággal végzi a múzeum rajzainak meghatározását, amellel a miniatűr-festészet egyik legjobb szakértője. Más szakmabeli tíz-tizenöt felfedezésekkel teli cikket kanyaríthatna ki ebből a tanulmányból, amely a következő szerény címet viseli: A Szépművészeti Múzeum néhány németalföldi és német rajzáról.

A modern magyar művészet körébe vág Meller Simon cikke, amely Munkácsynak Krisztus Pilátus előtt című képéhez készült, mostanában előkerült vázlatrajzait ismerteti. Jólesik az erősen kritikai szellemű kiváló szaktekintély méltányló szavait olvasni arról a nagy magyar géniusról, akiről mindmáig csak Malonyainak és dilettánsnál dilettánsabb társainak üres lelken-dezései hangzottak el. *Felvinczi Takács* Zoltán a Hopp Ferencz-Múzeum kelet-ázsiai festményeit ismerteti becses tanulmányában, amellyel hézagpótló munkát végzett, lévén a keletázsiai művészet egyetlen hazai — ma már külföldön is jól ismert és méltányolt — szakértője.

Az évkönyv végül felsorakoztatja a múzeum újabb gyarapodását, amelyről az új szerzemények kiállítása kapcsán emlékezzünk meg. Itt csak azt a sajnálatos tényt említjük, hogy a múzeum, mely kevés dotációjából alig tud vásárolni, fájdalmasan nélkülözi a társadalom szélesebb rétegeinek adakozó készségét. Az adakozók névsora évről-évre alig változik, új név alig-alig bukkan fel benne. Pedig, aki közgyűjteménynek ad, kétszer ad: az állam vagyonát gyarapítja s embertársainak is a szép vigasztalását nyújtja ebben a borús világban.

Genthon István.

Dr. Borsos Endre: A magyar lakásügy a háború kezdetétől. (Két kötet. Kalocsa, Árpád R. T. könyvnyomdája.) E két hatalmas kötet, mely dr. Vass József népjóléti és munkaügyi miniszter előszavával jelent meg, átfogó s mégis a legapróbb részletekig ható pontossággal ad képet a lakásügy történetéről és jogszabályairól. Első benyomásunk a műről az, hogy kizárólag szakembereknek s a háború kitérése

óta eltelt idők történetírója számára készült, de csak futólagos lapozgatása is meggyőz róla, hogy a maga egészében minden olvasó számára igen érdekes, néha egy izgalmas regény hatásával vetek ő adatokat elevenít fel a közel-múltból. Felújulnak emlékezetünkben a háború kitérésével megjelenő moratóriumi rendeletek, az erdélyi meneküléssel kapcsolatos szenvedések, keserűségek és tragédiák sorozatai, a vagónlakók nséges, kegyetlen sorsa, a lakásrendeletekkel való kísérletezések napjai, szóval egy még alighogy elmúlt s mégis nagyon távolinak tetsző korszak nyomora és borzalmas eseményei. Borsos Endre dr. e fejezeteket történetírói alaposággal, az egykorú források szigorú számbavételével és megróstatásával írja meg. Utal a képviselőházi beszédekre, a hírlapok adataira, a szenvedők panaszaire, saját élményeire, tapasztalataira s a sok sz nes, az élet melegét lehelő adat lassanként egy hatalmas képpé: a legszörnyesebb évtized gyászos korképévé rajzolódik ki.

A mű első, történeti része, mely mozgalmas tartalmával különösen számot tarthat a nemszakember érdeklődésére is, a következő fejezetekben mutatja be a lakásügy történetét: *A hadüzenet és annak lakásügyi következményei.* (E fejezetben meglepetve értesül az olvasó, hogy lakásbőség is volt Budapesten 1915-ben!) *A lakásszükség a proletárdiktatúra kikiáltásig. A lakásügy a proletárdiktatúra alatt.* (Ekkor mondta ki egy népbiztosi parancs, hogy aki a lakásigénylők közt elégedetlenséget szít, halállal büntetettik. «Valóban — jegyzi meg a könyv írója — kényelmes és radikális módja az elégedetlenség megszüntetésének, hogy azt, aki panaszkodni mer, ne hogy másokat panaszsaival izgasson, kivégzik.») *A jogrend visszaállítása. A rendeletekkel való kísérletezés kora. A kibontakozás kora. A lakásrendeletek hatása a lakásügyre.* — A II. kötet a lakásügy történetéhez szorosan hozzátartozó jogszabályokat tartalmazza. «Ezek irányították a lakásügy fejlődését, ezekre vezethető vissza mindaz, ami e téren jól vagy rosszul történt», a munka teljességének e rendeletek tehát szükséges kiegészítői. A kötet magában foglalja az 1914 július 31-től 1929 április 19-ig kiadott összes lakásügyi rendeleteket.

A könyv jelentőségét hangsúlyozza, hogy maga a népjóléti miniszter írt hozzá előszót. Ez eszmékben gazdag írásból, mely tömören összefoglalja a

kérdés fontosságát is, a következő gondolatot emeljük ki: «Vallo- és hirdetem, hogy egészséges társadalmi fejlődésről eladdig nem is álmodhatunk, míg a lakáskultúra be nem soroztatik az általános kultúraháladási alapvető tényezői közé». Az előszó befejezésekként Vass József köszönetet mond e mű szerkesztőjének, mint aki egy évtizeden keresztül emberi erőt szinte meghaladó munkát fejtett ki kormánybiztosi, majd lakáshivatali elnöki, később a lakásügyi főosztály főnöki állásában. «Bár a későbbi korok emberei soha e téren ilyen nehéz viszonyok közé ne kerülnének — mondja a miniszter —, s ha mégis rájuk szakadnak a megpróbáltatások napjai, forgassák e művet, vonják le tanulságait s intézzék az ügyeket kezdettől fogva célravezetőbb módon».

Valóban nemcsak kortörténeti adalékok gyűjteménye a könyv; tanulság és útmutatás is a jövő számára. —nn.

Karinthy Frigyes versei: Nem mondhatom el senkinek. (Athenaeum.) Karinthy nyugtalan tehetsége szükségképpen cserélget műfajt és hangnemet. Stílusa egyaránt kész tragikus pátoszra és a komikum minden árnyalatára. Hangulata folyton végletek közt cikázik s novellán és krockin, regényen és drámán, kritikán és paródián egyaránt rajta hagyja egyénisége kettős bélyegét: a gondolkozó szigorát s a cirkuszi bohóc játékos fölnyét.

Verset ez a szapora író, aki a köztudat nagy részében majdnem úgy él, mint valami szerencsés ötlet-nagyviharos, tiszteletreméltóan keveset írt. Most megjelent négytomegyes füzetek egész költői termését betakarítja. A legkorábbi ezek közt még 1906-ból való s attól fogva minden évre átlag egy verse jut. Mind-egy, hogy hosszú hónapok érlelődése, vagy ellenállhatatlan érzésrohamok pillanatnyi ihlete hozta-e világra őket: — föltehető, hogy a szűk lírai keretben sűrített módon, teljes átütő erővel nyilatkozik írójuk érdekes lelkiállása. Hogy Karinthynek vannak mély hangulatai, arról már első munkái is tanuskodtak s egy-két különös verse korán jelezte, hogy a líra sem idegen terület kísérletező ösztöne számára.

És most mégis! . . . Ime egy író, aki sohasse panaszkodhatott, hogy ne lettek volna sikerei. A könnyű műfajokban iskolát csinált, komoly törekvéseit a kor java szellemei értékelték. Szinte egyetlen lendülettel ért el mindenütt

olyan magaslatot, ahol a századeleji nagy írónemzedék legbiztatottabb igéretei állottak. Míg azonban kortársai, kemény tusákban s jóval kisebb népszerűséggel egyre tovább fejlődtek, az ő lendülete hamarosan megtorpant s nem hogy további emelkedésre nem volt képes, hanem eredeti színvonalát is mind ritkábban érte el. Hol vannak vidám kötetei az *Igy írtok ti*, novellái az *Esik a hó*, drámái a *Holnap reggel* színvonalától?

Költeményei közt is nem legjobbak-e a régi dátumúak? Főleg a Martinovics-ról szóló, a maga lefojtott megrendülésével, finom szépségbe burkolt borzalmával!

Kuszált, vizes haja, sovány gyermekfeje Rácsuklott csendesen a hóhér mellire, S melyet nyirkos pirossal az olvadt vér

előntött,
Két karja átölelte szeliden a fatönköt.

Bizonyos, hogy az egész gyűjtemény végig érdekelt bennünket. Karinthy sokott változatossága itt a formák, stílusok tarka kaleidoszkópját hozza létre. Negyedszázad törekvései hagytak nyomot rajta. Egy-egy dallama most már ismerősünk Ady-ból, Babitsból, Kosztolányiból, viszont úttörően rémlenek föl nála olyan grimaszok is, melyeket utóbb Kassák forrongása tett közismertté, mint a szabadversben egészen prózai pongyolaságra vetemedő s mégis igen sikerült Nihil, 1913-ból. Az impresszionizmus, parnasszizmus, szimbolizmus mellé odasorakoznak a későbbi formatörekvések is, új ritmuskombinációk s vakmerő, érdekes asszonások. Mindennél mélyebb azonban nála Heine hatása, még pedig nem a villámként lecsapó, gúnyos kedvtől szikrázó Heinéé, akinél nincs a rugalmas tömörségnek nagyobb mestere. Karinthy a verseiben sem szedi össze magát. Az a Heine-árny, akit költeményei egy részének homályos szorongása földézi; az a fiatal romantikus, aki rémlátásos álmokkal tölte meg a *Buch Der Lieder* első ciklusát; a Traumbilder írója: bizarr, izgatott és zilált.

Mondanunk sem kell, hogy ez a sokféle külön zamat egyéni íz gyanánt szívdököl föl Karinthyban s élményei, érzései, gondolatai mindig eredetiek. Tartalmi anyaga szerelmi tusakodásból, Isten-keresésből, társadalmi elégtelenségből, filozófiai tépelődésből, ifjúkora visszaidézgetéséből s művészet problémáiból szövődik össze. Egyet azonban hasztalan keresünk itt: a hu-

morista Karinthyt. A Filmprológ kivételével, mely a kötet leggyöngébb darabja, jóformán meg sem kísérel, hogy ellentétes hangulat-elemeit a dal harmóniájában olvassza össze. Egytónusúvá tisztult érzésekkel dolgozik s ha veszt is bonyolultságban, viszont könnyű ötletek spanyolfala mögé sem akar elbújni. Őszinte vallomásai közt sok a tragikus izgalom, a reveláló méltóság, a keserű kifakadás; ez utóbbi nem egyszer az athéni Timon szótárából ismerős szitkozódás piaci hangján.

Még sincs az az érzésünk, hogy hiánytalan, képességeihez méltó formában látjuk a komoly Karinthyt. Amilyen egyéni és szép, mikor ez a tipikusan nagyvárosi költő például a «fürjeskefióka» *piros bársonnyal kibélelt* torkáról, vagy a *selyempapír* hajnalkavirágról beszél, s amily gyakoriak nála általában a fényes lobbanások, ép oly ritkák az egyanyagú, töretlen értékű darabok. Versei rendszeren magukon viselik fölületessége egy-két nyomát. Félmegoldásokba törődik bele, hosszú szóáradatokba csábul s még ahol zavartalan hatást kelt is, bajos volna eldönteni, mennyi ebből alkotásai önértéke s mennyi az író presztízse. Annyi bizonyos, hogy ez a kötet nem igényelhet jelentősebb rangot nemhogy az Ady-nemzedék lírájában, de még Karinthyt műveinek sorában sem. *Juhász Géza.*

Két regényfordítás. Pierre Benoit: Szerelmes ellenségek (Genius), Hauptmann: A démon (Pantheon). Pierre Benoit, a népszerű francia regényíró, azok közé tartozik, akik a kalandregényt művészivé akarják tenni. Ebben a regényében Németországban játszódnak le a kalandok. Egy golyótáborból kikérnek egy francia katonát, hogy vezesse be a villanyvilágítást egy régi keletporoszországi kastélyba. Beleszeret a várkisasszonyba, aki viszonzza is szerelmét, de nem lesz felesége a békekötés után, mert nem tudja összeegyeztetni hazafiságával, hogy a győztes ellenségé legyen. Ez a vékony mese — Benoit sokása szerint — sok részletre folyik szét. A vontatott, részletekbe vesző előadásnak két célja van: elsősorban az ilyen aprólékos leírásokkal akarja felkelteni az olvasóban a valóság illúzióját, ezekkel akarja elmélyíteni a kalandregényt. Másodsorban az olvasót sokáig kétségben akarja tartani, hogy mi is fog történni, ki is lesz

a főhős, hogy amikor mindez kiderül, annál nagyobb legyen a meglepetés.

A kalandregény így, epikus lassúságra mérsékelve érdekes vállalkozás; sikere attól függ, hogy az olvasó elég fontosnak és szórakoztatónak találja-e a részleteket és elmélkedéseket, amelyek megakasztják a cselekményt. Benoitnál a leírás szórakoztató. Amit észrevesz, úgyesen előkészítve és hatáson kiélezve adja vissza, de valahogyan hiábavalónak érezzük a sok mesterkedést. Hiába készít elő, hiába élezi ki az egyes jellemvonásokat, mikor minden megfigyelése csak a legszűkebben mért felületet öleli fel. Hiába akar a lélekbe látni, csak szokásokat és külsőségeket vesz észre. Ezeket a külsőségeket stilisztikjai műveletekkel szimbolumokká növeli ugyan, de csak Benoit számára lesznek jelentékenyek a szimbolummá felfújt közhelyek. Benoitnál még Claude Farrère is különönb. A fordítás — Komor András munkája — sokszor ötletes és kiáltó hibáktól mentes.

A másik regényfordítás, Hauptmann Démonja, egy tehetséges szobrász történetét tartalmazza, akit esztelen szerelme, fékezhetetlen szenvedélye tesz tönkre. Valódi hauptmanni alak ez a szobrász, akit nem a saját jobb akarata vezérel, hanem tudata alól előtörő érthetetlen szerelme a tőle minduntalan elszökdő utcalány iránt.

Hauptmann alkotásait két osztályba szokták sorozni. A naturalista és a szimbolikus-romantikus művekébe. Fiatalkori naturalizmusa kihívja a német bírálók ellenvéleményét is, általános elismertetését második korszakában írott regényeinek és különösen drámáinak köszönheti. Ez a regény, amely a «Kiválasztottak» sorozatában jelent meg, az első naturalista korszakból való. Az «oroszlánkörmök» megáltsanak itt is, de csak a körmök, maga az oroszlán még ketrecében alszik. A sablonos naturalista regényből kidomborodik a nehézkes német szobrász alakja, valóban életre is kap, de azért elnagyolt, a részletekben is monumentálisra méretezett ember lesz, aki nehezen illeszkedik bele az igazán naturalisztikusan megrajzolt környezetbe. A fordító — Dormándi László — lehet, hogy minden szót pontosan lefordított — nem volt alkalmunk ellenőrizni —, de nem tudott lendületbe jönni. *Fábián István.*

Virág Benedek.

1754—1830.

«Minek csudáltatnád magad ?
Elég, ha meg fognak szeretni.»
(Virág: A poeta és Músa.)

Az 1830-as év januárjának egyik hideg reggelén lették halva, talán épen író-barátai, kik őt meglátogatni mentek. Halálának nem volt más tanuja, mint az öreg fenyőfaágy, a kis asztal tele írásokkal és a vendégeket váró három szalmaszék.

Még az iskolából hoztuk ezt a képet magunkkal. A XIX. századdal szinte irodalmi rangra emelt költőnyomor a rajta levő érzelmes színeket még csak fokozhatta. Láthattuk ezt a képet kiélesedni, mint az elismeréshiány és meg nem értettség megrázó tragédiáját, mint felcsattanó vádat a tömeg ellen; majd láthattuk színeit a visszapillantó humor meleg páráján át megbocsátóan elmosódni, mint a pályakezdő költő életének obligát hátterét. Mindegyikről igen könnyen le lehet hántani azt az irodalmi kérget, melyet a mi írószemléletünk vagy maga az író növesztett rá, de Virág Benedek szegényes tabáni szobácskájának képe mindegyiknél igazabb, szemléletesebb, pedig a költő nem adott hozzá egyetlen riktó színt sem. Talán épen azért, mert Virág Benedek előtt ez nem volt költősors, hanem egyszerűen emberi valóság, emberi sors, melyet el kell fogadni, nem a jobbra hivatott kényszerű megtörtségével, hanem sztoikus nyugalommal, tudva azt, hogy mint minden emberiben, ebben sincs semmi állandóság. A tündér szerencse változó játékaire benne egy mindig irigyelhető harmónikus élet épült fel, melyhez Seneca és Horatius adták a szentenciózus nyavakat, de lélekkel Virág Benedek töltötte meg. Seneca meg-ingathatatlan nyugalma, a horatiusi kedély, a morális klasszicizmus «ne quid nimis»-e valósággá vált életében, költészetében egyaránt.

Mindazzal foglalkozott, ami akkor nemzetünk szellemi életében izgató és feladatokra felhívó volt. Fordít Horatiust, Aesopust, eredeti verseiben a klasszikus versmérték és stílus porondján százféle erőpróba elé állítja a magyar nyelvet, tradíciót teremt, mikor összegyűjti azokat a régi magyar írókat, kik római mértékre írtak, vagy keres és kiad régi prózát, hősi tragédiát ír, összefoglalja a prozódia szabályait, költői leveleiben biztat és lelkesít minden kezdeményt, amelyben a közjó, elsősorban a magyar nyelv, emelhetésének nyomait látja s végül megírja nemzetének az ő emelkedett erkölcsisége által átvilágított történetét. Már e sokféleség mutathatja, hogy mennyire heroikus generáció tagja. Az irodalomteremtés légkörében élt, olyan időkben, mikor az irodalom még nem az önkifejezés és önkeresés eszköze, hanem mindenekfelett nemzeti tett. A magyar irodalom ekkor a legnagyobb feladatot vállalta magára, létét összekapcsolta a nemzet életével, hogy rácsáfoljon a pusztulás sötét jóslataira. Irodalmi életünknek ez olyan korszaka, melyhez alig lehet hozzányulni mai szemléletünk szerszámaival, szinte mindenki egyformán fontos és jelentős itt, aki egy magyar sort leírt vagy megpróbálkozott egy eddig még nem hallott

idegen melódia magyar lekottázásával. Az irodalomtörténeti összegezésben mindegyiknek meg tudjuk adni a maga helyiértékét, Virág Benedek helyiértékét is tudjuk: övé a magyar óda első méltóságos szárnyalása. Van azonban egy többlete, mely állandóan kiemeli a körülötte író és szervezők sorából. Költeményeit egyre jobban felejtjük, irodalomtörténeti helyének tudata is egyre halványodhatik, de rokonszenves embersége, puritán egyénisége, önzetlen irodalomszeretete még műveitől is el tud vonatkozni. El tudjuk képzelni, mint némely humanistákat, kik soha egy sort le nem irtak és a mult, s ezzel mai életünk is, mégis csonka volna nélkülük. Emberi arcát nem felhőzi hiúság, sértődékenység, gyűlölködés vagy harag, mint nem egy kortársáét, az ő ideálja a bölcs, ki «kiszegzett céla felé siet; Ha neki gátot vetnek irigyei, Nagy lelke, csendessége mellett Ézezi emberi hivatallyát».

Csodálatos egyensúlyérzékkel találta meg a maga irodalmi helyét. Tanuja volt nagy időknél, az új magyar irodalom megszületésének s azokra, kiknek ezt köszönhetette, mint Bessenyeire, bár személyesen nem ismeri, nagy tisztelettel tekint. Baráti köre is, Révai, Baróti Szabó, erősen az első vonalban küzdők közül áll, de tradícióérzéke s nem utolsó sorban emberi szerénysége megóvta attól, hogy hozzájuk mérje vagy melléjük állítsa magát. Tudja, hogy még nem jött el a megindult irodalmi idők teljessége s az ő szerepe az, hogy láncszem legyen a folyamatosság fenntartásában. Az irodalmi felelősségérzetnek alig találhatjuk erősebben kifejezett formáját, mint benne. Amikor néha a jövőre appellál, saját írói személyiségét is csak az irodalomnak és a nemzeti életnek egy eljövendő teljesebb, gazdagabb formáján át szemléli, melynek létrehozásában ő is munkálkodott. Látja a jövőt készülni. Lát felnőni fiatalokat, beléjük vetíti a maga önzetlenségét, átönti áldozatos irodalomszereteté s midőn verseiben megszólal Berzsenyi összeszorított trombitahangja vagy Vörösmarty kozmikus zenéje, a költői tudat alatt is kibomlásra vár ez a megsejtett jövő. A legteljesebben tudott utód és előd lenni.

Azon az arcképen, melynek vonásait még a költő rajzolta meg verseiben, száz év alatt sem változott semmi. Emberi vonásai felerősödnek, az idő halványító ködén áttörnek, ha műveit újra olvassuk. Olvasása közben tisztelő látogatására indulunk egy megszeretett bölcsnek s igen szívesen lopnánk be mi is néhány hasáb fát kis szobájának felmelegítésére. Cserébe kapunk tőle bizodalmas életszemléletet, megértő és megbecsülő emberséget s példát a nemzeti kultúra önfeladó művelésére. Mindegyikre szükségünk van.

Kerecsényi Dezső.

Tudományos élet.

Bartonic Géza. — A magyar társadalom képe. — A Sampo és a kacsalábon forgó vár. — A magyarok neve. — József nádor 1805-ben. — Magyar nép- és műzene. — A népszínmű bécsi gyökerei.

Beszámolómat nekrológgal kezdem: Bartonic Géza halála a tudományos életnek nagy és szomorú eseménye s a krónikásnak illik megállania e nagy egyéniség sirjánál, kinek működése oly tevékenyen folyt be a magyar tudományos élet kialakításába.

Ő maga ugyan már ifjúkora óta nem igen vett részt a tudományos kutató munkában. Mióta báró Eötvös Lóránt mint fiatal asszisztensét az ő kezdeményezésére megalapított báró Eötvös József-Collegium élére állította, egész szívét-lelkét ez az intézmény töltötte be s itt vált Bartonic Géza a magyar

tudományos élet egyik legjelentősebb tényezőjévé. A báró Eötvös József-Collegiumot a tanárképzés érdekében alapították azért, hogy ott a leendő tanárok anyagi gondoktól menten képezzék ki magukat pályájukra. Bartoniek Géza valóban olyan meleg otthont teremtett a tanárjelölteknek, hogy talán nincs egyetlenegy tanár vagy tudós, aki innen kikerülve szeretettel ne gondolna vissza második *alma materjére*, az Eötvös-Collegiumra és igazgatójára, kinek varázsos, határozott egyénisége összeforrott az általa vezetett intézménnyel.

Itt lett Bartoniek Géza a magyar tudományos élet egyik legelső és leghatékonyabb kultúrpolitikusa. Az ő kultúrpolitikája *liberális* szellemű volt; de ha ezt a szót leírom, sietve hozzáteszem, hogy az ő liberalizmusa nem a politikai liberalizmus *laissez faire* elvén nyugodott, hanem azon a meggyőződésen, hogy a tehetségeket fejlődésükben gátolni nem szabad, de előmozdítani kötelesség. Ellensége volt minden megkötő formalizmusnak s talán Magyarországnak egyetlen intézményét sem vezették kevesebb bürokratizmussal, mint az Eötvös-Collegiumot. A formával annyira nem törődött, hogy pl. ennek a legtipikusabban főiskolai intézménynek ma sincs hivatalosan elismert főiskolai jellege, holott ma holmi csip-csup szakiskolák is főiskolai címmel ékeskednek és egyetemesdit játszanak indexeszel, colloquiumokkal. Bartoniek a lelket kereste s hogyha valakiben bármilyen tehetséget fedezett fel, azt teljes lelkesedéssel segítette kifejlődésében és minthogy senki sem ismerte jobban mint ő a tudományos képzés imponderabilis tényezőinek titkait, beavatkozása a legtöbb esetben teljes sikerrel járt. Nem *adminisztrált*, hanem a lelkeket halászta és szeretettel ápolgatta. E működésében kétségtelenül sokat tanult a fizikus Eötvös Loránt nagyszerű humanista intuíciójától, melyet szintén a formalizmus merevségeitől való idegenkedés jellemezett.

Igy nyerte aztán az Eötvös-Collegium a «tudósképző» sajátos hírnevét. Persze sokan elfelejtik, hogy emellett az ország középiskoláinak mily nagyszámú és kiváló, művelt tanárelemet szolgáltatott az Eötvös-Collegium. De Bartoniek Géza tehetségpártoló tudománypolitikája következtében a tanárjelöltek nagy részében szunnyadó tudományos hajlamok is kellő kifejlésre juthattak és ma számos tudományos és irodalmi pozíció betöltője vallja collegiumi éveit élete legszerencsésebb korszakának. «B. G. úr» bennük csak a jellemet és hajlamot kereste és támogatta és ezzel megmutatta a becsületes munkát demoralizáló *protekció* közepette a szelekció helyes és az országra nézve egyedül hasznos módját. Hogy «fiai» látóköre és nyelvtudása táguljon, francia és német tanárokat tartott az intézetben, külföldre küldötte őket nyári ösztöndíjakkal. Mindezt annyi kritikával, önzetlenséggel tette, hogy a budapesti egyetem az Eötvös-Collegiumban az eredményes segítőársat megbecsülve, tisztelete jeléül Bartoniek Gézát díszdoktorává avatta, holott ez a kitüntetés a magyar közélet kiválóságai közül eddig csupán Herczeg Ferencet, Apponyi Albertet és Serédi Jusztiniánt érte.

Működésének egyik jellemző vonása volt a francia kultúra iránt érzett szimpátiája. Kedvenc gondolata szerint a magyarságra ezer csatornán beáramló német kultúrát a veszélytelenebb francia kultúra erősebb ellenhatásával kell egyensúlyba hozni. Ezzel a beavatkozással a magyar tudományos és irodalmi élet határozottan nyert színben, frissességben és főleg öntudatosságban, mert a francia kritikai szellem hatása alatt a gépies utánzást sok téren a tudatosság váltotta fel.

Az önzetlen férfiú halála, aki a reklámot mindig kerülte és aki távol minden anyagi érdektől, mindig csak intézménye javát kereste, csak a

tisztelet, a hála és a gyász megilletődésének érzését hagyja hátra ismerősei szívében.

* * *

Eddig e rovatban társadalomtudományi előadásokról, tanulmányokról nem emlékeztünk meg. Közérdekűségénél fogva kivételt teszünk Weis István újonnan megjelent könyvével. A *magyar társadalom* (Magyar Szemle kiadása) cím alatt ugyanis Weis István, a népjóléti minisztérium tevékeny és erős szociális érzéssel, éles megfigyelőképességgel megáldott főtisztviselője, olyan könyvet írt, mely mindenkinek hiányzott: egységes, teljes képet nyújtott benne a mai magyar társadalomról. Hogy egy ilyen tanulmány mennyire időszerű, bizonyítja, hogy a mai közéletben is kevésbé a politikai mint inkább a társadalmi problémák állanak előtérben és a közönség érdeklődése irántuk nőttön-nő. Viszont a vállalkozás igen kényes: sehol annyi érdek és érzékenység mint épen a társadalmi kérdések terén.

Bizonyos, hogy Weis István vállalkozása sok tekintetben sikerült. Kevés oly érdekes könyv jelent meg utóbb a magyar könyvpiacon mint az övé. S ennek igen egyszerű oka van: mindnyájan minden érdekszálunkkal, gondolkozásunkkal, ítéleteinkkel együtt benne élünk abban a sajátos magyar társadalomban, melyet Weis megrajzol, de amely társadalom felépítése legtöbbünk számára *terra incogniták* láncolata. Weis tudatosítja bennünk azt, amit a praktikus életben csak ösztönösen, töredékesen érzünk vagy tapasztalunk, tisztázza az egyes társadalmi osztályok egymáshoz való viszonyát, jellemzi gondolkozásmódjukat, anyagi és szellemi helyzetüket s így az egymás mellé rakott vonásokból kikerekedik az egész mai magyarság képe, melyben mindnyájan benne vagyunk. Ebben a képben mindenki megtalálja magát bizonyos vonatkozásban.

Hogy meg lesz-e elégedve ezzel a képpel, az más kérdés. Weis István könyvéből az író minden szenttelensége dacára bizonyos keserűség árad ki az olvasóra s bizony, úgy érzi az ember, hogy kevés társadalomnak lehet annyi beteg tünete, mint a miénknek. S ezt az őszinteséget csak helyeselhetjük. Hibákat elhazudni, az illuzionizmus ködébe burkolni rendkívül veszedelmes eljárás, mely a magyarságon a közelmúltban is katasztrofális sebeket ütött. A háború előtti liberális Magyarország mint egy gyermek gyönyörködött önmagában és szívárványos képzeleteiben, mialatt a társadalmi bomlásnak és erjedésnek folyamatai emésztették a nemzet testét. Ezt a Magyarországot csak a baloldali radikális intellektüelek igyekeztek társadalmilag analizálni, de sajátos történelemellenes ideológiájuk eleve képtelenné tette őket pártatlan, politikamentes szemléletre.

A könyv legsikerültebb fejezetei a tanyáról és a faluról írottak: a szerző az itteni viszonyokat már hivatali foglalkozásával kapcsolatban is kitűnően ismeri. Különös erővel mutatja ki a megyei közigazgatás vértelenségét; bebizonyítja, hogy a központosítás túltengése következtében mily elhagyott a falu embere és mily emberfeletti munka nehezedik a jegyzők vállaira. A város rajzá-
nak egyik megkapó részletét ide iktatjuk mindnyájunk okulására: «A vezető réteg túlnyomó többsége szellemi életet alig él. Idejüket és erejüket leköti a reprezentálás, a hatalom birtokáért és megtartásáért folytatott harc számtalan változata vagy az öröm, amellyel előnyös helyzetüket élvezik. Nagy ebédek, vacsorák sorozata foglalja le csaknem az egész évet; a vendég olyan felszolgálást és ételeket kap, amelyekhez külföldön csak főúri házaknál jut, noha meg kell figyelnie azt is, hogy ebben a különben előkelően gondolkozó körben

is nagyon erős az egymásra-licitálás hajlama. Irodalom és művészet iránt kevés az érzék és az áldozatkészség». Annál rokonszenvesebb színben rajzolja meg azt a réteget, mely a nemzeti műveltség fenntartó rétege, holott e réteg a legutóbbi időben sokat vesztett anyagi és szellemi erejéből: «A vezetőkkiben elhelyezkedni nem tudó tisztviselők, bírák, tanárok, ügyvédek, orvosok és a régi patinás nevű, de vagyoni erőben teljesen megfogyatkozott és kulturális hagyományokat is művelő nemesi családok alkotják városainkban azt az anyagot, amelyet úgy az egyetemes, mint a tájműveltség szempontjából legtöbbszörre kell becsülnünk. Kis mellékutcai háromablakos házak fogadószobáiból nem ritkán gondos Beethoven-interpretáció csendül ki az utcára és a szűkös városi lakásokba zsúfolt régi biedermeier-bútorok között szép, több nemzedéken át gyűjtött, könyvtárak maradékait pillantjuk meg».

Igen szellemes és pikáns analízist nyújt az «úri» osztályfogalomról, erről a speciálisan magyar társadalmi megkülönböztetésről, amit épen ideje lesz tisztázni, mert már irodalomtörténeti elméleteket is állítanak fel az «úri» jelleg alapján. Budapestről, a középosztályról, a felső négyezerről, a szegénységről írott lapok telve vannak finom megfigyelésekkel és megkapó, itt-ott szatirikus vonásokkal.

Ha valaki egy kötetben tipizálni akarja az egész magyar társadalmat, természetes, hogy képe nem egyszer túlzottnak, egyoldalúnak fog látszani. De nagyjában igaz ez a festmény, ha nem is hízelgő s a magyar társadalom talán mégsem olyan, mint a hiú nő, aki nem szeret a tükörbe nézni, hogy ne lássa szépséghibáit. Ez a könyv mindenesetre hozzá fog járulni ahhoz, hogy sokakban megértést keltsen embertársai iránt s csökkenjen a magyar társadalomnak az az alapvető rossz tulajdonsága, melyet Weis István így állapít meg: «társadalmunkat a kölcsönös megbecsülés helyett a kölcsönös lenézés jellemzi és így . . . a szétválasztó erők többnyire győzedelmeskednek».

* * *

A Magyar Nyelvtudományi Társaság ünnepi gyűlésén Szinnyei József, a magyar nyelvtudomány nesztora pillantott vissza a társaság negyedszázados működésére. A ma igen népszerű társaság már huszonöt éve működik a magyar tudományosság javán s amióta 1904-ben Szily Kálmán kezdeményezésére megalakult és folyóirata főként a magyar mecénások mintaképe: Semsey Andor bőkezűségéből megindult, a magyar tudománynak csak becsületet szerzett munkájával. A tudománytalan ortológus-neológus harcnak véget vetett, a nyelvtudomány életét parazitáitól, a dilettánsoktól és javíthatatlan ábrándos nyelvészkedőktől megszabadította, illetve távol tartotta és amellet a nagyközönség körében a nyelvi jelenségek iránti érdeklődést állandóan ébren tartotta, sőt számos laikust vont be a magyar nyelvtudomány szolgálatába. Életrealóságára jellemző körülmény, hogy míg más társaságok vagy teljesen megszüntették működésüket vagy egészen minimális terjedelműre redukálták folyóiratukat, a *Magyar Nyelv* a háború és a forradalmak alatt is rendszeresen megjelent s így a magyar nyelvtudomány folyamatosságát és a nyugati színvonalon való fenntartását sikerült biztosítani. E sorok írója is csak melegen ajánlhatja a *Napkelet* olvasóinak a *Magyar Nyelvet*, mert csak ebből a folyóirathól nyerhetnek tiszta képet a magyar nyelv életéről, nyelvtudományunk állásáról és a magyar őstörténetet illető kérdésekről. Ez a folyóirat megmutatja, mi módon kapcsolódhat be a laikus a tudomány folyamatába, anélkül, hogy kontár szófejtésekre, őstörténeti délibáboskodásra adná magát.

Az ünnepi ülés előadója Setälä Emil, a finn nyelvtudomány legtekinélyesebb művelője, igen érdekes előadással lepte meg hallgatóságát. A Kalevala Sampójának titkát oldotta meg s ezzel véget vetett a sok mindenféle elméletnek, mely e probléma körül keletkezett. (Marczali Csabával egyezettette!) Először ismertette a Kalevala keletkezésével foglalkozó legújabb eredményeket. Tudvalevő, hogy a Kalevala nem «naiv eposz», mint ahogy a poétikák tanítják, mert Lönnrott egyes elbeszélő énekekből róttá össze egységes költeménnyé. A tudománynak tehát a Kalevala helyett inkább ezekkel a népekekkel kell foglalkoznia. A romantikus ábrándozókat talán majd lehűti az a megállapítása is, hogy ezekben az énekekben majdnem túlnyomó a nyugateurópai elem és különösen sok a kétnyelvű svédül és finnül beszélő közvetítő énekesek útján elterjedt skandináv motivum. De persze a modern kritika sem tagadja, hogy a nép, nevezetesen a karjalai énekesek száján sok minden módosult és nemes költészetté vált. Talán Krisztus születése idején keletkezett a Kalevala-énekek első formája; a ma ismert anyag természetesen sokkal későbbi keletű.

A Kalevala-probléma központjában áll a Sampo kérdése. Ez az a csodálatos valami, melyért minden küzdelem folyik, de amelyről egy népekes sem tudott eddig közelebbi meghatározást mondani. Malom? hajó? zeneszerszám? Setälä szerint itt egy elhomályosult mitológiai képzetről van szó s ha a filológiai kritika nem tudta a kérdést megoldani, ez csak azért van, mert nem tudjuk magunkat a régi primitív nép kozmológiájába beleélni. A Sampot Ilmarinen kovácsolta és Pohjolából, a tengerentúli csodálatos földről ragadja el Väinämöinen, vagy más énekekben maga Ilmarinen. Az elrablás körülményei és az üldözés, mely annak következtében a Sampoért és a vele együtt elvitt szüzért megindul, hasonlít a magyar Tündér Ilona-mese egyes változataihoz.

Setälä a Sampo magyarázatánál különösen érdekesnek találja a Kalevala ezen sorait:

Tudsz-e Sampot kovácsolni?
Tarka tetőt kicifrázni?

Más adatokkal egybevetve kiderül, hogy a Sampo a *világ oszlopa*, mely az égboltozatot, a tarka tetőt tartja és melynek végében van a mozdulatlan sarkcsillag. A régi finnek, mint még a mai lappok és majd meglátjuk alább, a többi uraltáji népek is, az eget fordított fazéknak képzelték, melynek közepén egy oszlop vagy fa hatol keresztül és egy szegben vagyis a sarkcsillagban végződik. Malomnak pedig néha azért nevezik a Sampot, mert az égboltozat is forog, mint a malom. A Pohjola szüzleánya pedig, kit a Sampoval együtt elrabolnak, valószínűleg a hajnal, kit kiragadnak a sötétség birodalmából.

Meglepő véletlen, hogy Setälä érdekes és a Kalevala-filológiában bizonyára fordulópontot jelölő előadása időben összetalálkozott Solymossy Sándor egyik akadémiai előadásával, melyben Solymossy a finn tudóséval egyező módszerrel magyarázta meg a népmeséinkben található *kacsalábon forgó vár* motivumát. Solymossy már korábban kimutatta, hogy meséinkben milyen becses tanulságok rejlenek az ősmagyarság vallásos képezeteinek ismeretéhez. Nemrégiben bizonyította be, hogy a *vasorrú bába* neve az ural-altáji népek között általánosan elterjedt bálványok emlékéét rejti, melyeket, hogy a véres áldozatoktól tisztán tartásuk, vas- vagy rézcsőrrel, orral látják el. Ő mutatta ki azt is, hogy az égig érő fa magyar meséje, hol a hős hetekig kúszik az égig érő fán és csodálatos világokba jut, tulajdonképpen tipikus samán szertartás maradványa, amikor is a misztikus révületbe esett samán a sátor oszlopán felkúszva, kidugja testét a sátor felső nyílásán és az istenekkel társalog.

A kacsalábon forgó vár képe ugyanebben a képzetkörben született meg. A magyar mesekinccsel rokon keleteurópai és nyugatázsiai mesekontinensen ugyanis mindenütt megtaláljuk a kacsalábon forgó vár vagy kunyhó képzetét; míg ellenben a délkeleti (arab-perzsa-ozmán-török) és a nyugateurópai (indogermán) mesekinccsben ez az elem teljesen ismeretlen, vagy egészen kivételes, mint a Perceval-monda egyes változataiban. Ezeknél az ázsiai török és finnugor népeknél, mint pl. a magyar nyelvvel egészen közeli rokonyelvet beszélő voguloknál sajátos kozmogónia alakult ki. Az ő sátoréletükből kiindulva a világot egy sátornak képzelik el, melynek mint a sátornak, egy támaszpillére, tartó faoszlopa van. Ezt egy-egy igen magasra nőtt fában, többnyire fenyőben, felismerni is vélik ezek a primitív népek, miért is sokszor kultikus tisztelettel illetnek bizonyos magas fákat, vagy pedig a helyettük emelt jelképes magas faoszlopokat. Ennek az oszlopnak egyenes folytatása a sátor csúcspontja, a mozdulatlan sarkesillag, melyen keresztül érintkeznek a felvilági szellemek a földiekkel. Az oszlop körül forog az ég, melynek csillagai megannyi lyuk a mennybolt sátorvásznán. Amikor a samán misztikus revületbe esik, a világoszlopot helyettesítő tetőtartó sátoroszlopán mászik fel, mely rovátkolva van és testét a sátor felső nyílásán kidugva értekezik az istenekkel. Már most utazók feljegyzései tanúsítják, hogy ezeket a sátoroszlopokat, valamint a világoszlop jelképű felállított szabadon álló oszlopokat felül valami madárfejjéggel, alul pedig madárláb formára képezik ki. Így őrizte meg a magyar mese kacsalábon forgó vára a régi kozmikus és mitikus képzeteket és egyúttal a régi magyarok sátorlakásának emlékeit. A kacs- vagy kakaslábon forgó várban ugyanis rendszeren a boszorkány vagy valami vasorrú bába lakik, ki meséinkben az uralaltáji szellemvilág utolsó emléke és kihez épen a fent leírt módon jut el a samán varázsló.

Solymossy kutatásai meglepően érdekes világot vetnek a régi magyarság vallásos képzetvilágára. Már-már azt hittük, hogy e tekintetben soha semmi bizonyosat vagy legalább is valószínűt nem fog tudni megállapítani a tudomány s íme, az összehasonlító folklóre kezünkbe adta e titkos világ kulcsát. Jellemző egyébiránt, hogy Setälä Emil, Solymossy Sándor, Németh Gyula, Gombocz Zoltán, Melich János tudományos és szigorúan módszeres előadásai a legcsekélyebb mértékben sem látszanak érdekelni turánoskodó s egyéb romantikus képzelgésekbe merült honfitársainkat, pedig itt megkapnák azt, amiről ábrándoznak, a honfoglalás előtti magyarság tudományos módszerrel kikutatott képét. Úgy látszik, nekik csupán saját dilettáns hindu-sumir-árja-hún-magyar rapszódiaiuk felelnek meg s tákolmányaik terjesztésével foglalkozva, restelnek elfáradni az Akadémia üléstermébe, ahol józanságot és tudományos módszert tanulhatnak.¹

* * *

Németh Gyula, kinek a magyarság őstörténeti török vonatkozásairól legközelebb igen fontos és terjedelmes tanulmánya jelenik meg, a Kőrösi Csoma-Társaságban tartott érdekes előadást a keleten előforduló magyar névről és a hozzá hasonló alakokról. Sikerült igazolnia, hogy a kisázsiai, Kaukázus-vidéki vagy az ettől még keletebbre eső vidékeken előforduló *madzsar*-féle hely-és népneveknek semmi köz ea magyarokhoz. De ennél érdekesebb az a megállapítása,

¹ Itt jegyzem meg, hogy a *Napkelet* októberi számában emlékezetemre támaszkodva, tévesen állítottam, hogy Magyar Adorján a tótok és tatárok rokonságát vitatja. Ez a badarság tényleg felbukkant a nyelvtudományi irodalomban, de máshonnan ered.

hogy a tatárjárás korában még Dzsingiz családjában is előfordult a Madzsar személynév a mai orosz síkságon fekvő Magna Hungaria lakói meghódításának emlékeképpen és ez a személynév aztán Mongoliába is elterjed. Talált olyan régi orosz oklevelet, melyben egy bizonyos *možarska* nép a baskirokkal együtt fordul elő: ez is csak a baskirok szomszédságában lakó Magna Hungaria lakóinak emléke lehet.

Ugyanekkor Kmoskó Mihály, a Magyar Nyelvtudományi Társaság ülésén figyelmeztetett arra, mekkora zavar uralkodik a magyarok őstörténetére nézve oly fontos arabforrások összefüggésének kérdésében s hogy itt minden korábbi elmélet egy alaptévedésre megy vissza, hogy t. i. Ibn Rustah, Al Bekri-Gardizi, Muhammed Afi és még egy újabban előkerült forrás mind egy bizonyos Dzsaiháni geográfiáját kivonatolják. Kmoskó rámutatott arra, hogy Dzsaiháni nem egy, hanem legalább is hat van. Az őstörténeti kutatásnak ez a része tehát úgylátszik, még igen kritikátlan anyagra támaszkodott s itt még soká várunk kell, míg körülbelül bizonyosat tudunk mondani.

* * *

Az Imre-évben aktuális problémát fejtegetett Schwarcz Elemér, az Emericana népszerű vezére, aki kitűnő germanista és az elszakított Nyugat-magyarország helyneveinek ernyedetlen tanulmányozója. Bebizonyította a korábbi feltevést, hogy az *Imre* név a német *Heinrich*, *Henrich*, illetve a h elmaradása után alakult *Emrich* név származéka s a régi magyarban *Emreh*, utóbb *Imreh* alakban fordul elő. Imre király franciás műveltségű korában az *Aimericus* alakok is előfordulnak a francia *Aimeri* hatása alatt. A *Heinrich* nevet pedig azért adatta fiának Gizella királynő, mert atyját, Civakodó Henriket és szent életű bátyját is így hívták.

* * *

Domanovszky Sándor, a magyar történettudomány egyik vezető alakja, most adta ki *József nádor iratainak* harmadik kötetét, a gróf Klebelsberg Kuno védelme alatt és ösztönzésére megindított *Magyarország Újabbkori Történeti Forrásai* című sorozatban. Domanovszky történetírói munkásságát a higgadt és szigorú módszeresség, a gazdaságtörténeti és általában a művelődéstörténeti szempontok érvényesítése és problémáinak változatos sokfélesége jellemzik. Ő a középkori élet elsőrangú ismerője, nagy alapossággal és intuícióval dolgozza most fel az újkor kérdéseit is. Minapi akadémiai rendes tagsági székhelyében ízelítőt kaptunk nádormonografiájából. Domanovszky ezúttal csak a nádor 1805-ik évi teljhatalmú magyar kormánybiztoságáról értekezett. A szerencsétlenül folyó francia háborúk következtében nevezte ki Ferenc király József nádort teljhatalmú kormánybiztosává, arra az esetre, ha a francia csapatok elvágnák Magyarországot Béctől. Ez, mint tudjuk, be is következett. József nádor, ki komolyan vette megbízatását, a legnevesebb magyar urakból tanácsot alakított, kiközött olyanok is szerepeltek, mint Vay József, akit korábban épen érzülete miatt megfosztottak tanácsosi állásától. József nádor különben az elzártság ideje alatt arra szorított, hogy Magyarország semlegességét Napoleonnal szemben megőrizze, nem azért, mintha nem tartotta volna kötelességének a király segítségére vinni az országot, hanem azért, hogy időt nyerjen az insurrectio megszervezésére. Ezért tehát a nyugati határon kordont állított fel a szökevények és kivert csapatok feltartására. A bécsi udvari tanács pedig ahelyett, hogy segítségére sietett volna fegyver- és egyéb szállítmányaival,

csak arra törekedett, hogy a minduntalan ingadozó császársban a féltékenységgel ébredését fel. Ez sikerült is és mikor Bécs újra helyreállította az összeköttetést Budával, a császár hivatalos iratokban és rezolúciókban fejezte ki bizalmatlanságát a nádorról és a nemzettel szemben, kiknek szemére hányta, hogy nem segítették őt küzdelmében, holott jól tudhatta volna, hogy nem az országon fordult meg a segítség elmaradása, hiszen a bevonuló újonckoknak még felszerelést sem tudtak adni, nemhogy katonai kiképzést. Majd kémekek veszik körül a nádort, ki az általános bizalmatlanság közepette lemondásra gondol.

Domanovszky előadása is csak újabb szomorú bizonyítéka a bécsi kormánykörök hagyományos kicsinyességének és kormányzási tehetetlenségének. Ez a politikai és közigazgatási defectus, sajnos, a magyar nemzet újkori történelmének egyik legjelentékenyebb zavaró tényezője volt egészen a világháború befejezéséig.

* * *

A Néprajzi Társaság legutóbbi ülésén nagy élvezetben volt a hallgatóság részben. Egy kis vonós, fuvós zenekar és egy kitűnő kis énekparvont fel az Akadémia előadó-termébe és kísérték bemutatásaival Madarassy László és Lajta László ez évi magyar népzenei gyűjtését. A magyar zenefolklore térképén még mindig nagy fehér foltok vannak és Lajta, kire a kutatás zenei része hárul, ezúttal néhány felkutatlan területre ment ki gyűjteni: Baranyába, Borsodba és a Bakonyba. Új dallamképletek nem igen kerülnek úgy látszik már elő Kodály, Bartók, Vikár és Lajta korábbi tetemes gyűjtése óta, de igen becses változatok és más egyéb zenei kuriózumok még mindig bőven akadnak. Így találtak a Bakony közepén, Szentgálon egy öreg cigányt, aki még két Bihari-dallamot ismer, ami azért is fontos, mert Bihari híres dallamai eddig csak német karmesterek eléggé hűtlen átírásaiból voltak ismeretesek. Ugyanitt előkerült az ú. n. Kossuth-verbunkosnak egy szép változata (Strauss *Cigánybárójának* a verbunkosa is ebből készült).

Borsodban, Cserépváralján pedig az a meglepetés érte a gyűjtőket, hogy felfedeztek két *magyar parasztlizenekart*. Öttagú bandák, sajátosságosan hangolt hangszerekkel, melyek a városi cigánytól eltérő modorban játszanak: a klarinét hangja vezet, a primás inkább csak színez. A cimbalmos harmóniát sosem játszik, csak a melódiát veri. A kísérő kontrás és a nagybőgő önálló figurákat játszik, melyeknek nincs köze a dallamhoz. Állandó forte, eleven ritmus, teljesen mentes minden érzélgősségtől és romantikától. Egy Bihari-verbunkos itt is került elő, ami a zenekar régiségére vall. Baranyából egy keleti típusú, ősi dallamvezetésű táncdalt mutatott be Lajta László.

Mindezt 400 pengőből kellett felkutatni és egy kölcsönkért fonográffal lejegyezni. Pedig itt a magyar nemzet olyan kincseinek megmentéséről van szó, melyek a legsajátosabb értékei a magyar nemzeti léleknek. A magyar népzene a mecénását keresi!

Ugyanezen az ülésen Major Ervin, a népies magyar műzene és a népzene kapcsolatairól tartott előadást. Major Ervin kutatásai egy igen fontos problémakörben mozognak: ő igyekszik megállapítani a mai magyar középosztály «magyar nótái»-nak eredetét és történetét. Kevesen tudják, hogy az általunk énekelte magyar nóták túlnyomóan nagy része műdal, melyeknek szerzői gondos kutatás árán megállapíthatók. Major Ervin szerint ennek a kutatásnak egyik legfőbb nehézsége a magyar műdalirodalom terén divatos plágium. Egy-egy dalt

többen adnak ki saját nevük alatt. Így folyt már 1889-ben szerzőségi harc Dankó Pista és Nádor Imre között egy dal körül, mely pedig már korábban is ismeretes volt. Sikerült megállapítania pl., hogy a *Hét csillagból áll a Gőncöl-szeke*rét Dersi Mihályné, a *Részeg vegyck rózsám mint a csap*-ot Apáti Gyula, az *Ez az én szeretőm*-et Simonfi Kálmán szerezte. Végül Major Ervin sürgette a dallamszótár megszerkesztését, mely okvetlen szükséges volna a magyar népies műzene kritikai feldolgozásához.

Solymossy Sándor zárószavában örömmel állapította meg, hogy most már a kutatás a középosztályunktól annyira kedvelt, cigányokművelte népies műzenét is felkarolja, mert csak így lehet tisztázni véglegesen a Vikár-Bartók-Kodályi-Lajta-gyűjtötte igazi népzene és a népies műzene viszonyát.

* * *

A magyar színháztörténet egyik legkiválóbb művelője Pukánszkyne Kádár Jolán, igen érdekes előadásban mutatott rá a Magyar Philologiai Társaság legutóbbi ülésén a magyar népszínmű idegen eredetére. A magyar népszínmű, bizony, a bécsi ú. n. *Lokalstückök* egyenes leszármazottja. Ha keletkezését vizsgáljuk, meglátjuk, hogy nem a népből ered, hanem a nép számára írott színmű. A magyar irodalomban általában Szigligeti *Szökött katonáj*tól számítják a népszínmű megjelenését, holott maga a szerző eredetileg nem ezzel a műfajjal jelölte meg művét. Azt már eddig is tudtuk Zolnai Béla kutatásai óta, hogy a *Szökött katon*a Hensler bécsi *Deserteur*-jének magyar milieube való átültetése. De valamennyi híresebb magyar népszínmű beilleszkedik műfajilag valamely egykorú bécsi külvárosi népi műfajba. A magyar népszínműt különben főleg a konkurrencia hozta létre, mert a pesti Nemzeti Színház igazgatósága látta, hogy a német színház legnagyobb sikereit ezekkel a Volksstückökkel aratja. Ezért tehát, mikor az első népszínműre szóló pályázatot kiírják, feltétel gyanánt a nép erkölceit nemesbítő darabokat követelnek. Az első népszínműnek mondott darab, Ney Ferenc *Kalandora*, még nem is a faluban játszik, hanem pontosan a bécsi mintára megrajzolt pesti milieuban: a Gellérthegy, a Városligetben és a Zugligetben. A magyar népszínmű aztán innen kezdve pontosan követi a bécsi Volksstückök valamennyi műfaját. A tündérbohózat már korábban is megvolt s most megtaláljuk a magyar darabok között a Ritterposse, a bohózat (*Liliomfi*), a Lokalstückök (*Kalandor*) és végül a Bécsben erősen divatba jött népi daljátékok műfaját, mely aztán a magyar népszínmű végleges alakja lett. Maga a mese valami romantikus bűntény, melyben a gonoszok meglakolnak, a jók győzedelmeskednek, de a lényeg mint a bécsi népies daljátékokban is (*Die Liebe auf der Alm*, *Das erste Veilchen*) a dalbetét: a Blaháné ajkáról felhangzó műnépdal, melyet a következő héten már az egész ország utána énekel.

A mai nemzedék nem sok közösséget érez a népszínművel, nem hallotta Blahánét, ellenben eddig is érezte, hogy ez a múlt romantikus műfaj felülről csinálódott és kissé meghamisította a népről és különösen a népi zenéről alkotott fogalmainkat. Pukánszkyne Kádár Jolán kitűnő tanulmánya csak tudományosan igazolta ösztönös érzésünket.

Eckhardt Sándor.

Képzőművészeti szemle.

Az Ernst-Múzeum legutóbbi csoportkiállításán Holló László, H. Nemes József, Vydai Brenner Nándor, Schossberger Klára bárónő és Weil Erzsí vett részt. Közülük a legjelentékenyebb a debreceni Holló László, akinek képei megtöltötték a nagytermet s grafikájából is akadt egy teremre való. Olajképeinek nagyrésze kompozíciós problémákkal foglalkozik, előadásuk bátor és erőteljes. Az ember és a tér viszonyát tisztán látja, pontosan meghatározza. Nem riad meg a nehéz feladatoktól, sőt keresi azokat. A portréiban megnyilvánuló pszichológizáló íz Kokoschkára emlékeztet. Kokoschka az, akinek alakjaiban differenciált lelki indulatok maradéktalanul napvilágra kerülnek s az az út, amelyen Holló e kiállításával megindult, sok lehetőséget rejt magában. Színezése egyelőre még kívánnivalókat hagy, barbár erejű, vad színeit olykor indokolatlanul helyezi egymás mellé. Előadása itt-ott modorosságba téved. Annyi bizonyos, hogy nem jelentéktelen képességű festő, s ha majd szándékait tisztábban tudja megvalósítani, hamarosan a legjobbak közé kerül. Azt is meg kell jegyezni, hogy kitűnő rajzoló, aki szinte játszik a vonalak érzéki szépségével, a tömegek hatásos kontrasztjaival. További fejlődéséhez igen nagy reményeket fűzünk.

A többi kiállítóról sommásan emlékezhetünk meg. *Schossberger Klára* bárónő a mai párisi ízlés szelídebb árnyalata értelmében világos színskálájú, derűs és finom képeket fest. *H. Nemes József* impresszionista tulajdonságú festő, aki sokfelé próbálkozik. Legjobb dolgai apró, könnyen odavetett tájképek. *Vydai Brenner Nándor* komor színezésű, Rembrandtot utánzó képei modorosak. *Weil Erzsí* rézkarcai a szépen izmosodó magyar rézkarcoló-gárda műveivel kapcsolódnak, nem mindig a legjobbakhoz.

* * *

A Tamás-Galéria *Bortnyik Sándor* képeiből mutatott be kisebb kollekciót. *Bortnyik* a háború alatt tűnt fel, mint a szélsőbaloldali művészeti mozgalom egyik tagja, azután Weimarba került, a sokat emlegetett Bauhausban dolgozott s Budapestre való visszaköltözése után, mint plakátrajzoló aratott sikereket s arat ma is. Ami a plakátot illeti, érti a mesterségét: egyszerű de rendkívül hatásos eszközökkel vési mondanivalóját a járókelők emlékezetébe és sikere épen abban rejlik, hogy nem olajkép-utánzó édeskés giccseket rajzol, hanem plakátokat. Az ember azt hinné, hogy a plakátrajzolás ily művész komolyabb rendeltetésű műveire is hat, de *Bortnyik*nél tévedés lenne ezt hinni. Amint ecsetet vesz a kezébe, «tárgyas» művésszé válik, aki a mai életberendezésnek praktikus jellegét tartja mindenekelőtt valósnak. Ha a mai civilizáció mindenestől elsüllyedne s mint beszédes dokumentumok, csak *Bortnyik* képei maradnának meg, az utókor ugyancsak hamis fogalmakat alkotna mindennapi életünkről. Azt hinné például, hogy az emberek riktó színekre mázolt kockákban laktak, fejük helyén olykor egy box-próbababa feje ékeskedett, az élet motorbiciklikon és motorbicikli körül zajlott le, műtőasztalszerű ördögös ágyakon aludtunk stb. Szkeptikusok erre megjegyezhetnék, hogy *Rubens* munkásságából hasonló furcsa következtetéseket lehetne levonni, mely szerint a XVII. század csupa diadalmenetből és fékevesztett mulatozásból állott volna, de a példa nem jó, ha *Bortnyikkal* vetjük össze. *Rubens* boldog derűje már a témákban megnyilatkozik, de hogy mi nyilatkozik meg *Bortnyik* zöld szamarai-ban és motorkerékpárjaiban, nem is sejtjük. Tréfa nem akar lenni, annyi bizonyos. Itt lenne már az ideje, hogy az új művészek revízió alá vennék azokat a

lehetőségeket, amelyen elindulhatnak, a festők képeket festenek s nem gyártanak «praktikus» (és mégis megfoghatatlanul értelmetlen) világberendezéseket.

* * *

A Nemzeti Szalon amerikai kiállítása örvendetes módon szakítja meg a tárlatok megszokott sorát, bepillantást enged az Egyesült-Államok képzőművészeti kultúrájába, amelyből eddig hazánkban mindössze csak az építészet volt ismeretes. A számra kicsiny, de érdekes kollekciót az American Federation of Arts gyűjtötte össze s az összeállítás hivatalos forumtól való fémjelzése az amerikai művészetpolitikával is megismertet. Mint mindenütt a világon, az Egyesült-Államokban is konzervatív jellegű a hivatalos művészet, a reprezentatív portré hűvös nyugalma, egyszerűsége és technikai tökéletessége New-Yorkban vagy Pittsburghban épúgy megtalálható, mint Londonban vagy Budapesten. Az ünnepi képmások tengerentúli stílusára Zuloaga, az Amerikában megtelepedett Sargent és László Fülöp hatottak. A kiállításon e műfajt Leopold Seyffert képviseli.

Általában a figurális festés sokkal nagyobb szerepet játszik, mint a tájkép, az alakos képek között az egyes figurák gyakoribbak, mint a kompozíciók. Európai szemmel nézve furcsának tűnik, hogy a tájképek háttérben itt-ott felhőkarcolók meredeznek. Közülük legérdekesebb Childe *Hassam*-nak A Fifth Avenue télen c. Pissarora emlékeztető impresszionista, finoman összefoglalt városképe. A legújabb törekvéseket James *Chapin* szép férfiportréja képviselte.

A szobrászok között Diederich *Hunt* két kisbronz kitérően megkomponált mozgalmasságával igen jó nivót reprezentál s ugyancsak figyelemreméltó Paul *Manship* Európa erablását ábrázoló szobra. Leo *Friedlander* női mellképe erősen dekoratív tendenciájú s az új olasz klasszicizmus hatása alatt készült. A grafikai művészetet Donald *Shaw Laughlan* konvencionális, de bravuros technikájú rézkarcai képviselték azzal a gyönyörű sorozattal egyetemben, amelyet *Whistler* lapjaiból engedett át a Szépművészeti Múzeum.

* * *

Hat éve mult, hogy *Vaszary* János nagyobb gyűjteménnyel szerepelt a nyilvánosság előtt s az Ernst-Múzeumban most megnyílt, valamennyi termet betöltő kollekcióját nézegetve, bámolni kell a hatvanhároméves festő óriási munkabírást. A sok kép, alig néhánytól eltekintve, mind a hat esztendő alatt készült s *Vaszary* nem áll meg, hogy összefoglalja mondanivalóit, vissza sem néz, megy a maga útján. Alig akad magyar festő, akinek munkásságában annyiféle domb és völgy váltakozna, mint az övében s bizonyára egy sincs, aki elszántabban és nagyobb anyagon kísérletezett volna, mint ez a soha meg nem nyugvó lélek. Új kiállításán néhány világos színharmonijú, levegős tengeri strandképe tűnt fel: képek, amelyeket alkotójuk bizonyára nem tart annyira, mint nagy kompozícióit.

Vaszary igazi ereje a színekben rejlik, topázszerűen ragyogó híres zöldjeit, mély kékjeit és harsogó sárgáit az igazi, született kolorista bravuros biztonságával kezeli. Szinkultúrája az, ami elfeledteti gyakori formai nehézkességét s elfeledteti gyakran a kép ürességét, indokolatlanul nagyra méretezett voltát is. A kolorizmus azonban az oka annak is, hogy *Vaszary* a legritkább esetben éri el azt a kvalitásbeli fokot, amely tehetségét megilletné; a szín felemészti, felperzseli a kép egyéb nélkülözhetetlen elemeit. Mégis azt kell hinnünk, hogy nincs igazuk azoknak, akik elfordulnak ettől a brutális és kérlelhetetlen művé-

szettől, mert új szineffektusai máris megtermékenyítették a mai magyar pikturát, tovább élnek mások képeiben s végül majd megszólalnak oly művekben, amelyek mentek lesznek a kezdet fogyatékoságaitól. Vaszary kísérletezései, túlzásai, zsákutcái ebből a szemszögből nézve nem hiábavalók, kárukat csak az a néhány kritikátlan kezdő vallja, aki fenntartás nélkül hódol be ennek a hatásos művészetnek, de ezek amúgyis előbb-utóbb elkallódnának.

* * *

A Tamás-Galéria legújabb kiállításán két fiatal festő mutatkozik be, *Gadányi Jenő* és *Rafael Viktor*. Törekvésük, céljaik hasonlóak, mindkettő a francia kubizmus dekomponáló szárnyában látja a mintaképet. Rafael inkább a tájképek és csendéletek, Gadányi a figurális festés felé vonzódik. Kiforratlan, tapogatózó festő mindkettő, akiknek műhelytanulmányait nem kellett volna kiállítani. A bemutatkozás nem afféle formalitás, mint az életben, nem ajánlatos elhamarkodni.

Genthon István.

Zenei szemle.

A VI. filharmoniai hangverseny (Knappertsbuch Hans). — Basilides Mária dalestje (Bartók-bemutatók). — A Székesfővárosi Énekkar hangversenye a filharmonikusokkal (Bach: Actus tragicus). — VII. filharmonikai hangverseny. — Palestrina korus hangversenye, ami a színe lesz. — Strauss Richard hangversenye.

A VI. filharmoniai hangverseny *Knappertsbusch Hans* bajor főzeneigazgató vezényletével folyt le.

Knappertsbusch a modern karmesteri művészet kiváló és jellegzetes képviselője. Virtuoz technikája bámulatraméltó motorikus készségéből táplálkozik. Felfogásában az értelem és az akarat uralkodnak. Egyformán koncentrált erővel fogja össze zenekarát és a zenemű konstruktív elemeit. Sokszor taktusokon át egyetlenegy mozdulatot sem tesz, de a látszólag pihenő kéz csupa rejtett energia, egész alakja csupa megfeszített izom, a zene ritmusával való benső velemozgás megtestesülése, amely minden pillanatban kész plasztikus formát ölteni. Furtwängler felfogása színesebb, behízeltőbb, részletezőbb, egészében romantikusabb, Knappertsbusché keményebb, hidegebb: ő az új klasszicista konstruktív szellem karmestere. Teljes odaadással veti bele magát a zene áradatába, mely olyan életelem számára, mint a lélekzés vagy a szívverés. Néha pózolónak, kiszámítottnak tetsző gesztusai eltörpülnek ezzel a páratlan egybeolvadással szemben. Legcsekélyebb mozdulatában, fejének egy intésében benne van a vezetésre termett egyéniség benső ereje, aki mer az lenni ami, s ezt parancsoló módon ki is tudja fejezni. És a zenekar minden mozdulatára reagál: szól úgy, ahogy ő kívánja.

Mozart «Egy kis éjjeli zene» című szerenádja kristálytisztán, elbűvölően finom kecsességgel rajzolódott le előttünk. Az est fénypontja Beethoven Eroicája volt. Knappertsbusch interpretálásában az első tétel klasszikus egysége, nagyszerű felépítése ragadott meg elsősorban. A bevezető nagy motívum emelkedése, lendületének meg-megszakadása, a nagyszerű kidolgozása, részben kiszélesedése, majd látszólagos letörése éles plasztikával bontakozott ki vezénylése nyomán. Visszatérésében úgy hangzott ez a motívum a kürtökből, mint a sors hívása, amely a halál éjéből kelti életre a csüggedőket. Emellett a melléktema panasza, a szív hangja talán kelleténél jobban háttérbe szorult. A gyaász-

induló zordon, komplex jellegében ugyanez a leszűrődött objektivitás tűnt szembe. Az a sajátos egyéni páthosz, amely ebben a korszakban még elég jellemző Beethovenre, elsikkadt Knappertsbusch felfogásában. Mesteri volt a két utolsó tétel nagyszerű koncepciója. A Scherzo viharos forrongása, a zárórész kontrapunktikus szövevénye ragyogó színekkel és értelemmel keltek életre. Rég nem hallottuk a rézfúvókat ilyen telten, frissen zengen.

A lángész kimeríthetetlen lényéből a klasszikus Beethovent kaptuk ebben az interpretálásban. Azt a Beethovent, aki fejedelemsként uralkodik azon, amit szeret és gyűlöl, uralkodik örömen és fájdalomán, aki a szenvedélyt nagy erővel egy kolosszális szoborművé sűríti össze. Erről az oldaláról nyújtott teljes és eredeti kép maradandó élménnyé tette a bajor karmester vendégszereplését.

* * *

Basilides Mária neve a hangverseny tudósításokban talán a leggyakrabban szerepel. Rendkívüli muzikalitása, intelligenciája, nagy kultúrája teszik lehetővé ezt a megerőltető pódium-életet. Az oratórium-stílustól a modern dalköltészetig egyformán nélkülözhetetlen erőssége a magyar interpretáló énekművészetnek.

Az est újdonsága Bartók legújabb magyar népdalfeldolgozásainak bemutatása volt. Minden ilyen eset, mindmégannyi alkalom lehetne a magyar közönség számára, hogy teljes résztvétellel kimutassa háláját Bartók Béla és ezzel az összes gyűjtők iránt, akik ezt az egész világon kevés hasonlóval összemérhető nemzeti kincset, az ősi népdalokat megmentik az utókor számára. Valóságos halotti listát lehetne összeírni azokról a lelki és természeti értékekről, amelyeket a modern civilizáció tett a sirba. Nemcsak emberfajok, állatfajok, erdők pusztultak ki örökre, hanem emberi produktumok, ősi népszokások, öltözetek, dalok, hangszerek stb. tartoznak már nagy részben a multhoz. Mintha a kedély, a szív melegségét, amely a népdalokat táplálta, teljesen felszívta volna a gépek, a technika rideg korszaka. Ma világszerte csak a technika, az ipar és kereskedelem terén vannak igazán elismert «nagy» emberek. Vajjon csakugyan a kedélyélet alkonyatát éljük? Az emberiség zöme ma nem él, hanem csak «exisztál». Az egyik mint a hivatásának, a másik mint a pénz és szórakozás hajszolásának rabszolgája. Ezek az örömtelen exisztálók sohasem is fogják megérteni, hogy micsoda emberi értékek rejlenek a Bartók Bélától gyűjtött népdalokban. Az ember és a természet ősi összefüggésének csorbítatlan kifejezései ezek a dalok. Az a szent áhitat, amivel a nép egyszerű fia a természethez közeledik, olyan benső élet jele, amelyet a legzseniálisabban megkonstruált gépek, a leghatalmasabb ipari szövetségek egy mákszemnyivel sem tudnának gazdagítani. Sokat hánytorgatják — sok szempontból méltán — a magyar nép konzervatívizmusát. De ebben az esetben áldani tudjuk ezt a konzervatívizmust, amely megőrizte számunkra mind mai napig az igazi magyar élet, magyar gondolkodás, érzés, kifejezés, hű hagyományait, a népdalokat. Bartók feldolgozásai olyan összeforradást mutatnak a tárgyukkal, hogy bajos volna eldönteni, melyik nyer többet a másiktól. Nyoma sincs bennök közhelyeknek, hamis romantikának, monoton lagymatagságnak; mindegyik egy kis tökéletes műalkotás a maga nemében.

Basilides Mária nem kis érdeme, hogy ezekkel a dalokkal is — amelyek alapján távol állanak az egyéniségétől — illuziót tud kelteni. Annál otthonosabban mozog — s itt valóban tökéletes produkciót nyújt — Kodály «Mégkéssett melódiák» című gyönyörű műdalciklusában. Berzsenyi «Levéltöredék

barátnémhoz» című költeményének mély érzéstartalma nagy lelki magányossága, rezignált melancholiája Kodály zenéjében valami tragikus árnyalatot nyer, amit a művésznő sötét, bársonyos orgánuma, mesteri előadása, teljes élménnyé tesz. Amint a versben az alkonyba boruló szüreti kép, úgy a zenében a kíséret adja a hangulati háttérrel. A boldog multon álmodozó lélek visszatér a jelenbe. Körülötte és benne csend: künt a búcsúzó nap utolsó sugára, belül a szelíd szerelem hamvadó szikrája. De a rezignált szavak mögött a nyugtalan kíséretben érezzük a még mindig szenvedő lélek elfojtott vergődését. Az utolsó akkordokban még egy félnék, tétova kérdés csillan föl, amire már nem kapunk feleletet.

Vajjon megálmodta-e valaha a nemzet egyik legnagyobb szelleme, Kölcsey Ferenc, hogy szívevérvével megírt gyönyörű költeménye az «Elfojtódás» ilyen megrázó visszhangot fog kelteni száz év múlva egy nagy magyar muzsikusként? A verssorokban rejlő kétségbeesett, örült fájdalom «oh sírni, sírni mint nem sírt még senki» a zokogó melódiákban, az éjsötét színű, súlyos páthosszal telt hatalmas akkordokban hatványozott erővel tör ki. A drámai feszültség csúcspontján vadul sikolt fel a halárasebzett lélek «Mért — mért, hogy szívem nem reped meg — Vérözönnel kebelemben?» Az akkordok mint mindig sűrűbben hulló pörölycsapások szinte egymásra halmozódnak. A lélek indulata eljutott a kifejezés intenzitásának végső határáig. A vihar amilyen elemi erővel tör ki, oly hirtelen omlik össze.

Kodály sajátos humora színezi Csokonai «A farsang búcsúszavai» szövegét. Különös ez a humor: az arc mosolyog, de a szemek kifejezése szomorú marad, visszatükröződik bennök az élet nagy farsangi menetének, nagy komédiájának minden nyomorúsága.

Kodály műdalköltészete a beteljesedett magyar műdalköltészet, ma az egész világon az elsők között áll. És ebben része van kitűnő tolmácsolójának, Basilides Máriának is.

Bartók mint kísérő is különálló jelenség. Kísér és mégis egy pillanatra sem tudja feledtetni velünk, hogy egy nagy művészi egyéniség ül a zongora mellett.

* * *

A Székesfővárosi Énekhar és a filharmónikusok nagy feladatra vállalkoztak. Kodály Zoltán vezényletével előadták Bach világhírű «Actus tragicus» című kantátéját és Beethoven C-dur miséjét. Soha el nem feledhető élménye volt annak, aki Bach művét valamikor jó előadásban hallotta. Sajnos, jelen esetben ilyen emlékekkel kellett pótolni a tolmácsolás hiányait. Pedig maga a mű egyike az egyházi zeneirodalom legihletettebb alkotásainak. Szövege mutatja, hogy alkalmi szerzemény volt, halotti ünnepségre készült. Az első kórus adagiójában, majd a tenorszólóban a kísérő fuvolák szomorú motívumában a halál gondolata mindig komorabban, határozottabban bontakozik ki. «Ach Herr, lehre uns bedenken, dass wir sterben müssen» újra, újra felhangzik, mint egy gyöttrő gondolat, melytől nem birunk szabadulni. Komor parancs hangzik fel a basszus szólóban: «Bestelle dein Haus, denn du wirst sterben». A mű csodálatos ihlettel megírt főrészéhez érünk. A kórus egy új tételbe kezd «Es ist der alte Bund: Mensch, du musst sterben» a fuvolák és gambák egy régi halotti ének háromszólamú feldolgozását játsszák. A mély hangokból álló kórusral szembe, amely szinte belemerül a megsemmisülésbe, a teljes vigasztalanságba, egyszerre felcsendül a szoprán szóló, mint egy fénysugár a magasból, mint az emberi hitnek, bizakodásnak naív kifejezése. Megkapó ellentétben haladnak egymás

mellett a szólamok, de a figyelem súlypontja a szólón van, mint egy fényfolton, amely enyhíti a körülvevő sötétség borzalmait. Az élet és a halál misztériumának fény és árnyék ellentétekkel való megsejtetésében az «Actus tragicus» Rembrandt festményei mellé állítható. A fény mint metafizikai principium, amely diadalmasan töri át a sötétséget, adja meg mind a két művészet transzcendens jellegét. A főrész után a vigasztalás útja immár világosan áll előttünk. A befejező kórus koráljának utolsó sora fugatémává lép elő, amely a kidolgozásban hatalmas hitvallásá emelkedik. Különösen hat emellett az utolsó akkordok pianója, mint egy figyelmeztetés a kiálló gyötrelmekre, figyelmeztetés arra, hogy életünknek csak az Isten ad jogosultságot.

* * *

A VII. filharmóniai hangversenyen két bemutató is szerepelt. Az egyik *Kazacsay Tibor* «Poéme»-je, a másik *Rimsky-Korsakoff* «Arany kakas» című svitje.

Előbbi könnyű, élvezhető muzsika mindazok számára, akiknek nincsenek nagyobb igényeik egy mű eredetiségét illetőleg.

Az «Arany kakas» Puskin fantasztikus meseszövegére írt opera, amelyet *Rimsky-Korsakoff* (1844—1908) halála után írtak át hangversenyelőadásra. Az orosz mester erősen racionális szelleme, nagyszerű színérzéke a Liszt-Berlioz-féle programzenei irány követésében élhette ki magát a legteljesebben. Fel szívta magába az impresszionizmus hatásait is, de radikális újtónak sohasem volt mondható. Jelen műve is tanúsítja, hogy a nagyobbára pesszimiztikus világnézetű disszonáns lelkű orosz zeneköltők közt *Rimsky-Korsakoff* egész kivételes helyet foglal el. Van benne valami sajátos megrendíthetetlen, derült nyugalom, sok szemlélődő, elbeszélő készség, egy kis ironikus fensőbbiség. Igazi világa a mese világa, ahol szabadon csaponghat páratlan hangszerelő és harmonizáló fantáziája. Lyrát, személyes páthoszt ne keressünk benne, melódikus invenciója szegény és csak olyankor igazán életképes, amikor az orosz népdalmotívumok kész formájából kölcsönzi. (Ő az orosz népdalok legzseniálisabb harmonizálója.) A mű eredeti dalmű- formájában sokkal hatásosabb lehet, mert a tételek összefüggése igen laza, a kísérő szöveg követése olyan erős értelemszerű tevékenységet követel a hallgatótól, amely fárasztó és erőtlen. Mindezekért zenekarának harmonikus gazdagsága és színpompája kárpótol.

Beethoven halhatatlan III. Leonóra nyitánya és Mozart C-dur zongoraversenye egészítette ki a műsort. Utóbbit *Gieseking Waller* német zongoraművész játszotta legkevésbé sem annyira különlegesen, mint ahogy ezt a jövőtelét beharangozó reklámok után elvártuk. Kifogástalanul, kissé akadémikus mellékízzel lejátszott mindent, nagyszerű cembalószerű (félig staccato) technikával kitűnően érvényre hozta a mozarti zongorastílus finoman markirozott szaggatott jellegét. A hangok mint ezüstös gyöngyszemek puha, hajlékony vonalakban sorakoztak egymás mellé, de különben egy fokkal sem emelkedett a nálunk olyan szívesen látott külföldi virtuózok rendes színvonala fölé.

* * *

A *Palestrina-kórus* Bárdos Lajos karnagy vezényletével igen élvezetes hangversenyben részesítette hallgatóságát. Zenei életünkben fontos és szép hivatása van ennek a kórusnak. Ma, amikor a figyelem világszerte újra a zenei nevelés és a szociális vonatkozások szempontjából oly nagyjelentőségű karéneklés felé fordul, kettős ez a hivatása. Részint a gyors fejlődésnek indult

magyar kóruskultúra hivatott képviselőit kell szóhoz juttatnia, részint a régi vokális művészet gyönyörű termékeinek megismertetésével a zenei közízlést kell nemesítenie. Ezekre a feladatokra való rátermettségét jelen teljesítményével teljesen igazolta. Az új magyar egyházi kórusirodalmat több szám is képviselte.

Molnár Antal «Stabat mater»-je nagy tudással és stílusérzékkel megírt munka. Technikai nehézségei ugyancsak próbára teszik még a leggyakorlottabb kórus erejét is. *Kerényi György* kórusa Pákozdy Ferenc Mária szonettjének finom líráját teljes mértékben kifejezésre juttatta. *Bárdos Lajos* Szűz Mária éneke régi egyházi melódia feldolgozása. Ihletett alkotás, amelynek minden taktusa elárulja, hogy szerzője milyen mély hittel, áhitatos szívvel nyúlt a témájához. A befejező sorok megindító, panaszos könyörgése csodálatos finomsággal és bensőséggel jutott érvényre a szép előadásban. *Harmath Arthur* 150. zsoltára Szentmihályi Mihály szövegére készült (1798). Az Urat magasztaló, ünneplő lélekből kiáradó, erőből duzzadó dicsének, amely tömegeket egyesít egy erős érzésben, pompás zenére fordítása volt a szöveg életigenlő, expanszív jellegének.

Nagy sikerük volt O. Lassus, Stephani és Hassler vidám kórusainak. Az előadás imponáló biztonsága, meglepő finomságai bizonyítják *Bárdos Lajos* kitűnő karmesteri képességeit.

* * *

Strauss Richard a letűnt Wagner-korszak utolsó nagy zeneköltője személyesen vezényelte saját műveiből rendezett budapesti hangversenyét. Különös élmény volt látni az ősz mestert, amint fiatalabbkori műveit tolmácsolja. «Also sprach Zarathustra», «Don Juan»: milyen forradalmat idéztek elő annak idején ezek a művek! A «modern» fogalma hosszú időn át Strauss Richard zenéjéhez kapcsolódott. Ma, az idők távlatán keresztül, mint a késő romantika programmatikus, irodalmi irányának legjellegzetesebb megnyilvánulása szerepel.

Az «Also sprach Zarathustra»-ban Strauss erősen hangsúlyozza szabadságát Nietzschevel szemben. A szabad szellem különböző fejlődési állomásait akarta itt ábrázolni addig, amíg elérkezik az «Übermensch»-hez. Az ember, akit előbb porig sújt a természet rejtélye, menedéket keres a hitben, majd fellázadva az aszketikus gondolatok ellen, beleveti magát a szenvedélyekbe; megcsömörlök, halálosan kifárad, megpróbálkozik a tudománnyal, aztán ezt is elveti. Végül megtalálja felszabadulását a nevetésben, a boldog táncban a világegyetem körtáncában, amelybe minden emberi érzelem felolvad. «Csak olyan Istenben hihetnék, aki táncolni tud», énekléi Zarathustra. — A tánc eltávolodik, elvész az éther régióiba, Zarathustra táncolva tűnik el, de a többi ember számára nem oldotta meg a világegyetem problémáját.

Nietzsche és Strauss — csodálatos találkozását észlelhetjük e két nagy szellem eszményeinek. A hatalomra törő akarat, a megvető heroizmus, a túlzott individualizmus épen úgy vezéreszméi Nietzsche filozófiájának, mint Strauss Richard zenéjének. De ezeknek az eszméknek a túlhajtása már magában hordta e kor dekadenciájának csiráit. Nietzsche a legvitatottabb és legolvasottabb modern gondolkodó, de ragyogó aforizmái, amelyek a legsúlyosabb tartalom mellett is kecsesek, nyugtalanok, átvillanók, inkább felkavarják, mint megnyugtatják a lelket. Strauss merészelt heroikus szimfóniát írni Beethoven után, de ez a megfeszített akarat és heroizmus elernyed, alig hogy céljához ért. Zarathustra nevetése csapkod és korbácsol, végre is a csüggedt tehetetlenség

vallomásával végződik. «Don Juan», aki az élet minden örömét egyszerre akarja karjai közé szorítani, legyőzve, a semmiségbe merül. Mikor a ragyogó viharos lendület egyszerre megszakad és a zseniálisan vezénylő mester két karja a zenében kilobbanó lánanggal együtt ernyedten, fáradtan hull alá, önkénytelenül is arra kell gondolnunk, miért kellett megmutatni ezt a káprázatos erőt és akaratot, ha a végén mindent legyőz a kétségbeesés, vagy a kétségbeesésnél is szomorúbb rezignáció? Miért kellett épen Nietzschenek a beteg, gyenge testű, túlérzékeny, töprengő élete végén elborult lelkű filozófusnak megalkotni az Übermensch, a szabadság, a hatalom, az egészség és életöröm eszményét? Nagy benső ellentmondások ezek, amelyek feloldását ez a kor már nem tudta megadni.

Strauss jól ismert zongorára és zenekarra írt «Burlesk»-jét Meyer Marcelle párisi zongoraművésznő bravuros technikával, nagyszerű ritmusérzékkel adta elő. Dalait, amelyek közül nem egyben a legbensőbbben nyilvánul meg Strauss poéta és muzsikus lelke, Anday Pirokska, a bécsi állami operaház magyar művésznője tolmácsolta.

Prahács Margit.

A tótkérdés.

Nekem jutott az a feladat, hogy a tótkérdésről beszéljek. Ezt a kérdést legtöbbször azzal vezetik be, hogy összeszedve a régi mult hiányos, sokszor ellentmondó történelmi feljegyzéseit, azon vitatkoznak, hogy óslakók-e a tótok s mikor és milyen körülmények közt telepedtek le a Felvidéken. Ezt a kérdést különösen a csehszlovák propaganda tolta és tolja előtérbe. Pedig maga Masaryk arra figyelmeztet, hogy e kérdésnél ne menjünk vissza «a régi misztikus korba», mert hiteles történelmi adatok hiányában csak történelmi elbeszélést vagy történelmi mesét lehet írni, de történelmet nem. Nem akarok tehát meddő vitát provokálni s azért arra az álláspontra helyezkedem, hogy a magyar állam alapítása óta a Felvidék integráns része volt Magyarországnak s hogy a magyar haza történelme a Nagy-Magyarországban lakó minden népnek közös történelme. Mert a magyar állampolgárok kezdettől fogva nyelvkülönbség nélkül egy politikai magyar nemzetet alkottak s ez a nemzet ezer éven át megtartotta historico-politikai egységét, aminek egyik főtámasza a rendi alkotmány volt. Minden magyar nemes büszke volt arra, hogy magyar nemes, a Szent Korona tagja (membrum Sacrae Coronae); féltékenyen őrizte jogait és kiváltságait s ez a tudat és törekvés egységet teremtett a nemesi osztályban. Magyar nemes pedig lehetett mindenki, aki erre érdemeket szerzett, abban az időben leginkább a harcban tanúsított vitézségével. S erre a felvidékieknek sok alkal-

muk volt, mikor váruraikat a harcha követték. Ezért kapott annyi család nemességet a Felvidéken, sőt vannak egész községek, melyek lakói valamenynyien nemesek voltak. Nyelvkülönbség nem játszott itt fontos szerepet. A felvidéki családok levéltáraiban találunk latin okmányok és latinul írt levelek mellett magyar, tót és német nyelven írt leveleket is. Bél Mátyás abban a latin nyelven írt előszóban, melyet Dolezsál szlovák grammatikájához írt, említést tesz a Thurzó-, Illésházy-, Zay-, Révay-, Justh-, Ottlik- és más felvidéki családokról, mint olyanokról, akik a tót nép nyelvét szívesen beszélték, sőt nem egyszer írásban is használták.

És mikor az 1848-iki törvények a rendi alkotmányt eltörölték, a felszabadult jobbágyság teljes jogegyenlőséget kapott anyanyelvre való különbség nélkül. Az állások betöltésénél a közhivatalokban, nemkülönben a méltóságok elnyerésénél csak az arravalóság, a tehetség és a szorgalom volt döntő s innen van, hogy a csonka országban még ma is tekintélyes számban találunk úgy a különböző hivatalokban, mint a közpályákon Felvidékről származó intellektuelleket.

A Felvidéken általában a «hungarizmus» volt az uralkodó szellem. A hungarizmus gondolata érvényesült a vármegyei gyűléseken s ez a gondolat rugója volt a közéleti tevékenységnek még akkor is, amikor ellentétes nézetek a felvidéki társadalmat ellentáborokra osztották. Visszanéző szemem szinte látja azt a megható jelenetet, mikor Krman Dániel, zsolnai ág. ev. lelkész, a későbbi szuperintendens, szláv nyel-

ven áldotta meg Zsolnán II. Rákóczi Ferenc zászlait, melyek alatt a kurucok hadba vonultak a magyar szabadságért. A hungarizmus gondolata kifejezést nyert azokban az irodalmi termékekben, melyek a XVIII. és XIX. századból reánk maradtak. Vannak tótdalok a mohácsi vészről, Murány várának ostromáról, Szigetvár elestéről, Eger ostromáról, Érsekújvár szomorú sorsáról s megemlítek két tótdé népballadát: a «Szilágyi és Hajmási» és a «Katalin» című történelmi tárgyú népballadát. Ezért Skultéty József, a tótdé Matica igazgatója, egyik munkájában különösen kiemeli, hogy a XVII. században milyen szép egyetértés és összhang uralkodott egész Magyarországon. Ezt az összhangot és egyetértést a későbbi időkben is tapasztaltuk; nem zavarta meg az a mozgalom sem, melyet a múlt század idején Bernolák Antal és társai a tótdé nyelvnek irodalmi nyelvvé való fejlesztése érdekében megindítottak. Sőt ezt a mozgalmat a felvidéki vagyos urak még pénzzel is támogatták. A tótdé írók pedig, akik már az új irodalmi tótdé nyelvet használták, részben a népeletről, részben a magyarországi közéletből merítették tárgyukat, de vannak történelmi vonatkozású művek is, amilyen például Szladkovic «Gyetyvan»-ja, vagy Kubányi «Valgátá»-ja.

A hungarizmus gondolata a tótdé népet teljesen áthatotta. Ez kifejezést nyert már a tótdé nép magyar zsinórzatú ruhájában, mely teljesen elűt a szomszéd szláv népeknek a népviseletétől. A tótdé nép legkedveltebb tánca a csárdás volt. A tótdé népdalok dallama a magyar népdalokra emlékeztet, sőt igen sok tótdé népdalnak a dallama a magyar népdal dallamával teljesen azonos. Ha messziről hallgatjuk a nép énekét, sokszor nem tudjuk megkülönböztetni, tótdé énekelnek-e vagy magyarul. A hungarizmus hatását tapasztaljuk tehát mindenütt az egész Felvidéken. Csak nemrég fújtak riadót a cseh lapok, mert Bujnák tótdé esztétikus konstatálta, hogy a tótdé irodalom a magyar irodalom hatása alatt fejlődött s hogy a legnagyobb tótdé költő, Hviezdoszlav munkáin Arany János hatása kétséget kizárólag észlelhető. A magyar irodalom hatását tapasztaljuk más tótdé íróknál is. Így pl. sok a hasonlatosság Arany «Toldija» és Szladkovic «Detvanja» közt, nemkülönben Arany «Ágnes asszony» című költeménye és Bottó «Mosónó a Rima folyónál» című költeménye közt. Mindkét költeményben egy őrlült asszony

mos a patakban; az egyik meggyilkolt férjének vérével bemocskolt lepedőjét, a másik elhalt fiának ingecskéjét. Ilyen szellemi kapcsolatokat találunk nemcsak a költőknél, hanem a prózai íróknál is. Sőt voltak tótdé írók, akik a magyar tollat is ügyesen forgatták. Hiszen minden iskolát végzett ember ismerte a magyar irodalmat és magyar szakkönyvek útján szerezte meg szakképzettségét. Az ezeréves magyar történelem történelme volt a magyarországi tótdé is. Nem csoda tehát, hogy a magyar és a tótdé között olyan erős volt a szellemi kapcsolat, hogy azt a csehek tíz évén át alkalmazott durva erőszakkal sem tudták teljesen széjjeltépni. A tótdé organizmus — írja Prazák Albert, a pozsonyi egyetemen a cseh irodalom tanára — úgy a művelődés, mint az irodalom tekintetében a magyar hatása alatt állott, elsősorban pedig a tótdé írók, akik ezen hatás alól nem tudtak megszabadulni, mert mintegy második természetüké vált. Az ezeréves együttélés hatását nem is lehet egy kézmozdulattal eltüntetni.

Volt tótdékérdés a régi multban is, de ez csak mint nyelvkérdés szerepelt, minden politikai vonatkozás nélkül. Új tótdé irodalmi termékek kerültek a könyvpiacra, új tótdé lapok keletkeztek s ezen senki sem ütközött meg, senki sem gördített ez elé akadályokat. Az évszázadokon át uralkodó egyetértést az zavarta meg, mikor egyes tótdé vezető emberek a tótdékérdést a politika mellékvágányára terelték. Ez történt az orosz pánszláv politika hatása alatt. Az orosz orientáció lelkes híve Stur Lajos volt, aki azt hirdette, hogy a Nyugat minden intézménye és kultúrája korhadt, megújulásra szorul s ezt a megújulást csakis az életerős szláv faj hozhatja meg. A szlávokra tehát nagy szerep vár. Ezért a szláv nemzeteknek természetes jogaik alapján egyesülniök kell egy nagy családba, amelynek feje, pátriárkája az orosz cár. Stur, mint pozsonyi tanár, nagy hatással volt a fiatalokra s tanítványai ezután az életbe lépven, terjesztették tanárjuk gondolatit. Az oroszbarát politikának melegágya Turócszentmárton lett. Itt székelt a «szlovák nemzeti párt» vezetősége is. Azonban — minden igyekezetük dacára — a turócszentmártoni körök nem tudták politikai gondolkodásuknak a tótdé népi széles rétegeit megnyerni. A turócszentmártoniak nem tudtak népszerűsége szert tenni. Ennek okát Stefanek Antal, a volt

ceshszlovák kultuszminiszter abban látja, hogy «a régi államjogi tradíciók, a hungarizmus ideológiája, amely alapjában konzervatív volt, akadályozta a mártoni vezető köröket s a Národni Noviny szerkesztőit abban, hogy olyan demokratikus álláspontra helyezkedjenek, amely gyakorlatban lehetővé tette volna, hogy a nép szélesebb köreibe sikerrel behatolhassanak. Az oroszbarát pánszlávizmus túlságos hangoztatása s a gazdasági, szociális és politikai aknamunka tökéletlen végzése bizonyos úrt támasztott a nép és az öt megnyerni óhajtó tót politikusok között. Ebből világosan látható, hogy mit nem tudott és mit nem akart a tót nép megemészteni abból, amit neki a turócszentmártoni tót politikusok kínáltak. A ruszofil ideológia a tót népnek éppen olyan idegen volt, mint amilyen idegen ma a csehszlovák ideológia. Ilyen körülmények között a turócszentmártoni tót nemzeti párt a képviselőválasztások alkalmával nem tudott eredményeket felmutatni: egyszer sem jutott be a magyar parlamentbe. És sajátságos, hogy ez a párt, amely 1918 október 30-án a Turócszentmártonban tartott bizalmas ülést rendezte s ezzel a turócszentmártoni sorsdöntő deklaráció megszövegezését és aláírását lehetővé tette, a Felvidéknek úgynevezett «felszabadítása» után úgy a községi, mint a parlamenti választásokkor egyszer sem jutott mandátumhoz. A nemrég lezajlott választások alkalmával Rázus Márton, neves tót publicista bekerült ugyan a parlamentbe, de csakis Kramarz, cseh nemzeti demokrata pártjának támogatásával s mint ennek a pártnak egyik tagja.

Pedig a magyar képviselőválasztások idején mandátumot nyertek olyan jelöltek is, akikről Turócszentmártonban mint «megbízható, jó szlovákok»-ról beszéltek (Matuska Péter, Uhljarik János), de ezek nem a tót nemzeti párt programjával, hanem a Deák-párt programjával léptek fel. És győzött a kölpényi kerületben a tót Matica alelnöke, Paulinyi Tóth Vilmos is, de szintén nem a tót nemzeti párt programjával, hanem Tisza Kálmán ellenzéki programjával. Ehhez dr. Bazovszky a következő megjegyzést fűzi: «Az egész kérdés súlypontja az volt és ma is az, hogy a nép gazdasági, szociális és nemzetiségi-politikai reformokat várt, míg a szlovák intelligencia ködös pánszláv jelszavakat kínált neki, vagy pedig teljes elcsehesítését helyezte kilá-

tásba. Pedig a mi népünknek akkor is, ma is sokkal több gondja van, semhogy egy nagy pánszláv államról, vagy a páncsehizmus chiméraiáról álmodozzék. Így a szlovák vezető körök hiába kínáltak erőszakkal a népnek olyan ételt, mely neki nem kellett». Később, 1901-ben a turócszentmártoniak mintha észbekaptak volna, megváltoztatták politikai programjukat, melynek első pontja így szólt: «Valljuk magyar hazánk egységét, oszthatatlanságát és függetlenségét!»

A ruszofil turócszentmártoniak kezéből a csehbarát hlaszisták próbálták a zászlót kiragadni. Ez a fiatal tót generáció nagyobbára a prágai cseh egyetemen végezte tanulmányait s így állandó érintkezésben volt Masaryk professzorral. A turócszentmártoni vezérkar mindent elkövetett, hogy vezető szerepét és tekintélyét megtartsa és a fiatal törtetőket visszaszorítsa. És ez sikerült volna is neki, ha ki nem tör a háború és Masaryknak és Benesnek nem adódik bő alkalom külföldön a cseh céloknak és törekvéseknek barátokat szerezni és a monarchia ellen megkezdett aknamunkájukat sikerrel folytatni és befejezni. Munkájuk ugyan sok akadályba ütközött, mert a külföld semmit sem tudott a csehszlovák nemzetről, aminthogy csehszlovák nemzet tulajdonképpen sohasem létezett, azt csak Masarykék találták ki. Maga Benes miniszter írja, hogy a francia és az angol lapokban minden hiteles néhány apró hírt helyezett el, csakis azon célból, hogy a «csehszlovák» elnevezést közismertté tegye. A tót nacionalisták pedig a «csehszlovák» elnevezés ellen ma is a leghatározottabban és a legerélyesebben tiltakoznak. A második nagy akadály az volt, hogy a külföldi körök a monarchiát oly történelmi alakulatlannak tekintették, melynek szétrombolása veszélyes lehet. Mint maga Benes írja: «A békekonferencián felmerültek olyan nézetek, hogy Középeurópa mai helyzete csak ideiglenes s talán vissza kell majd térnünk a volt monarchiából keletkezett államoknak bizonyos új konföderációjához, ami bizonyos tekintetben megfelelné a régi monarchiának». Igen nehéz kérdés volt Szlovenszko és a Ruthénföld kérdése. Mindenesetre feltűnhetett az érdeklődő külföldieknek ennek a két ország résznek különleges földrajzi fekvése, valamint szó eshetett a közlekedési, a gazdasági viszonyokról is, melyek Szlovenszko Magyarországgal szinte elválaszthatatlan

részévé teszik. Ezért Masarykék egyre hangoztatták, hogy «a cseh állam existenciája és Szlovenszko existenciája legszorosabb együttműködést követel, hogy sem Szlovenszko egyedül, sem pedig a cseh tartományok egyedül meg nem élhetnek.» «Azért volt nekünk — írja Benes — Szlovenszko olyan drága.» Mindamellett a világ sorsának intézői csak később, még pedig Károlyi grófnak kormányra jutása után döntöttek Szlovenszko kérdésében s megjelölték az első demarkációs vonalat. A Felvidéknek Csehországhoz való csatolása kérdésében Masarykék történelmi kapcsolatra nem hivatkozhatnak, már pedig a nagyhatalmak ezt tőlük követelték. Benes két év előtt Trencsénteplicen tartott beszédjében így nyilatkozott: «Nagy diplomáciai nehézséget okozott az, hogy Szlovenszko-t is Csehországhoz csatolják, mert minden történelmi alap hiányzott. Ezért a történelemben vissza kellett mennünk egész Szvatopluk koráig, erről pedig a nagyhatalmak nem voltak tájékozva». Beneséknek tehát egész addig a korig kellett visszamenniök, amelyet maga Masaryk misztikus kornak nevezett, hogy a Felvidéknek Csehországhoz való csatolásához bizonyos történelmi támpontot találjanak. A nagyhatalmak kíváncsiak voltak maguknak a tótoknak véleményére is. Ez ügyben Benesék első sorban az amerikai tótokhoz folyamodtak. Hosszú agitációval végre sikerült az amerikai tótokat a pittsburgi egyezménybe beugratni, melyben a csehek Szlovenszko teljes autonómiáját ígérték, noha ebből az ígéretből egy betűt sem tartottak be. De Párisban a felvidéki tótok nyilatkozatát is követelték. S így jött aztán létre közvetlenül a Felvidék megszállása előtt a turócszentmártoni deklaráció, amely a Felvidék elszakítása óta már annyi vita tárgyát képezte a tót sajtóban. Hogyan jött létre a turócszentmártoni deklaráció, erről Hlinka lapja a következő képet rajzolja: «A turócszentmártoni gyűlés résztvevői tulajdonképpen maguk sem tudták, miért jöttek össze. Csak hosszú nógatás után, midőn ámulatukból felocsudtak, irták alá a deklarációt, melynek tartalmáról kellőképpen tájékozva sem voltak». Később azonban, mikor az úgynevezett «felszabadítás» fanyar gyümölcsét már megízlelték, azon kezdtek vitatkozni, hogy jogos és végleges volt-e a turócszentmártoni határozat, vagy pedig csak 10 évre szóló próbaházasságot kötöttek-e a csehekkel.

Mindezek a felvidéki lakosság tudta és beleegyezése nélkül történtek. A felvidéki lakosság Wilson ígéreteiben bizakodván, legalább is népszavazást remélt az önrendelkezési jog alapján. De Turócszentmártonban fáztak a népszavazástól, mert az, esetleg kellemetlen meglepetéssel járt volna. A nemrég lefolytatott Tuka-per alkalmával az egyik koronatanu, dr. Ivánka Milán is úgy nyilatkozott, hogy a megszállás idején Szlovenszkonak nem lehetett autonómiát adni, sem pedig Szlovenszkon népszavazást rendezni, mert akkor a felvidéki közvélemény Magyarország mellett nyilatkozott volna és Szlovenszkonak Csehországhoz való csatolása meghiúsult volna.

Hogy a csehek mentalitása a tótoknak ellenszenves volt, arról elég alkalmuk volt meggyőződni azoknak a cseheknek, akik évtizedek folyamán a Felvidéken letelepedtek. Ugyanezt konstatálta a megszállás első napjaiban Piscezky százados, Stefanik tábornok hadsegédje, akit a felvidéki viszonyok tanulmányozása céljából küldtek Prágából. S ugyanerről nemrég Benes külügyminiszter lapjában referált Kerka Vencel, aki többek közt ezt írja: «A megszállás idején Pozsonyban és vidékén a német-magyar lojalizmus uralkodott, a tótok tartózkodók voltak, sőt ellenségesen viselkedtek a csehekkel szemben. A csehek hazafias magyarázatait vagy szó nélkül hagyták, vagy pláne megdühödtek. A lakosság nagy aggodalomban élt, hogy mi lesz vele». És ez a hangulat hét év múlva sem változott. «A tótok főgondja volt, hogy megszabaduljanak a cseh bürokratától, mert a cseh mentalitás idegen volt nekik. A tótok és a csehek nem tudják egymást megérteni.»

Ha mindezeket tekintetbe vesszük, szinte önkénytelenül kérdezzük, hogyan is jöhetett létre egyáltalában a turócszentmártoni deklaráció?!

A Felvidék megszállása folytatódott, nem minden akadály nélkül. Zsolnáról kétszer is kiveték a csehek; másutt is voltak kisebb összecsapások, *mit végre a Károlyi-kormány minden ellendállást szigorúan megtiltott.* Hogy meddig fognak a csehek vonulni, azt senki sem tudta. Igen érdekes Bazovszky Lajos losonci ügyvédnek és későbbi csehszlovák zsupánnak a Tuka-per alkalmával tett nyilatkozata. Bazovszky a Károlyi-kormány meghívására többemagával Budapestre utazott, ahol a tótkérdést kellett volna megbeszélniök.

Budapestről azután Bécsen keresztül a magyar kormány engedélyével Prágába utaztak. Bécsben Tuszár, a csehszlovák köztársaság politikai megbízottja közölte velük, hogy épen most érkezett a Vyx-féle demarkációs vonalra vonatkozó jegyzék, amelyből kitűnt, hogy Losonc és vidéke Magyarországhoz van csatolva. Bazovszky — mint maga mondta — megborzadt, mert ez reá nézve nagy katasztrófát jelentett volna. Tuszár erre telefonált Prágába, innen távirat ment Versaillesba s nemsokára, december 4-én megjött a Vyx-féle jegyzék korrekturnája, amelyben az új demarkációs vonalat az Ípoly folyó képezi. Losoncot és színmagyar vidékét Csehországhoz csatolták, de Bazovszky losonci ügyvédi irodája meg lett mentve.

A csehek tovább vonultak a Dunáig, megszállták Csallóközt, bilincsel és börtönnel megtörvén a dacot, mely őket itt-ott fogadta. Táva-nyitva hagyott kapun át bevonultak Komárom várába, mely arról volt nevezetes, hogy az ellenség sohasem szállta meg. Csak Balassagyarmaton nem sikerült a csehek vállalkozása. Onnan maga a polgárság verte ki őket. A városháza falába beillesztett márványtábla megörökítette azok nevét, akik a véres harcban elesetek.

Igy dőlt el a Felvidék sorsa. De a tót kérdés nem nyert megoldást, sőt akutabb lett, mint volt valaha. A pánszlávizmus nem tudta hálójába fogni a felvidéki népséget, most a páncsehizmus fojtogatja. Hiába hangoztatják, hogy «Szlovenszók a szlovákoké», mert bizony Szlovenszóból cseh gyarmat lett, ahol ma holnap a tótok lesznek az idegenek. A tót nyelvet, melyet a tótok annyira féltettek, most a hivatalos csehszlovák nyelv szorítja ki a nyeregből. És a tót irodalom? Erről Rázus Márton, kiváló tót publicista, így nyilatkozik: «A fordulat előtt a tót irodalom szerény volt, de tisztességes és szűzies. A tót könyvek kiadása hecses volt, mint az arany. És nem állok messze az igazságtól, ha ugyanezt állítom a tót hírlapirodalomról is. Ezt mi tótok tudtuk, és büszkéek voltunk reá. De a nemzeti szabadsággal szabadabb erkölcsök is csúsztak be a tót könyvekbe és a tót irodalomba. A tót hírlapirodalom terjedelmesebb lett, de kevés erkölcsi értékkel. Jobb gondolkodású és nemzetét igazán szerető ember sokszor megütözik egyes nem illő dolgokon. Véleményem szerint a mi szabadságunk túlságosan hangoztatásával bizonyos lázas álla-

pot szállta meg nemzetünket, amely aztán nemzeti haladásunk férfias és erős lépteit gyengítette». Így látja Rázus a tótkérdés jelenét. Annyi bizonyos, hogy a felvidéki tótoknak sohasem volt komolyabb okuk félteni anyanyelvüket és nemzeti egyéniségüket, mint épen most, az úgynevezett «felszabadítás» után. Hogy mi lesz a jövő, azt nehez volna megjósolni. *Pechány Adolf.*

«Új Auróra» felvidéki irodalmi est.
Az elszakított felvidék írógárdájának legjelesebb képviselői feljöttek a fővárosba, hogy az erdélyi írókat követve, ők is megismertessék velünk azt a szellemet, mely jelenleg egybekapcsolja a határokontúli magyar kultúra vezetőit. Az elszakadás után pár évre megalakult az «Új Auróra» irodalmi évkönyv, amely ma már 9. évfolyamában legfőbb dokumentuma lett a felvidéki magyar kultúra élniakarásának és életképességének. Sohasem volt irigylésreméltó a magyar író, a magyar kultúra fáklavívóinak sorsa, de amikor ezeknek a fáklavívóknak nemcsak a mindennapi megélhetésért, hanem egy gyilkos szellemi környezet ellen is küzdeniök kell, amely minden eszközzel ellene tör mindennek, ami magyar, akkor ezek a fáklavívók már ezért is a legnagyobb tiszteletet, hálát és elismerést érdemlik nemzetüktől. Merni magyarul érezni és ezt a magyar érzést a lanyhább, közönyösebb, rezignáltabb lelkekben írással, szóval, tettel élesztgetni ébren tartani, magasztos és felemelő, de súlyos feladat. Az «Auróra» minden egyes tagja — kiki a tehetsége szerint — ezt a feladatot szolgálja. Legyen írásuk gyújtó, hazafias költemény vagy halkszavú, finom kis novella, nagy szeretetük ott él mindegyikben a felvidéki magyar föld és magyar nép iránt.

Tamás Lajos, Mécs László, Ölvedi László és Jaczkó Olga költeményeikkel szerepeltek. *Tamás Lajos* verseiben sok a mély érzés, poétikus finomság. Egyénisége inkább intim körben nyerne megfelelő háttérrel. A zeneakadémia nagyterme erre inkább a másik két költőnél látszott alkalmasnak. *Mécs László* országszerete nagy népszerűségét és ünnepeltetését lehetőségén kívül előadóművészetének köszönheti, amely költeményeinek minden hangzás- és kifejezésbeli erejét és szépségét érvényre hozza. Költészete, leginkább az általános humanitás, az eszmék páthoszának keretében mozog,

s jólesően közvetlen, meleg, szívhez szóló ott, ahol egyéni érzései jutnak kifejezésre («A királyfi három bánata»). Általános szimpátiát keltő, kedves egyénisége játszva hódítja meg hallgatóságát. *Óvedei László* tehetséges, lángoló magyar érzésű költő. Meggyőződéésének, hitének heve, lendülete saját előadásában még gyújtóbbá teszik verseit.

Jaczkó Olga egy nagyobb lélekzetű, szabadformájú gondolatgazdag versét szavalta el nagy tetszéssel.

A novellistáknak nehezebb volt a helyzetük. A felolvasás, nagy nyilvánosság előtt háládatlan feladat. A novellák legfőbb szépsége, a finom részletek, pointek így gyakran elvesznek a hallgatóság számára. A felvidéki irodalomban jól ismert nevekkel találkozunk itt is. *Jankovics Marcel*, a «litterary gentleman», a hegyek szerelmese, az idegen földeket járó magyar, aki előtt a világ minden szépsége sem tudja feledtetni hazájának nyomorúságát. Ez a gondolat az, amely igazi költői magaslatoakra ragadja. *Rácz Pál* pompás jellemző erővel megírt parasztempizódja *Tichy Kálmán* palócos ízű aranyos humora, elevenen varázsolták elének a felvidéki magyar élet egy-egy darabját. *Sziklay Ferenc* szépen megírt mély lélekrajza, a székely származású tehetséges *Darkó István* «a tábornok» című kis novellája szintén nagy hatást keltettek. *R. Simonffy Margot* gazdagon árnyalt, átgondolt, megragadó hevű szavalatában kitűnően érvényesültek *Darvas János*, *Jankovics Marcel*, *Páll Miklós* és *Járno József* versei.

Zsufolt széksorok, válogatott előkelő közönség, forró lelkesedés — enyit tudott adni a főváros az elszakított magyar testvéreknek. Ez a hálás együttérzés szolgáljon buzdításukra és vigasztalásukra nagy, nemzeti hivatásuk további teljesítésében.

Prahács Margit.

Magyar folyóiratszemle.

Noszky Jenő a *Debreceni Szemlében* a magyar föld őseletem emlékeiről tárgyalva, felhívást intéz a magyar társadalomhoz, hogy nagyobb megértést és gondosságot tanúsítson az egy-két kivételtől eltekintve nagyon mostohán

kezelt tudományok s köztük is a legmostohább sorsban részesített hazai földünkkel foglalkozó természettudományok iránt. Még pedig nemcsak anyagilag, hanem erkölcsileg is. Mert ezek a közöny miatt nem hogy nem fejlődnek, hanem el kell sorvadniuk, pedig itt még különösebb anyagi áldozatokról sincsen szó. Ezek csak azt kérik, hogy nyissák egy kissé ki szemüket az emberek s ne hagyják elpusztulni, elporladni a honi föld öléből kikerült igen sokszor nagy tudományos értéket jelentő őseletemaradványokat. Szedjék össze és juttassák el valamelyik nemzeti közgyűteményhez. Vagy pedig inkább hozzák ezt egyik országos múzeum tudomására, mert a lelet előfordulási körülményei ma már a tudomány szempontjából nem egyszer sokkal fontosabbak, mint maga a lelet. Így azután hazai földünknek nem vehetik majd szemére szegénységét az őslénytan terén, különösen amikor itt az elsők közt foglalhat helyet.

Laky Dezső a *Magyar Szemlében* az egész ország gazdasági viszonyaira vonatkozó statisztikai adatok fegyvertárát hívja segítségül annak megvilágítására, hogy Budapest népessége mért fejlődött a háborús évtized során oly lassan. Bebizonyítja, hogy a fővárosi népesség szaporodása a háborús években alapjában nem más, mint függvénye az egész ország gazdasági viszonyainak. A vidék ereje és különösképpen az újjáépítésre váró mezőgazdasági termelés volt viszont az a támaszpont, amelyre Magyarország népességének eloszlása 1920-ban helyezkedett. Ha a mezőgazdasági életben nem támad konjunktúra a háború után a legnagyobb katasztrófa elé nézhettünk volna viszonylagos túlnépességünk miatt. A kenyér szüksége azonban munkaalkalmat teremtett. Jól ismert tanulság az, amelyet munkája fejtegetéseinek összessége eredményez, hiszen a mezőgazdasági termelés erőteljes támogatásának szükségessége az a konkluzió, amelyre egy küzdelmes korszak gazdaságstatisztikai adatainak összefoglalása után jutott. Általában az egész gazdasági élet, a mezőgazdaságon kívül az ipar és kereskedelem megerősítése azok az utak, amelyeken át haladhatunk a jövődő boldogabb Magyarország felé. *K. B. O.*

A NAPKELET minden közleményéért írója felel. A folyóirat szerkesztője: TORMAY CECILE; s. szerkesztője: HARTMANN JÁNOS. A kiadásért felelős: HEGEDŰS ISTVÁN.

Stephaneum nyomda és könyvkiadó r. t. — Nyomdaigazgató: KOHL FERENC.